

Harsányi Zsolt

Liline

Liszt Ferenc első szerelme

Elbeszélés

Singer és Wolfner
irodalmi intézet kiadása

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5572-54-8 (online)
MEK-14155

1.

A boulognei tengerparton viháncoló gyerekek kergetőztek, sikítottak, vagy homokvárat építettek. Az a fiú, aki ma érkezett Londonból a divatos fürdőhelyre, ott állt közöttük idegenül. Apja letelepedett a forró, sárga homokon ujságot olvasni. A fiú pedig félszegen és tanácstalanul nézte a játszókát.

Végre egy francia gyerek megszólította, hogy nem akar-e segíteni: ők kimerik a vizet egy csónakból, aztán beleülnek. Csatlakozott hozzájuk. Csinálta, amit azok mondtak. Ha nevettek, nyájasan velük nevetett. Azok versenyezve beleugrottak a csónakba, majd kiugrottak belőle. Ezt csinálta ő is. Eljátszott így egy darabig, de únta. Még állt ott kissé, aztán eloldalgott.

Apja még mindig az ujságot olvasta. Ő nem akarta zavarni, tehát leheveredett melléje és csendesen maradt. Nézegette az ott hagyott fiúkat, akik még mindig kölyökkutyaszerű jókedvvel élvezték a játékot. Ő különöset érzett magában: felnőtt felsőbbbséggel lemosolyogta őket, de játékukat ugyanakkor sajnó szívvel irigyelte. Gyerek is volt, nem is.

- Csodagyerek vagyok, - gondolta magában büszke hiúsággal, de önmaga iránt érzett meleg részvétellel is.

Behúnyta a szemét. Visszagondolt eddigi életére. A doborjáni szülőházra, ahol apja, az Esterházy herceg birkaszámadó tisztviselője, éldegélt valaha. Ahol ő először eszmélt az életre és a zongorára. Még meg sem ítéltette, mi történik vele, mikor egyszer bevitték Pozsonyba, hogy ott egy fényes teremben előkelő urak előtt zongorázzék. Tapsolták, ölbevették, cirógatták. De apja csak amolyan majdnem-szolga gyanánt csetlett-botlott a háttérben, anyja pedig éppenséggel be sem jöhetett a terembe, míg a hangverseny folyt. Egyszerre jött rá arra, hogy ő maga milyen ritkaság és csoda és arra, hogy apja, akit addig félistennek tartott, milyen szégyenletesen alázatos és hajlongó a nagyurak előtt. Egyszerre kóstolta meg a legnagyobb dicsőség és a legmélyebb megalázottság ízét.

Aztán Bécsbe költöztek. Következtek a rendszeres tanulás nehéz hónapjai. Czerny mesternél és az öreg Salierinél. Majd az első hangverseny. A kedves Unger Karolin, aki ugyanezen a hangversenyen énekelt és őt, a tízéves fiút, annyira elvarázsolta. Óriási siker. Aztán megint hangverseny. Beethoven lent a hallgatók között. S az a nagy pillanat, mikor Beethoven feljött hozzá a dobogóra és megcsókolta.

A pesti hangverseny. Neve a falragaszokon ilyen különös sorrendben: Liszt Ferenc. Nem úgy, ahogy szokták írni: Franz Liszt. A nagy siker. A pesti cigánymuzsika elandalító, furcsa varázsa, a gyönyörű Duna. S az az érzés, hogy ő is magyar, ő is odatartozik.

Aztán a nagy elhatározás, hogy Párisba mennek tovább tanulni. Útközben hangverseny Münchenben és kihallgatás a bajor királynál. Augsburg, hangverseny. Stuttgart, hangverseny. Strassburg, hangverseny. S egy decemberi alkonyon megérkezésük Párisba. Ott először a tragikus, nagy csalódás: a rideg igazgató, Cherubini, nem vette fel a Conservatoireba, mert külföldi honos volt a gyerek. De aztán az áldott öreg zongoragyáros, Erard papa, jósága. S aztán az első sikerek. Hangverseny az udvarnál. Berry hercegné, Artois grófja, Lajos király. Rögtön ezután az előkelőségek végeláthatatlan sora, akik meghívták játszani. Chartres hercegnő. Charette gróf. Az orléánsi herceg. Márkik, grófok, hercegek, bárók. Csupa kényeztetés, dédelgetés, taps. Álomszerű szép élet.

De aztán a nagy-nagy keserűség: apjának szigorú döntése, hogy az anyától el kell szakadnia. Mert az anyai lágyság elrontja a gyerek fejlődő jellemét. Eljött a nap, amelynek fájdalma azóta sem gyógyult meg: mikor anyja hazaköltözött Párisból, s ő ott maradt apjával. Hogy

dolgozzék, hogy soha meleg, gyengéd szót ne kapjon, hogy játszópajtásai ne legyenek, hogy gyakoroljon, vidéki turnékat robotoljon végig és keresse a pénzt. Aztán, hogy görnyedve komponáljon zenét arra az opera-szövegkönyvre, amelyet apja szerzett neki.

Most jöttek Londonból. Az angol hangversenykörút alatt befejezte az opera megkomponálását. Nagy szenzáció lesz Párisban, ha az Opera elfogadja: a csodagyermek dalműve. Dőlni fog a pénz. A papa örülni fog. Ő pedig most halálosan fáradt. Szeretne szórakozni. De nem tud. Pajtásokkal játszani sohasem tanult meg.

Apja felnézett az ujságból.

- Mi az, már nem ízlik a játék?

A fiú vállat vont.

- Nem tudok velök mit beszélni.

Az apa nem szólt. Tovább olvasott. Ő udvariasan megvárta, míg apja fordít. Akkor megkérdezte:

- Mondja, papa, meddig maradunk itt?

2.

Az apa azt eszelte ki, hogy érkezésüket senkivel sem közlik Párisban. Láta, hogy a fiú nagyon kimerült és a boulognei fürdőzésen túl is kímélnie kell magát. Nem írt tehát senkinek.

- Inkognitóban töltünk két hetet, - mondta kellő fontossággal - nem megyünk sehová, nem mutatkozunk sehol. Azalatt te csak egyél sokat, aludjál sokat és pihenj.

Megérkeztek egy forró júliusi napon. A narancssárga vászonfüggönyök mögött homályos volt a szoba, a fiú egész nap heverészett, az első nap fel sem kelt az ágyból, három-négy napig csak úgy lézengett egy szál úszónadrágban, mialatt az utcán még az izzó levegő is elájult a párisi hőségtől. Néha gondolatlanul futtatta végig ujjait a zongorán, aztán megint csak végigheveredett a díványon és álmodozva vonultatta el maga előtt londoni emlékeit. Ezek közül kivált egyet idézett fel újra és újra magában; azt a gyermekkori hangversenyt, amelyet a St. Paul-székesegyházban hallgatott végig. Hatezer gyereket vonultatott itt fel az anglikán egyház valamilyen ünnepe. Ezek a gyerekek már az elemi osztályokban gondos oktatást kaptak az egyházi énekből. Amit hatezren együtt előadtak, annak valami megrendítő szépsége volt. Ha most visszagondolt arra a megdicsőült pillanatra, mikor Haydn egy harmóniájának hallatára végigborzongott hátgerincén a teljes szépség édes fájdalma, sóvár vágyódás fogta el, hogy ezekbe a kherubi hangokba meneküljön vissza, a hatezer szopránhang bűvös ezüst-óceánjába.

Ötödik nap levelet hozott a posta. Liszt Ádám izgatottan olvasta fel fiának: a szépművészeti minisztérium felszólította François Liszt kiskorú zeneszerzőt, hogy dalművét az erre illetékes zsűri előtt nyolc napon belül mutassa be.

- Megáll az eszem, - hüledezett az apa, - a szerepeket még nem írtuk ki, egyetlen énekes nem ismeri az áriáit. Most mi az ördögöt csináljak? Mindenesetre rohanok a minisztériumba.

S mialatt ruháit kapkodta, még a következő élettapasztalatot szűrte le, inkább magának, semmint fiának:

- A túlnagy protekció éppen olyan baj néha, mint a semmi. Az udvarnál kijártam, hogy nyomják egy kicsit a dolgot a minisztériumban. Hát nyomták. Most megőrülök, hogy mit csináljak.

Délben azzal a hírrrel jött vissza, hogy ott helyben megírt ugyan egy kérvényt tizennégy napi halasztásért, de megmondták neki, hogy a halasztást ne remélje. Az Opera igazgatóságának sürgős a dolog, mert a műsortervet össze kell állítani. Most tehát neki a munkának.

Liszt Ádám tíz ember helyett tudott intézkedni, ha nekiment valaminek. Aznap estére már kottamásolókról gondoskodott, akik a főbb áriákat a főszereplők számára kiírják. Végigjárta a kiszemelt szereplőket, fellármázta a szövegírókat. Tárgyalt, szervezett, kapacitált. Korán reggel talpon volt, egy nap tízszer jött haza és tízszer ment el hazulról, az emberek egész seregét mozgósította, érdekeltette. S ha a nyolcadik napon nem is, de két hét múlva az operát a zsűri elé lehetett terjeszteni. Az Académie Royale tanácstermében együtt ült az egész illetékes társaság. A zöld asztalnál az elnöki székekben ott ült az elegáns és merev Cherubini. Mellette két oldalról a bírálóbizottsági tagok: Berton, az összhangzattan tanára és maga is operaszerző, Catel, az akadémikus és szintén operaszerző, Le Sueur, a zeneszerzés tanára, operai karmester, szintén operaszerző és Boieldieu, a zeneszerzés másik tanára, szintén operaszerző. Ott volt öt fiatal énekes, többnyire zeneakadémiai növendékek, akik csekély fellépti díjért vállalkoztak a bemutatón való közreműködésre, két fiatalember és három kisasszony. Ott volt a két szövegíró, Théaulon és De Rance. Ott volt a sápadt és ujjjaival idegesen doboló apa. S végül ott ült a zongoránál a tizennegyedik évéhez közelgő gyerek, élesen figyelve a mindenható öt öreg minden elhangozható parancsára.

Cherubini maga elé vette a vezérkönyvet. A szerzőnek nem kellett kotta.

- Kezdhetjük. Halljuk talán a nyitányt.

A szerző eljátszotta a nyitányt. Úgy játszotta el, ahogyan a világ első zongorása eljátszhatik egy nyitányt. Mikor elhangzott, Cherubini négy társára nézett, először balfelől kettőre, aztán jobbfelől kettőre. Mind a négyen bólintottak, erre maga Cherubini is bólintott.

- A recitativókat talán hagyjuk. Halljuk a... hogy hívják? Sanche? Igen. Tehát Sanche áriáját.

Az egyik fiatalember elénekelt az áriát, úgy, ahogy. A szerző kísért zongorán. Most már Boieldieu megszólalt:

- Ez nagyon csinos. Ha a többi is ilyen lesz, akkor nagyon fogok örülni.

Végigmentek valamennyi zárt számon. A vége felé már nem is hallgatták végig mindegyiket. Az a fiatal énekesnő, aki az apród szerepét lett volna hivatva elénekelni, hiába jött el, az ő részeit meg sem hallgatták. Sok dícsérő megjegyzés hangzott el. Az utolsó ütem után Cherubini felállott.

- Köszönjük. A döntést a szerző írásban fogja megkapni.

Azzal bólintott és eltávozott, utána a négy hatalmas férfiú. Kimentek, mint a bíróság, mikor ítélethozatalra vonulnak vissza. Az öreg Boieldieu azonban nyájasan és biztatóan visszaintett az ajtóból a gyerekeknek. Ők szedték kottáikat és hazamentek. De az apa délután addig ólálkodott az Académie Royale tájkán, amíg sikerült megtudnia a döntést: a bírálóbizottság előadásra ajánlja a darabot. De a gyerek ezt csak másnap reggel tudta meg. Liszt Ádám végigfutkosta a kiszemelt szereplőket, egész este velük tárgyalt, aztán még a szövegírókkal tanácskozott hajnalig. Mire hazakerült, fia már aludt.

Tíz napig tartott csupán, ami más daraboknál évekig szokott tartani: augusztus tizenegyedikén megérkezett az írásbeli értesítés az Operaház igazgatóságától. A darabot elfogadták előadásra. Sőt mivel már az ősz folyamán elő akarják adni, kérik a szerzőt, hogy másnap fáradjon be az igazgatósághoz a szereposztás eszközése végett.

A szerző másnap atyja kíséretében elment a Rue Le Peletierbeli büszke épületbe. Ott be akarta jelentetni fiát és magát Duplantys igazgató úrnál. De a szolga rögtön ezt felelte:

- Csak tessék befáradni. Az igazgató úrnál a karmester úr van bent, már várják az urakat.

„Az urakat.” A tizennégyéves szerző szíve megdobbant és arcán pír futott keresztül. Beléptek. Az igazgató és a karmester igen nyájasan fogadták őket. Sőt Duplantys külön tréfát csinált abból, hogy a gyereket „szerző úr”-nak nevezte folyton és mókásan mély tisztelettel kérdezte nézetét egyik-másik szereplő alkalmasságáról. De ezt a hangot kénytelen volt gyorsan abbahagyni, mert a fiú komolyan vette, elfogadta és olyan méltóságot tanusított, hogy ezen csak félig lehetett mosolyogni. A szereposztással percek alatt készen lettek, minden szerep alakítója önként adódott s mindegyikkel már eleve elintézte a dolgot a szerző apja. Lényeges kérdés alapján véve csak az volt, hogy a tenorszerepet a fiatal Nourrit énekelje, aki nemrég foglalta el a színháznál nagynevű atyja örökét és pusztá neve már sikert jelentett. A varázsló bariton-szerepére jó volt Prévost. Elzírét vállalta az olasz koloratúrénekesnő, Grassari, a mezzo-szerepre Frémont kisasszonyt szemelték ki, az apród szerepére nézve pedig Liszt Ádám ragaszkodott a feltűnően csinos természetű cseh énekesnő, Jowurek kisasszony felléptetéséhez, amelynek az igazgatóság részéről nem merült fel semmi akadály. A ballet főszerepe Montessu kisasszonynak jutott.

De felmerült valami más, ami halálos sápadtságot vont hirtelen a szerző arcára. A karmester ugyanis így szólt:

- Meg kell aztán még beszélünk a húzásokat.

- Milyen húzásokat? - rémült meg a gyerek.

- Vannak a darabban túlhosszadalmas részek, azokon rövidíteni kell. Ne rémülj meg, fiacskám, ez a világon minden szerzőnél így van. Rossiniból is húzni kell és ő mindig belátja. Lásd be te is. Majd végigmegyünk a darabon, én már kijelöltem az illető részeket. Nem kell ezt éppen ma megcsinálni, ráér egy-két napon belül. De meg kell csinálni, mert azzal sok munkát takarítunk meg a szerepezésnél és a zenekari anyagnál. Talán holnap ilyenkor gyere be megint.

A fiú azon vette észre magát, hogy már el is búcsúzott és apjával megy lefelé a lépcsőn. Csak akkor kezdett el sírni. Hirtelen tört ki. Megállt a lépcsőn és sírva kiáltotta:

- Nem engedem, hogy kihúzzanak belőle! Borzasztó, hogy amivel annyit dolgoztam, azt most kihúzzák! Nem engedem! Théaulon miért nincs itt ilyenkor? És De Rance miért nincs itt ilyenkor? És maga miért engedi, papa?

- Megmondták, hogy ők nem lesznek itt, mert fölösleges. Ne bögj itt a lépcsőn, nem szégyelled magad? Gondolod, hogy volt már szerző, aki itt bögött a lépcsőn?

- Nem bánom, nem engedek húzni belőle!

Nem lehetett lecsillapítani. Otthon is sírt. Délután átmentek Erardékhoz, a Muette-palotába. Ott mindenki természetesnek találta, hogy egy operából húznak. Odajött a két szövegíró is, akik szintén természetesnek találták. Számtalan operaszöveget írtak már és még egyetlenegy darabja sem került színre húzás nélkül egyiknek sem. A gyerek egyedül maradt fájdalmával, amelyben senkisémet osztozott meg vele. Másnap a két szövegíró is megjelent a karmesternél, mert nagyon megkérte őket. Minden halálra ítélt taktusnál külön alkura volt szükség. A gyerek valósággal rimánkodott a felnőtteknek, hogy ezt is hagyják benn, azt is hagyják benn s ha nem ment a dolog, rimánkodott apjának, hogy rimánkodják ő is. Valami keveset sikerült visszamentenie, de a csatát végeredményben elvesztette. Fájdalmasan gyűlölni kezdte a karmestert. Otthon nem lehetett szavát venni. Mikor apja összeszidta ezért a túlságos érzékenyséért, vállat vonva komoran mondta:

- Most már az egészségtől elment a kedvem. Legjobb volna, ha oda sem mennék. Engedje meg, papa, hogy a bemutatóra el se menjek.

Apja kurtán-furcsán rászólt, hogy ne okoskodjék. Fájdalmát legfeljebb édesanyjával közölhetne volna, akinek rendszeren és szabályos időközökben írogatott. De levélben sem panaszkodhatta ki magát. A levelek, mielőtt elindultak, mindig apja cenzuráján mentek keresztül.

Az Erard-házhoz nagy vendég érkezett: az öregúr veje, Spontini. Berlinből jött, Erardék nagy hűhót csaptak vele. Áthívták a gyereket, hogy bemutassák neki. A fiú az ismeretség első tíz percében már elpanaszolta a híres szerzőnek, hogy zenéjéből húztak. De az is részvétlenül hallgatta. Sőt úgy vélte, hogy húzás nélkül soha még darab nem került színre. A gyereket a zongorához ültették és eljátszatták vele az Improptut, amelyben Spontini-dallamok is szerepeltek. A húzásokról nem esett több szó.

Lassanként behegedtek a sebei. Az idő haladt, a szerepeket kiírták. S egy szép napon kitűzték a „Don Sanche” első zongorapróbáját. Reggel kilenckor Nourrit próbálta áriáit a zongorateremben. A karmester nem nagy öröme a gyerek is ott lábatlankodott a próbákon. És ott volt ettől fogva minden próbán. Otthon színészkedve élte bele magát a gondokkal terhelt szerző szerepébe. Nem apjának játszott, saját magának. Nagyot sóhajtott a vacsoránál és ráncolt homlokkal így szólt:

- Holnap már korán próbám van. Az a duett még mindig nem jól megy. Már nem tudom, mit csináljak velük.

Szeretett ismerőseinek panaszkodni, hogy mennyi dolga van a próbákkal. Szeretett társalgás közben ilyen kifejezéseket használni: „Egyszer, mikor éppen az operám fináléját komponáltam...” Vagy: „Grassari kisasszonytól hallottam, a darabom primadonnájától, hogy...” Szeretett Mozartról beszélni és említeni, hogy annak La finta semplice című gyermekkori darabjában sok egészen kellemes rész található. Szerette hangoztatni, hogy nagyon fáradt.

Pedig éppen mostanában nem érzett fáradságot. A lassan formálódó előadás készültét figyelte s a színházi szervezet száz meg száz érdekessége bizsergő feszültségben tartotta idegeit. Láta a próbát „lemenni” a zongorateremből a színpadra. Láta a rendező munkáját. Figyelte a „zenejavító” próbát. Nézte a díszletek érthetetlen színmezőit és ámulva látta, hogyan alakul ki belőlük az elvarázsolt várkastély képe. Álldogált a jelenésre váró kórusral a színpad mögött, hallgatta a pajkos és szabadszájú beszélgetéseket. Az enyv, a friss díszletfesték, a színpadi por, a gázlámpák szagából összeálló külön színházi szag az orrába vette magát. S egy napon már nemcsak darabja miatt ment a színházba, hanem mert a kulisszák erős varázsa rabul ejtette.

A kórusban egy folyton vihogó szőke lány is énekelt, bizonyos Noir kisasszony, színházi becézőnevének Coco. Mindenki tudta és természetes dolognak találta, hogy a kis szőke Coco a tenoristához, Nourrit-hoz, tartozik. Pajzán célzások a gyerek előtt is világossá tették, hogy Nourrit, a nők kedvence és Coco között valami olyan összefüggés van, amelyen tűnődni neki tilos és bűnös dolog. Tisztességesen elhessegette magától ezeket a gondolatokat, de azok annál makacsabban jelentkeztek. Ő hősiesen küzdött. Egyetlen napot sem mulasztott el anélkül, hogy be ne tért volna valamelyik templomba. Ott mélységes buzgalommal imádkozott és mindennap újra és újra fogadalmat tett, hogy nem fog bűnös gondolatokkal foglalkozni. De mihelyt belépett a színpadra, a következő pillanatban már meghallotta a kórus tereferáló csoportjában Coco nevetését. Azonnal odament hozzá köszönni. S ettől kezdve egy szót, egy hangot sem figyelt darabjából. A tenoristát figyelte, hogy a próba közben mikor és hogyan néz a leányra.

Október elején jártak már. A színház kitűzte a végleges dátumokat: tizenötödikére a főpróbát, tizenhetedikére a bemutatót. A darab színesedett, alakult, kerekedett. S ahogy a nagy napok egyre közelebb jöttek, az ő személyének színházi rangjában is észrevehető változás történt. Az első próbán ő volt a világhírű csodagyerek, bámulták idegenül, mint valami furcsa állatot. Később mindenki megbarátkozott vele, maguk közé ültették, Londonról meséltették, kulissza menti színész-ugratásokba avatták s mialatt apja lent ült a földszint sorában közvetlenül a karmester háta mögött, ő nem sok ügyet vetett magára a darabra. Afféle színházi gyerek lett belőle, akit a nagyok elfogadnak, mert ott van. De most kezdett mindenkinek eszébe jutni, hogy ő a szerző.

- Nagy siker lesz, - mondta neki a sűgő nyájasan.

- Félsz nagyon? - kérdezte Prévost, a baritonista.

- Majd meglátom, hogyan fogsz meghajolni, - tréfált Nourrit.

Fontossága napról-napra nőtt. Az utolsó főpróbákat már a földszintről nézte és hallgatta, színészek és kóristák körében, akiknek éppen nem volt jelenésük. Leggyakrabban Coco ült mellette, a pajtása. Mikor az utolsó főpróba elérkezett s a próbatáblán megjelent a nagy szó: répétition générale, a fiú lent ült az első sorban apja mellett, másik oldalán a szépművészeti minisztérium egy előkelősége, még tovább a zeneakadémia és a sajtó emberei, hátuk mögött emberekkel teli nézőtér. Ez már olyan volt, mint egy bemutató. A gyerek a kinyomtatott sző-

vegkönyvet tartotta kezében. Előszó volt benne a szerzőktől, amely róla szólt. Az ujsághírek tizenkét évesnek mondták. Az egész teremben mindenki csodát várt.

Ezen a főpróbán botrány történt. A gyerek csak annyit hallott, mikor függöny után felment színpadra, hogy apja és a karmester beszélgetéséből hirtelen kicsattan a karmester türelmetlenül kitörő hangja:

- Uram, hagyjon nekem békét, ne beszéljen bele folyton abba, ami nem az ön dolga. Az a ritenuto az én dolgom, nem az öné! Különben is ön írta a darabot?

- Nem én írtam, - kiáltott dühösen az apja hangja, - de én képviselem azt, aki írta!

A gyerek megijedt. Megfogta a Coco kezét és gyorsan húzni kezdte egy kulissza mögé, mialatt a színpadról a Nourrit csendesebb, békítő hangja hallatszott feléjük.

- Mit akarsz? - kérdezte a leány.

- Bújjunk el. A karmesternek van igaza. Ha meglátnak, nekem kell szólnom. És azt nem tehetem.

Coco meglepetve ránézett a gyerekekre:

- Látod, ez szép. Milyen nobilis kis gavallér vagy.

Ránézett és furcsa hangon hozzátette:

- És milyen szép fiúcska vagy.

Hirtelen megkapta a fiú fejét és megcsókolta. Ő pedig nem tudta, hogy mi történik vele, csak már utána vette észre: átfogta a leány derekát és szenvedélyes erővel, ügyetlenül magához szorította. A leány azonnal kiperdült a fogásból. De villogó szemmel visszanézett:

- Nézd csak! Úgy ölelsz, mint egy férfi. Hiszen te titokban már férfi vagy. Téged mond apád tizenkét évesnek? Ezentúl óvakodni fogok tőled.

A színpadon még javában ordította a karmester Liszt papával. Idekint a fiú halkán, boldogan felszabadultan kacagott. A leány került-fordult és eltűnt. Őt már javában keresték. Gratulálók, rajongók, régi ismerősök, akik most kerültek fel a színpadra a nézőtérrel. A következő pillanatban már száz kérdésre kellett felelnie.

A bemutató estéjén pazar közönséggel telt meg a színház. A főnemesség mind eljött, hogy újra divatba jött kedvencének tapsoljon. Nourrit gyönyörűen énekelt, áriáját és duettjét meg is ismételték. A szerző az előadást a színpadról hallgatta végig, izgatott volt és kimondhatatlanul boldog, de nagyoskodva igyekezett nyugalmat erőltetni arcára. Mikor a függöny lement, a szereplők, kivált Nourrit többször megjelenhettek a nagy tapsra. Egyszer csak apja meglökte:

- Indulj, téged hívnak.

Ugyanekkor egy kéz nyúlt feléje, a Nourrit keze. Együtt ment ki a tenoristával a függöny elé. Ott már előre elkészített nagyos és méltóságteljes mozdulattal meg akart hajolni, de ebben a pillanatban Nourrit megragadta, felemelte és megcsókolta. Mire a megdöbbszent gyerek mérgesen ki tudta magát szabadítani és leugrani, már lement a függöny. Ő szenvedélyes haraggal kiáltott a tenoristára:

- Mit csinált velem? Miért tesz engem nevetségessé? Mit vesz engem az ölébe, mint egy gyereket?

- Ne okoskodjál, hiszen gyerek vagy.

- Gyerek vagyok? - kiáltotta a fiú villogó szemmel, - kérdezze meg csak Noir kisasszonyt, hogy férfi vagyok-e, vagy sem.

A tenorista meghökkenve nézett a gyerekre. Nem hitt a fülének. De egyszerre felhőrdült:

- Hol az a bestia?

És elszaladt az öltözők irányába. A színpadon zűrzavar és suttogás keletkezett, de már ment mindenki kifelé. A gyerekekért jöttek: hívják a páholyokban. Apja kézenfogva indult vele, de ő kabátigazítás örve alatt kiszabadította a kezét.

- Mit beszéltél te arról a leányról?

- Semmit. Azt mondta nekem, hogy én már férfi vagyok.

- Miért mondta ezt? Történt valami?

- Dehogya. Csak úgy mondta.

Néhány páholyba bementek hajbókolni, de ekkor az igazgatósági szolga jött értök, hogy rögtön menjenek le a színpadra. Ott állt izgatottan az igazgató, hogy Nourrit lemondta a második előadást és meg akarja pofozni a szerzőt, de azt nem hajlandó megmondani, hogy miért. Liszt Ádám rögtön intézkedett: a szerző menjen haza, ő majd bemegy a Nourrit öltözőjébe és rendet csinál.

A gyerek már rég aludt, mikor apja hazajött. Vacsora nélkül feküdt le bemutatója napján. Apja felköltötte.

- Elintéztem a dolgot. Félreértés volt az egész. Nourrit és az a leány együtt mentek vacsorázni. Látod, miket csinálsz?

- Én nem csináltam semmit.

- Csak majdnem felborítottad az előadást. Nourrit azt hitte, hogy a leányt elcsábítottad.

A gyerek ujjongva ült fel az ágyban.

- Azt hitte? Elhitte?

- Úgy látszik. Most már aludjál tovább. És ne félj, amíg én melletted vagyok.

A gyerek lelkendező boldogsággal fordult a fal felé. És arra gondolt, hogy négy nap múlva, október huszonkettedikén, óriási változás fog történni a világban. Ezen a napon tölti be tizennegyedik évét. S ha ezen a napon korát kérdezik, joggal felelheti:

- Tizenöt leszek.

Köhögött egyet az ágyában. És köhögésének igyekezett mélyebb, férfiasabb színt adni, ahogy apjától hallotta.

3.

A csodagyermek operáját összesen négyszer játszották a párisi Operában. A bemutató utáni tizedik napon már más darab szerepelt a műsoron, hogy a Don Sanche soha többé a színlapra ne kerüljön. A kritikák, amelyeket szívszakadva vártak, vegyesen vélekedtek a darabról, de inkább rosszul, mint jól. A főpróbán még hallatlan sikernek tetszett, hogy a magyar gyerek operáját a világ egyik első színpadán játsszák. A gyerek fent ragyogott a világdicsőség szédítően magas trónján. S a bemutató után ki kellett mondani azt a borzasztó szót, amely most először ütötte fel fejét a csodagyermek pályáján: a bukást. Nem volt kétség, a darab megbukott. A Gazette de France még csak dícsérgette a fiút és „a mi jövődöbeli kis Mozart”-unknak nevezte. De ebben a dícséretben is fájdalmas volt a szemmellátható jóakarat, a gyerek iránt való elnézés. Más ujság, amely nyugodtan és józanul bírálta meg az egész ügyet, azt írta, hogy az operaházi előadás alapvető tévedése helyett ezt a darabot a Zeneakadémián kellett volna bemutatni, mint tanulmányi vizsgát, annak nagyszerű. Akadtak azonban lapok, amelyek egyszerűen levágták a szerzőt. A Débats kritikusa, a szigorú Castil-Blaze, kijelentette, hogy ez a gyermek lehet a világ legjobb zongorajátékosa, de a zeneszerzéshez semmi tehetsége nincsen. És a kudarc nem maradt csak párisi kudarc. Európa minden nagyobb lapját tudósítók képviselték Párisban. Azok is jelentették haza, hogy a csodagyermek operája balsikert hozott. A Leipziger Allgemeine Musikzeitung, a legfontosabb zenei szaklap, kijelentette, hogy Mozart ide, Mozart oda, de „ez a Mozart bizony képtelen vezérkönyvet írni”.

A gyerek lezuhant a trónról. Pokoli módon szenvedett a szégyentől. Úgy érezte, hogy egész Európában senki nem beszél másról, mint az ő operájának csúfos bukásáról. Folyton olyan elképzelésekkel gyötörte magát, hogy a bajor király, az angol király, a francia király, az orléansi herceg, Bérri hercegnője, az öreg Esterházy herceg, a fiatal Esterházy herceg, Czerny, Salieri, Ries, Unger Karolin, Rossini, a londoni Erard, mindenki, aki valaha jó volt hozzá, most az ő bukását olvassa. És akik nem mutattak iránta jóindulatot: Cherubini, Kalkbrenner, Saint-Lubin, Cramer s a világ ezer meg ezer általa legyőzött zongoraművésze, ezek mind diadalmas vigyorgással olvassák a bukást s ha egymással találkoznak, kaján jókedvvel kérdeik egymást: olvastad a kritikákat? És anyja ott Stájerországban, ha olvassa... Erre volt a legborzasztóbb gondolni.

Szeretett volna meghalni. Nem volt kedve menni sehová. A zongorától elfordult, ha rápillantott. Könyvet vett a kezébe és öt perc múlva haragosan félredobta. Bármit mondtak neki, szenvedett tőle. Ha apja erőszakkal átvitte Erardékhoz, a Muette-palotába, s ott az öregúr, vagy valamelyik Erard-kisasszony vigasztalni próbálta, szeretett volna kiszaladni kínjában. Pedig az öreg Erard igen bölcs és csillapító dolgokat mondott.

- Te egy tévedés áldozata lettél, fiam. Folyton Mozarthoz hasonlítanak, ami rendben van. Mikor zongorázol, mozarti játékot várnak tőled és azt meg is kapják. Most operát írtál és mozarti operát vártak tőled. Ez is rendben volna, ha a Lucio Sillát várták volna. Azt Mozart tizenhatéves korában írta és a te operád van olyan. De tőled legalább is a Don Giovannit várták, amit te egy szóval sem ígértél nekik. Csalódtak és csalódásukra haragszanak. Veled nagy igazságtalanság történt.

Ez simogató balzsam lehetett volna szívére. Ő még ennek hallatán is gyöttrődött. Keményen összeharapta a száját, sápadt arcán mély karikák húzódtak szeme alá, nedvestenyérű kezét görcsösen tördelte és órákon át nem szólt semmit. Egyetlen vigasztalása az imádság volt. Soha annyit nem járt templomba, mint most. Háromszor, négyszer is elszaladt hazulról napközben, ha már a szégyen mardosásait nem bírta, és templomba menekült. Ott valamelyik néptelen mellékoltárhoz sietett, letérdelt és bizonyos gyakorlattal, amely önmagukat révületbe

ejtő fakírok tulajdona, a következő pillanatban már átszellemülten vetette magát a jó Isten keblére. Lüktető halántékára valami mennyei kéz simogatását képzelte oda, arcát magának Istennek gondolatához szorította, mint valami szent lepel redői közé. Ilyenkor megkönnyebbült s az áhítat erős mámora egy időre elaltatta fájdalmát.

Nagy fájdalmában mégis tett valami olyan felfedezést, amely a vallási rajongás mellett segített gyötrelmeit elviselni: rájött, hogy apja szereti őt.

Liszt Ádám mindig keményen bánt vele, mindig korholta, soha bizalmas hangulatokba nem ereszkedett vele. Bizonyos idegenségben éltek már évek óta. Azonkívül a fiú lelke mélyen már nem tisztelte apját eléggé. Azt el kellett ugyan ismernie, hogy apja fáradhatatlanul lőt-fut az ő dolgaiban és csakugyan rengeteget dolgozik, mégsem tudta elnyomni lelkében azt a folyton felütköző gondolatot, hogy apja belőle él. Ha új rend ruhát látott apján, vagy ha apja egy láda újonan vásárolt szivarral tért haza, rögtön arra kellett gondolnia, hogy ezt a pénzt ő kereste, a gyerek. Veleszületett gyengédsége és gavallérsága azonban szégyenkezésre indították, hogy ilyen kicsinyes gondolatai vannak de ezek a soha senkinek el nem mondott belső tusakodások mégis csak azt hozták magukkal, hogy lelkében bizonyos enyhe lenézés vert fészket apja iránt. A köteles gyermeki tisztelet még megmaradt romjai Londonban kapták meg a kegyelemdöfést, igen érdekes módon. Egy napon azt a szót hallotta ott említeni társaságban, hogy „snobism”. Kíváncsian kérdezte és magyaráztatta meg magának a szó teljes értelmét. És fájdalmasan nyilallott szívébe az a megismerés, hogy az ő apja rikító példája a sznobizmusnak. Ha volt valaha a világon sznob, Liszt Ádám volt az. Minden arisztokrata közelsége reszkető boldogságot keltett benne és a rangok vad imádata néha egészen nevetségessé tette. A fiú magába nyelte sajgó meghökkenését. Most már letagadhatatlanul lenézte apját, akibe egy cseppnyi büszkeség sem szorult. Önkéntelenül az anyát állította szembe az apával, az egyszerű, szelíd, szerény anyát, akinek néma igénytelenségében sokkal több büszkeség lakott, mint amennyire akár királyi személyek képesek lehetnek. Benne is megvolt ez a büszkeség, a meg nem alázkodás erős önérzete. Ez nem mondott ellene a kellő tisztelet mindenütt való megadásának. Viselkedésében soha nem vétett a gyermeki illendőség ellen és nem lehetett nála engedelmesebb gyermeket elképzelni. De lelke mélyén lenézte és idegennek érezte azt a felnőtt embert, aki az életet adta neki s akivel egy otthonban adatott élnie.

És most a megpróbáltatás súlyos idején meglepetve vette észre, hogy apjában mély és meleg gyöngédség rejlik iránta. Bár a ridegmodorú és hatalmaskodó természetű ember most sem hagyta magát érzelmes jelenetekre ragadtatni, mégis akadt néha egy-egy aggódó pillantása, egy-egy mozdulata, amely mögül a forró apai szeretet titka villant elé. Egyszerre megérezte, hogy ez az ember őt a maga módján mindig nagyon és mindenkinél jobban szerette. Sokat megbocsátott neki egyszerre, közelebb érezte magát hozzá. És mikor látta, hogy apja álmatlan éjszakákon át aggódik érte és vele szenved, az a vágya támadt, hogy ő vigasztalja meg apját, ne pedig az apja őt.

Az apa viszont észrevette, hogy a gyermeknek a nagy lelki vívódásban egyetlen mentsvára a vallás. Sietett tehát, mint minden elébe bukkanó lehetőséget, ezt is megszervezni. Eddig nem gyóntatta a gyereket, most elhatározta, hogy ideje lesz az első áldozáshoz járultatni. El is vitte a legközelebbi plébániára, ott bemutatta a gyereket pèrre Bardinak, egy himlőhelyes, recsegőhangú, nagyon kedves papnak, és megbeszélte vele a szükséges teendőket. A fiúnak szentgyakorlatokat kellett tartania, katekizmust tanulnia és a nagy lelki eseményre kellően felkészülnie. Az egészet mindjárt el is kezdték.

Ezzel a templomi áhítat szórványos negyedórái a gyerek egésznap állapotává lettek. Hat órát gyakorolt most is a zongorán naponta, a metronóm szigorú ketyegése mellett. De többi ideje az átszellemülésé, a megszállottságé lett. Odaadóan tanulta a katekizmust, vallási könyveket olvasott és már az első napon boldogan találkozott ezzel a mondattal: „Credo, quia absurdum”.

Ezt ujjongó örömmel szeretete. Úgy érezte, hogy ez a mondat az ő számára született. Hiszen mióta csak gondolkozni tudott, ez volt legnagyobb vágya mindig: a feltétlen, gondolattalan odaadást érezni magában. Katolikus vallásában, melynek most lényege homályosan mutatkozni kezdett előtte, ezt találta meg: önmaga tökéletes odaadását, az áhítatban való teljes feloldódást, amely a megsemmisülés boldogságához hasonló. Szorgalmasan és pontosan megtanulta a leckék szövegét: az alapvető bibliai tudnivalókat, a hármasság csodájának kérdésekbe és feleletekbe foglalt tanát, a parancsolatokat, az ágazatokat, a szentségeket, a bűnök rendszerbe osztott fajait. Ezt mind nagyon érdekesnek találta, de az igazi élmény a közelgő nagy szertartás vágya volt számára.

Mikor először meggyónt, pontos és hű vizsgálatot tartott magában. Rendkívül hosszú listát írt össze bűneiből. Az aprókat is lelkiismeretesen felsorolta, de tudta maga is, hogy igazi bűne kettő: az alázatosság hiánya, a hiúság, a mohó tetszenivágyás először és a parázna gondolatokra való hajlandóság másodszor. Ezeket az áldozást megelőző estén előírás szerint mélységesen meg kellett bánnia. Gyónás után hazament, bezárkózott és biztos lévén abban, hogy senki sem látja, külön nagy szertartást rendezett magának. Letérdelt és mellét verte. Ökölrel és erősen, hogy fájjon. Majd arcra borult és homlokával ütötte a padlót. Közben keservesen sírt és hosszú, összefüggéstelenül hebegő szövegben esdekelt bocsánatért. Hason feküdt a szobában, arca előtt nedves volt a padló deszkája sűrű könnyeitől. És ezekben a pillanatokban, bűnbánata omló könnyei között hirtelen az a gondolata támadt, hogy mi volna, ha most látná valaki ebben az aszkétai helyzetben? S a gondolatot nem találta visszatetszőnek. De a következő pillanatban talpra ugrott.

- Milyen komédiás vagyok, - mondta önmagán sajnálkozó mosollyal.

Rögtön beírta bűnei közé ezt a hiúságos gondolatot is. Még soká imádkozott és aznap éhesen feküdt le a belülről kulcsra zárt szobában. A másikon apját hallotta tenni-venni. Másnap reggel elmentek a szentáldozásra. Még valami húsz gyerek vett részt a serdülő kor nagy eseményében rajta kívül. Lázasan jók voltak mind és zavart mosollyal feszengtek ünneplő ruháikban. Könnyűnek, lebegőnek és majdnem eszméletlennek érezte magát. Nem csodálkozott volna, ha lebegő szárnyú angyalok úgy, ahogy van, azonnal az égbe vitték volna. Mikor az ostyát szájába kapta, kevés híján elájult. És e pillanatban arra gondolt, hogy semmiféle tapsvihar még nem adhatta neki ezt a boldogságot. Közben csodálatosan bűgött az orgona és orra a tömjén imádott illatát lehelte be.

Ez az élmény hatalmas és eltörölhetetlen nyomot hagyott benne. A vallás egészen hatalmába kerítette. Imádta a templomok homályát, a piros mécsek kedves lángocskáit, a csendben csoszogó öregasszonyokat, a kőkockákon elkopogó lépteiket, a Madonna szelíd arcát és karjában az isteni csecsemőt, az orgonaszó hangját. Vallás és muzsika, - mondta magában, - soha semmi más. A kísértő gondolatokat, amelyek mezítelen női jelenségek alakjában minduntalan üldözték, most már lenézte. Minden reggel elment misére és minden héten legalább egyszer meggyónt. Gyóntatója tanácsára hidegvizes dézsát tartott szobájában s gyakran megtette, hogy nem tudván elaludni, kiugrott a forró ágyból és lehűtötte engedetlen testét. Titokban fogadalmat tett, hogy teljes életében tiszta fog maradni.

Áldozása alkalmával megismerkedett az egyik áldozó gyerek nőrokonával. Különös nő volt ez. Nagy púp ült a hátán, de valami szelíd finomság igen vonzóvá tette. Arca olyan volt, mint az elefántcsontból metszett tárgyak és kezének rendkívüli szépsége azonnal feltűnt. Lydia Garella volt a neve. Mivel nagy zenerajongónak mondta magát és kitűnt, hogy a csodagyermek minden nyilvános hangversenyét meghallgatta eddig, Liszt Ádám udvariasan meghívta magukhoz. Már másnap el is jött. Leült a fiúval négykézre játszani és pompás zongorásnak bizonyult. Azonnal melegen összebarátkoztak. S ettől kezdve a púpos Lydia állandó vendége

lett a Liszt-lakásnak. Neki is a vallás és a zene volt két vígasztalása, nagyon megértették egymást.

Azok a zongoraetüdök, amelyeket a fiú lassanként komponálgatva, gyűjtött, már kilencre szaporodtak. Egy napon úgy rakta őket össze, hogy rendszert alkossanak. Kitűnt, hogy ha egyet félretesz és még négy újat komponál, tizenkét olyan etűdje lesz együtt, amelyek befejezett egészet alkotnak egymás mellett. Szerette ezt a feladatot. Megcsinálta mind a négyet s éppen akkor készült el velük, mikor apja tudtára adta, hogy most már itt az ideje megélhetésükkel is törődni: hosszabb hangversenykörútra indulnak. A fiú mély sóhajjal vette ezt tudomásul. Soha olyan nehezére nem esett megválni Páristól, kedvenc oltáraitól az egyes templomokban, megszokott gyóntatójától és Lydia barátságától. Hogy megint ki kell állania a dobogóra és hajlongania, az ellenérzéssel töltötte el. Áhítatos nyugalomra vágyott s ehelyett a vakító fényű, tapsoktól dörgő lármába kellett indulnia. Utolsó örömét indulás előtt az öreg Erard okozta, aki végighallgatta az etűdöket, alaposan megnézte őket közelről, végül ezt a kijelentést tette:

- Amit csináltál, elsőrangú dolog. A Cramer-etűdök mellé merem ezeket állítani. Ha ugyan nem jobbak. Ezeknek helye van a zenetörténetben.

Délfrancia városokba utaztak. Marseillesben különösen nagy volt a siker. Ott hosszabb ideig megült Liszt Ádám. És mivel Boisselot, a zeneműkiadó, bármelyik párisi cégnél jobb ajánlatot tett az etűdök kiadására, a füzetet ott nyomban ki is adták. A fiú szeretettel látta rajta a hatos opuszt jelző számot. A Tantum ergo, a zongoraszonáta, az Impromptu, egy Allegro di bravura és egy A-moll zongoraverseny után ez már a hatodik műve volt. A szerzeményt Lydiának ajánlotta. Szívből örült, hogy a púpos barátnőnek örömet szerezhet. De több öröme ezen a hangversenykörúton nem igen akadt. A hangversenyek sikere közömbös lett előtte. Mindenütt a templomokat bújta, a dobogón csak kötelességét végezte. És ha mégis elragadta olykor a taps öröme, azt mindjárt sietett meggyónni. Megvetette magát, ha a világi hívság bűnébe esett. A „világ” valami megvetésre méltóvá és méltatlanná lett előtte. Egyszer apja egy otthoni levelet felbontva, érdeklődéssel ujságolta:

- Emlékszel arra a Hennigné nagynénédre, aki egyszer nálunk volt Doborjánban?

A fiú nem emlékezett. Nem is emlékezhett nagynénjei és nagybátyjai tetemes seregére. Nagyapjának, az öreg Ádámnak, három házasságából huszonhét gyermeke született.

- Nem emlékszem.

- Dehogyan nem, hiszen a térdén lovagoltál. Írja, hogy kisfia született, Alajosnak hívják. Unokatestvéred.

- Nekem nincs rokonom, - felelte a fiú, - nekem csak vallásom van és zeném.

- Mi? Más senki és semmi?

- Természetesen a szüleim, - javította ki a fiú szolgálatkészen, - azt nem is kell mondanom.

- Te, Franci, - szólt apja komolyan, - nekem úgy tetszik, hogy túlzásba viszed ezeket a dolgokat. Jó lesz erre vigyázni. Vannak józan határok s ha azokat túlléped, abba nem mehetsz bele.

A fiú nem szólt, fájdalmasan mosolygott, tetszelegve képzelvén bele magát a vértanú szerepébe. Hónapokig tartó hangversenyezés után tértek vissza Párisba sok-sok város, még több hangverseny s a fiú részéről számtalan templom és gyónás emlékeivel. Párisban a púpos, kedves Lydia barátsága várta.

De új munka is. Tovább kellett tanulnia. Az opera kudarca kedvetlenné tette Paert. Már nem a régi érdeklődéssel oktatta a fiút. S amikor elmaradt tőle, ez mintegy hallgatólagos megállapodásnak számított, hogy a leckéket megszüntetik. Liszt Ádám az új mestert Reicha professzor személyében találta meg.

Ez a Reicha nagyon furcsa ember volt. Görbelábú, toprongyos testen, amelyet mindig pecsétetes és szivarhamus ruha fedett, szokatlanul nagy fej ült. Ez a gnómszerű jelenség, súlyosan rövidlátó szeme ellenére is, folyton izgett-mozgott, rakosgatott. A kottához olyan közel hajolt mindig, hogy szinte orrával súrolta. Dörmögő, mély hangon beszélt, ha beszélt. Mert általában inkább szeretett hallgatni. Pedig sok mindent megélt hatvan évnyi életében. Születése szerint cseh volt, de Bécsben lett igazán muzsikus. Abban az időben élt ott, mikor Beethoven és Haydn még javakorbéli emberek voltak. Salierit is jól ismerte.

A Chateau d'Eau-téren lakott, a tizenhetes számú házban. Dolgozószobáját kottapapírral tapétáztatta ki. A falon vállmagasságban párkány futott körül, ezen a párkányon szorosan sorakozott egymás mellé a legtarkább tárgyak gyűjteménye: szobrok, csészék, órák, dobozok, karmesterpálcák, kalapok, de főként híres emberek emléktárgyai. Volt ott Cimarosa, Gluck, Mozart, Haydn, Salieri, Beethoven és más nagyok emlékét jelentő mindenféle apróság. Az ablaknál állott hatalmas Erard-zongorája, amelynek tetején kiismerhetetlen rendetlenségben hevert ezer meg ezer hangjegy.

Idejárt a fiú háromszor hetenként órát venni. Reichát hamar megszerette, jólelkű és kedves embernek ismerte meg, aki senkiről és semmiről nem szeretett rosszat mondani. Mindenki számára talált mentséget és még a tárgyakat is szerette az elítélő vélemények ellen védelmezni. A mesterségét pompásan értette; a második leckeórán már megtalálták egymás hangját és érdeklődését.

A tanulás és napi legalább hatórás zongoragyakorlatok mellett tovább is a vallásnak adta minden idejét a fiú. Rohamosan kamaszodott, egyre gyötrőbbben kínozták azok a gondolatok, amelyeket ő úgy nevezett, hogy „a hús kísértései”. Újabban álmait látogatta meg főként a kísértés. Minduntalan meztelenül hömpölygő, kínálkozó, fehérén őrjítő női testek heverték, omlottak, kígyóztak előtte. Fehér karok nyúltak feléje, sóváran villanó tekintetek kacagtak rá, arcát szemérmetlen keblek érintették. Reggelenként zsibbadó fejjel, kábultan ébredt és komor szemrehányásokkal gyalázta bűnös képzeletét. Ezek a megpróbáltatások hullámszerű rendszerrel jelentkeztek. Néha egy-egy hétig is nyugodtnak érezte magát: akkor aztán megint meglepték az ördög által elébe rajzolt bolondítóan kéjes képek. Irgalmatlanul üldözték, akármit csinált. És nemcsak tehetetlen álmaiban, hanem a hétköznapi élet valóságában is. A párisi utcán jól ismerték a híres csodazongorást. Minduntalan parázsló női mosolyok villantak feléje. Néha durván kihívóak is. Ő teljes lelkéből tiltakozott a kísértések ellen. Mennél hevesebben támadták meg, ő annál makacsabban veté be magát a vallás tisztaságának sáncaiba.

Mikor tizenöt éves lett, apja otthon négy szemközt elővette. Látszott, hogy igen nehezen fog neki annak a kényes tárgynak, amelyről beszélni akar vele. Az apa hosszú körmondatokban kerülgette fiát, aki lesütött szemmel, riadtan hallgatta. Mind a ketten roppant kínos zavarban voltak.

- A te életedben most az a korszak következett be, mikor az ember még nem férfi, de már nem gyermek többé. Vannak dolgok amelyeket... amelyekről...

A fiúból kitört a szemérem és a zavar türelmetlensége.

- Papa, ne beszéljünk erről. Én ezeket a dolgokat nem akarom hallani és nem akarom ismerni. Én Istennek és a Boldogságos Szűznek ajánlottam fel az életemet... ne féltsen engem, papa... hagyjuk ezt az egészet, nagyon kérem...

- Ahogy akarod, - felelt apja megkönnyebbült lélegzettel - de másról is kell beszélnünk. Hozzá akarlak szoktatni, hogy bánni tudj a pénzzel. Ezentúl rendes zsebpénzhez lesz jogod. Minden hétfőn kapsz tőlem valami rendes kis összeget, ebből viszont köteles leszel magad gondoskodni apró kiadásaidról, közlekedésről, ceruzáról, mit tudom én... Te mennyit gondolsz?

- Nekem mindegy, papa, határozza el maga.

Unta beszélni erről is, ez is világi dolog volt és tömjénfellegekben járó rajongásához méltatlan. Mikor az első zsebpénzt megkapta, mégis számot vetett az összeggel. A felét mindjárt félretette. Ezt édesanyjának szánta.

Ősszel megint hangversenykörútra indultak. Ezúttal Dijonban kezdték s onnan a svájci városokat vették sorra. Jártak Genfben, Bernben, Luzernben, Baselben és még számtalan helyen. Mindenütt hangos siker ünnepelte, de ő most már egészen megváltozott. A tapstól, a rámosolygó arcoktól, amelyek valaha olyan izgatott örömmel töltötték el, megcsömörlött. Unott kötelességnek érezte a nyilvános zongorázást, sajátmagát pedig cirkuszi mutatványosnál nem többnek. Kiábrándult az efféle zongorázásból, amelynek briliáns külsőségei sokkal jobban hatottak, mint belső tartalma és kiábrándult a közönségből, amely a gyereket jött szájtátva bámulni, mint valami bámulatosan idomított kiskutyát, nem pedig a művészt.

Utazásai közben azokat a könyveket falta, amelyekkel Lydia egy egész bőröndöt megtöltött számára. Kegyes vallási olvasmányok voltak ezek. Szentek legendái, vallásos elmélkedések, pompázó nyelvezettel megírt imádságok, az ősi keresztények szenvedéseinek véres történetei, remetéik élete. Sorra olvasta őket, mint más fiú a füzetes rémregényeket s ő nem kevesebb örömet és izgalmat talált ezekben. Három könyvhöz állandóan visszatért. Az egyik a biblia volt, a másik védőszentjének, Paulai Szent Ferencnek élettörténete, a harmadik Kempis Tamás könyve Krisztus követéséről. Ezt a harmadikat szerette legjobban. Nagyrésztét kívülről tudta már. Sok részletet aláhúzott a könyvben, egyes mondatokat külön füzetbe kijegyzett belőle.

„Erényünk és boldogságunk alapja nem az élvezet”.

„Semmi másnak ne tudj örülni, csak annak, hogy jót cselekedtél.”

„Nem leszel jobb attól, hogy dicsérnek és nem rosszabb attól, hogy gáncsolnak”.

„Ami vagy az vagy és nem lehetsz több annál, mint ami Isten előtt vagy.”

Mikor a hangversenykörútról hazatértek Párisba, első dolga volt gyóntatóját felkeresni. Hosszasan tanácskozott vele és este, vacsora után, így szólt apjához:

- Papa, szeretném megkérni, hogy most ne olvasson ujságot, valami fontosat szeretnék mondani.

Liszt Ádám gyanakodva tette le a Débats aznapi számát. Kérdően nézett fiára.

- Én számot vettem a lelkiismeretemmel. Nem maradhatok világi ember. Engedjen engem papi pályára.

- Micsoda? Elment az eszed?

- Dehogy, - mosolygott bánatosan a vértanú - most jött meg. Sajnáltnám, ha papa nem értene meg engem. Nekem nincs más boldogságom, csak a vallás. Akármilyen más életem lesz, boldogtalan leszek. Engedjen engem belépni az egyházba.

- Úgy. És mi lesz a muzsikával?

- Egyházi zenével akarok foglalkozni. Isten csak azért adta nekem a tehetséget, hogy ezzel az ő dicsőségét szolgáljam. Minden tehetség csak arravaló. Mert Kempis Tamás is azt mondja...

- Nézd fiam, nekem ne prédikálj. Én jó katolikus voltam világleletemben és igyekeztem kedves lenni az Isten előtt. De józan eszem is van. Mert a jó Isten azt azért adta, hogy használjam. Eszem ágában sincs, hogy papnak adjalak. Te nem is vagy papnak való. Egy kicsit a fejedbe szállt az orgonaszó. Ismerem ezeket a kamaszkori rajongásokat, ezen én is keresztülmentem. De még idejekorán beláttam, hogy amit az ember gyerekésszel szépen kicirkalmaz magának, az csak hóbotos ábránd. Nem leszel pap, ezt verd ki a fejedből.

- De nézze, papa...

- Nem nézek semmit. Ezek az olvasmányok csavarták el a fejedet. Rosszul tettem, hogy már előbb nem szóltam bele. Majd összeszedem az egész csomót és kivágom az ablakon.

- Papa, - kiáltott fel a fiú elszörnyedve, könnyes szemmel - ne vétkezzék! Atyám ott fenn az égből, bocsáss meg neki, mert nem tudja, hogy mit cselekszik...

- Nézd, fiam, kaphatsz tőlem egy nyaklevest, pedig már nem vagy csecsemő. Engem te ne nevelj. Majd én nevellek téged. Éretlen taknyos vagy és én felelős vagyok érted.

A fiú felállt, odament imázsármolyához, amelyet Lydiától kapott ajándékba és letérdelt imádkozni. Sírva imádkozott, közben ott bujkált fejében a gondolat, hogy apja bizonyára nézi most őt, a karcsú fiút, akinek alakja ájtatosan elomlik az imázsármolyon...

Másnap előhozta a témát megint. Apja vette a fáradságot és igyekezett türelmesen meggyőzni. A vége az lett, hogy összevesztek. A gyerek zokogva ment aludni. Napokon át tartott a párbaj. Végre Liszt Ádám elvesztette türelmét és elkobozta a könyveket. Nemcsak elkobozta, hanem keményen kiáltozva jelentette ki, hogy ha a fiú még ilyen olvasmányokat mer hozni a házba, csúnyán el fogja naspárolni. A papi pályáról pedig mukkanni ne merjen, mert baj lesz.

A fiú beleringatta magát a keresztény vértanúk glóriájába. Gyönyörködött abban, hogy vallásért szenved. S ugyanakkor testi kísértései megint teljes erővel elővették. Álmai a tomboló bujaság dúslakodó felvonulásaivá lettek. Éjszakánként kétszer-háromszor lemosta magát, hiába. Az utcára már alig mert menni, mert az utcán nők járkáltak, sőt valami ördögi erő kényszerítette, hogy megnézze mozgásuk vonalát és utánuk forduljon. Volt nap, hogy háromszor meggyónt. Ismerősei már furcsa szemmel nézegették. Olyan lett, mint a futóbolond. Ment az utcán és egyházi dalokat énekelve, hirtelen elsírta magát, nem mintha valami baja lett volna, de idegeinek túlfeszültsége könnyekben keresett könnyebbülést. Beszélgetés közben minden látható ok nélkül földöntúli mosollyal keresztet vetett. Ha mondtak neki valamit, felnézett a semmibe és álmodozó hangon, elandalodva, valami olyan vallásos idézettel felelt, amely nem is illett a helyzethez. A következő pillanatban szeme meglobbant: utána fordult egy elhaladó nőnek. Aztán elpirult, szájába harapott, kínos zavarban köszönés nélkül elrohant.

Mikor a zsebpénzét megkapta egy hétfőn, elhatározta, hogy ami az anyja számára szétosztott összegben túl megmaradt, azt szétosztja a szegények között, saját magát pedig nélkülözéssel fogja büntetni testi vágyaiért. Elment kedvenc templomába, minden mellékoltár perselyébe pénzt tett, a kapuban üldögélő koldusoknak bőven adott. Egy ötfrankos maradt a zsebében. Azt az úton hazafelé akarta szétosztani.

Két házzal odább meglátott egy rongyos, kiéhezett arcú utcaseprőt. Vézna siheder volt az, az adományra kétségtelenül rászoruló. Megszólította:

- Akar pénzt?

- Mennyit? - kérdezte az mohón és meglepve.

- Adok egy frankot. Adjon vissza ötből négyet.

- Négy frankot? Oh lala. Mikor volt nekem négy frankom. De adja ide, majd felváltom.

Odaadta a pénzt. A siheder futva el akart indulni, de a nagy seprő ott volt a kezében.

- Nem fogná meg addig ezt a seprőt?

- Szívesen.

Megfogta a seprőt. A fickó elszaladt. Ő ott állt az ormótlan nagy seprővel és várt. Ekkor két lány jött arra. Ringó járásuk volt, hajlékony derekuk és ruhájuk vonalában felháborító édességgel lehetett sejteni a kebleket.

- Nini - szólt az egyik, meglökve könyökével a másikat, - nézd, milyen komikus. Mit csinál itt a seprővel a kis Litz?

A másik bódítóan ránézett a híres fiúra. Szeme ördögien megvillant.

- Nem is olyan kicsi.

Elvihogta magát mind a kettő. Egymáshoz bújva, turbékoló nevetéssel visszakacsintva mentek tovább. A fiú utánuk nézett. Egyetlen pillantással végigvette őket tetőtől-talpig. S mikor pillantása a két vékony bokához ért, görcsösen megrándult egész testében. Úgy megrázkódott, mintha az ördög megrázta volna.

- Lehetetlen - motyogta a seprővel a kezében, - mit csináljak, mit csináljak, ember ezt nem tudja kibírni...

Elsírta magát megrendült izgalmaiban és tartotta a seprőt.

4.

Tavasszal meghalt Beethoven. A fiú mély meghiúsultsággal gyászolta és minden lapot megvásárolt, amelyben találkozott róla valamit. Az életrajzokból azt állapította meg, hogy abban az időben, mikor az ő feledhetetlen bécsi hangversenye lezajlott, Beethoven a kilencediket komponálta. A kilencedik hangjai közül jött el az ő hangversenyére, a kilencedik hangulatában csókoltta őt meg s a kilencediknek ment haza a hangversenyről.

A halál gondolata most sokat foglalkoztatta a fiút. Vallásos olvasmányai minduntalan a halálra figyelmeztették, zaklatott idegei pedig nem idegenkedtek az elmúlás megnyugtató fogalmától. Az öngyilkosság ötlete nem egyszer megfordult a fejében, de mivel ezt bűnnek tudta, az ilyen gondolatokat elhessegette magától. A halálhoz azonban közel maradt. Szerette a gyászt, a gyázmisék muzsikájának beteges gyönyörűséggel adta oda magát s ha temetéssel találkozott, a közelség és otthonosság érzete támadt benne. Az embereket kerülte. Csak a Muette-palotába ment át olykor Erardékhoz, Reichához járt el rendszeren az elméleti órákra, a púpos Lydiával zongorázott négykezeset és minden héten hosszú látogatást tett gyóntatójánál. Apjával naphosszat alig váltott egy szót is. Az egyházi pályára való vágyódását nem merte többé előhozni. Apja sem beszélt róla. Úgy éltek egymás mellett, mint a fegyverszünetet kötött ellenségek.

Májusban megint elutaztak Londonba. Ez már harmadig angliai útjuk volt. A régi helyen szálltak meg, a régi ismerősökkel találkoztak, minden a megszokott módon történt: londoni hangverseny, kritikák, machesteri út, napi hat óra gyakorlat. És a párisi templomok nagyon hiányoztak. A gyóntató is. Lelki atyja tanácsára felkeresett ugyan egy katolikus lelkészt, de ez nem volt az igazi. A párisi abbé már úgy ismerte a lelkét, mint a nyitott könyvet; ennek hosszasan kellett problémáit magyarázni. Gyónt, mert vallása parancsolta és mert vallási rajongásában szomjazott a bűnbánat gyönyörűsége után, de ebben a londoni gyónásban olyan idegenül érezte magát, mintha a más ruháját öltötte volna magára.

Három hónapot töltöttek Londonban. A három hónap alatt minden nap gyengébbnek és kimerültebbnek érezte magát. Mivel apja eltiltotta a túlsok vallási gyakorlattól, az éjszakából lopta el az órákat. Mikor apja elaludt, akkor óvatosan felkelt és a sötétben elkezdett imádkozni. Órákon keresztül suttogta a feladott imákat, kimerülten omlott az ágyba, de a hús kísértései mostanában dühös erővel támadták meg álmait. Lázasan hánykolódott forró ágyában, kéjesen csikorgatta a fogait az álom tilos és borzasztó gyönyöreinek között, aztán kétségbeesve ébredt fel és megint csak imádkozni kezdett. Így teltek el éjszakái vad tusában, titkos virrasztásban. Reggel rendszeren elszédült, mikor az ágyból kilépve talpra akart állni. Támolygott és meg kellett kapaszkodnia. Napközben is gyakran elszédült. Az arca és keze mindig feltűnően forró volt, fejfájások kínozták és feltűnően fogyott. Sovány volt mindig, de most éppenséggel csak csont és bőr maradt rajta. Szeme alatt vastag karikák ástak árkot, idegessége most már annyira elhatalmasodott rajta, hogy jelentéktelen apróságokon sírva fakadt. Atyja többször is orvost hivatott hozzá. S az orvos folyton csak azt hajtogatta, hogy a fiú egyék sokat, pihenjen, ne izgassa magát s lehetőleg töltsön egy-két hetet tengeri fürdőn.

Boulogneba mentek megint. Az apa már Londonban panaszkodott, hogy nem érzi jól magát, de erre nem lehetett sokat adni, mert Liszt Ádám állandóan az egészségével foglalkozott s a legkülönbözőbb tüneteket figyelte meg magán, amelyek rendszeren vaklármának bizonyultak. Most azonban meglátszott rajta, hogy komolyon beteg. A fiú egészsége miatt mentek Boulogneba s az apa esett ágynak. Erős gyomorrontásnak látszott a dolog, de remélni lehetett, hogy néhány nap alatt majd csak helyrejön az apa.

De nem jött helyre. Mindennap láza volt s a láz csökönyösen emelkedett. A boulognei orvos, akit már első nap elhívtak, fejét kezdte csóválni. A beteg hasa erősen megpuffadt, testén itt-ott kis piros foltok jelentkeztek, sokat köhögött és krákogott. Mindig fájlalta a fejét és szuszogva lihegett az erős láztól. Végre már állandóan negyvenegy fokos láza volt. Eszméletét azonban nem veszítette el és nem beszélt félre, de amit beszélt, az olyan volt, mint a becsípett ember beszéde. Fiát mindig maga mellett akarta látni és bár nehezebbre esett a szó, folyton beszélni kívánt hozzá. Mindig a gyerek csecsemő-éveire tért rá és azoknak emlékeit mesélgette.

- Mikor születél, az az üstökös esztendeje volt. Ezernyolcszáztizenegyben jött az üstökös. Mi is láttuk anyáddal. Szép csillag volt, hosszú, fényes üstök húzódott utána. Mint valami fátýol. A falubeliek között elkezdtek híresztelni, hogy itt a világ vége. Emlékszel az öreg Hottmeyer-néra?

- Nem.

- Persze, nem is emlékezhetel, másfél éves voltál, mikor meghalt. Hottmeyerné biztosra vette, hogy itt a világ vége, lefeküdt az ágyba és megtakarított pénzét belevarrta az ingébe. De hiába jött az üstökös, nem lett vége a világnak. Ő elaludt egész rendesen s mikor másnap felébredt, meg volt győződve, hogy a mennyországban van. Sokat nevettünk rajta. Az üstökösnek nagyon örültünk, mert anyád akkor várta, hogy megszülessél és úgy képzelte, hogy a jó Isten ezzel az üstökössel ad nekünk jelet, hogy valami igen nagyszerű gyerekünk fog születni. Jaj de éhes vagyok, úgy szeretnék egy karéj kenyeret enni, a tejet már nagyon utálok...

- Nem szabad, papa, az orvos megtiltotta. Csak tejet szabad. Adjak tejet?

- Nem kell. Utálok. Emlékszel a doborjáni kútra az udvarunkon?

- Emlékszem.

- Négy hónappal a te születésed előtt anyád beleesett a kútba. Elkorhadt valami deszka és beszakadt alatta. Ő leesett a vízbe. Szerencsére voltak ott emberek éppen és a víz is csak hónaljig ért neki. Létrát hoztak, ledobták a kútba, anyád csuromvizesen kijött. Nem lett a világon semmi baja. Még csak meg sem fázott, hiszen júniusban történt a dolog. Akkor is azt mondtuk, hogy ez a gyerek aztán igazán a szerencse gyereke lesz. Mégis adjál egy pohár tejet.

Megitta a tejet, lihegve pihent egy negyedórát és újra kezdte a régi emlékeket. Pedig most már az orvos is azt ajánlotta, hogy beszéljen mennél kevesebbet, mert kimeríti testi erejét. Állapota pedig nem olyan, hogy könnyen lehetne venni. A láz nem akart alábbhagyni, a beteg szemlátomást fogyott, arca ijesztően elvékonyodott s mivel nem borotválkozott rendesen, összes borosta ütött ki rajta. Hirtelen vén emberré változott a betegágyban.

Augusztus tizedike táján jöttek Boulogneba és augusztus huszonnegyedikén reggel az apa már csak alig hallható hangon tudott beszélni.

- Érzem, fiacskám, hogy komolyan beteg vagyok. Azt hiszem, jó volna írni anyádnak, esetleg el kell jönnie, hogy ápolhasson. Viszont az sem jó, ha ok nélkül megriasztjuk. Majd meglátjuk, mit mond az orvos.

Az orvos eljött a szokott reggeli órában. Megvizsgálta a beteget és mondott néhány megnyugtató szót. De mikor távozott, titokban intett a fiúnak, hogy jöjjön ki utána.

- Bekövetkezett, amittől tartottam - mondotta a folyosón, - a papa betegsége minden jel szerint hagymáz. Felgyógyulása nincs kizárva, de súlyosbodástól is lehet tartani.

- Mit gondol, doktor úr, írjak anyámnak?

- Mindenesetre. A helyzet elég súlyos. Délután újra eljövök.

A fiú visszament. Azonnal meglátta apja arcán a nagybeteg gyanakvó, kutató kíváncsiságát.

- Beszéltél kint az orvossal?
- Csak egy pár szót. Azt mondta, hogy a betegség igen komoly, de meg fog gyógyulni, ha vigyáz magára.
- Úgy. Hát mégis csak íráj anyádnak.
- Igenis. Úgyis megyek a patikába, a levelet majd megírom a postán.
- Nem. Itt írd meg. Most. Olvasni akarom, amit írsz.

A fiú engedelmesen leült írni. Németül. Apjával már régóta csak franciául beszéltek. Úgy megszokták, hogy otthon is ezt a nyelvet használták. De anyjának a hajdani otthon régi nyelvén szokott írni. Erősen tűnődött, hogyan írja meg a levelet. Anyját nem akarta megrémíteni, apját sem akarta izgatni, viszont a helyzet súlyosságát valahogyan mégis közölnie kellett.

„Boulogne, 1827. aug. 24. Legjobb Asszony Anyám! E pillanatban, mikor ezeket a sorokat írom, nagyon aggódom apáért. Mikor megjött, már nem jól érezte magát és ma azt mondta nekem az orvos, hogy...”

Felpillantott apjára. Az közben elaludt.

„... hogy a dolog veszedelmessé válhatik. Apám arra kéri, ne veszítse el bátorságát. Ő maga nagyon betegnek érzi magát és azért íratja most velem ezt a levelet, hogy Magának esetleg Franciaországba kell jönnie. De azt hiszi, hogy ezzel pár napig még várhatunk és azt mondta nekem: Ha majd bizonyosat tudunk, megírhatod neki. Ezt nem is fogom elmulasztani. Levelét nagy örömmel vette. Szívemből köszönöm Magának, hogy rólam is megemlékezett benne. Három-négy napon belül okvetlenül írok. Éljen boldogul, sokszor öleljük. Most nagyon sietek. F. Liszt”.

Gyorsan megcímezte a levelet. Behívta Luciennet, a szálló kis fekete szobalányát, hogy maradjon a beteg mellett és elszaladt patikába, postára. Mikor visszajött, apja még mindig aludt. Csak késő délután ébredt fel, mikor az orvos jött. Akkor megint elkezdett beszélni.

- Ha olyan rosszul lennék, hogy anyádnak ki kell jönni, akkor a pénzt megtalálod a kis bőrtáskában. A kulcsa a kabátom hátsó zsebében van. Böven elég arra az esetre a pénz, ha sokáig volnék beteg. Te is szoktál félrerakni az anyádnak pénzt, mint láttam. Nagyon helyes. Anyád minden jót megérdemel tőled, mert igazán jó anya. Mikor egészen kicsi voltál, valami különös görcseid voltak. Több ízben azt hittük, hogy meg fogsz halni. Egyszer már megrendeltem a koporsót is. Anyád olyan volt, mint az örült. Hangosan ordított és a haját tépte. A szomszédok mind összeszaladtak. Akkor még Pomogyon laktunk.

- Pomogyon? Hát én Pomogyon születtem?

- Nem. Te Doborjánban születél, de csecsemő korodban rövid időre Pomogyra helyeztek engem. Aztán visszajöttünk Doborjánba. Sőt egy darabig Boldogasszonyban is laktunk, te arra sem emlékezhetsz.

- Nem, én csak Doborjánra emlékszem.

- Persze. Ebben a sok jövés-menésben kaptad a mocsárlázat is. A Fertő-tó közel van oda. Szent Isten, hogy anyád mennyit kínlódott veled. Sokkal többet voltál beteg, mint egészséges. Akkor is meghültél csúnyán, mikor elvittelek Kismartonba és a hercegnő neked adta a Haydn-albumot.

- Miféle Haydn-albumot? Nem emlékszem. A hercegnőre sem emlékszem.

- Hogyne. Négyéves korodban zongoráztál a hercegnő előtt és ő neked adta a Haydn emlékkönyvét, amelyikbe Haydn minden ismerőseivel beíratott valamit. Nagy érték volna, ha meg volna. Valahogyan elhányódott. Sohasem találtuk meg.

Nehezen beszélt már, a szavak közt szüneteket tartott és erősen lihegett. Szemét félig lehúnyta. Elszunnyadt tíz percre, majd megint felrezzent. És rohamosan fogyott. Senki sem ismert volna rá, aki most meglátja. Mikor tiszta ágyneműt tettek alája, a fiú rémülten pillantotta meg combjait: nem voltak vastagabbak már, mint az ő felsőkarja.

Másnap még rosszabbul lett. Az orvos közölte a fiúval, hogy számolnia kell a legsúlyosabb életveszedelemmel. A beteg most már alig beszélt. Szemét is ritkán nyitotta ki. Keze gyöngye volt ahhoz, hogy a tejes poharat tartsa, úgy kellett megitatni. Láza felszökött negyvenegy és fél fokra.

A fiú most már tudta, hogy apja meg fog halni. Érezte, hogy ezt meg kellene írnia anyjának. De olyan borzasztónak találta ezt a feladatot, hogy nem tudta rászánni magát. Csak ült a beteg mellett a széken és nézte. Élet és halál megfejtethetlen titkáról tűnődött magában. Aztán imádkozott. Most már imádkozhatott kedvére akármennyit, az utolsó óráit élő apja nem akadályozta többé. Ha már elfáradt az imában, megint csak nézte a kiserkedt szakállú, eltorzult, gyereknyi nagyságúra aszott beteget. Tétova gondolatai a jövőt kutatták: hogyan fog élni kettesben anyjával. De azonnal mélyen megbánta ezeket a gondolatokat: bűnös szeretetlenségnek ítélte, hogy képes leszámolni apja halálával.

Az utolsó napon, augusztus huszonnyolcadikán Liszt Ádám már alig mondott egy-két értelmes szót. Azt lehetett volna hinni, hogy eszméletlen. De íme, keze gyenge mozdulatával jelezte, hogy szólni akar. A fiú odahajolt.

- Mondani akar valamit, papa?

A haldokló alig mozgó ajakkal, alig hallhatóan suttogetta:

- Franci, nagyon féltetek a nőktől.

A fiú iszonyodva nézett rá, szíve verése is elállt. Hát ez az ember tudott az ő borzasztó lelki viaskodásairól? Hiszen ő tiszta maradt és apjának ezt tudnia kellett. Honnan vette hát, hogy őt féltetni kell? A haldokló apa aggodalma az ő lelkének legkeservesebb gyötrelmeire világított rá. Csak nézte a haldoklót, akihez sokáig olyan idegennek hitte magát s akiről most kitűnik, hogy mélyen belelátott fia magányos titkaiba.

Ezek voltak az apa utolsó értelmes szavai. Ezután csak mosolygott olykor, de értelem nélkül, kivehetetlenül. Az orvos eljött, megnézte a bizonyára eszméletlen ember érverését és így szólt:

- Egy-két órája van még.

Aztán megköszörülte a torkát. És kibökte:

- A számlámat mikor rendezhetjük?

- Amikor parancsolja, - szólt a fiú könnyes szemmel - holnap talán majd teszem tiszteletemet.

Az orvos elment. Ő visszaült az ágy mellé a székre. Nézte a haldoklót, imádkozott. Kívülről a boulognei hétköznapi élet vidám, eleven zivaja hallatszott be. Erősen sütött a nap. Ő csak sírt és imádkozott. Felkelt a székről és térdre ereszkedett az ágy mellett. Homlokát az ágy szélére támasztotta, mellét rázta a sírás. Imádkozott sokáig, sokáig.

Ekkor felpillantott. És irtózatossá rémülettel ugrott talpra. Az apa tágranyított szemmel bámult a semmibe, szája pedig el volt tátva, mintha valami ordítás akadt volna a torkán. Olyan szörnyű volt így, hogy a fiú rettegve hátrált az ajtóig és úgy ugrott ki a szobából, mintha menekülne. Becsapta az ajtót és rekedten elkiáltotta magát:

- Lucienne!

A szobalány előjött. Mindent megértett rögtön.

- Meghalt? Ó szegény fiú, mennyire sajnálom...

Résztétellel, szeretettel átölelte a síró fiú vállát. Magához szorította vigasztalóan. Aztán benyitott a szobába, ahol a halott feküdt. A folyosón pedig a fiú ököllel kezdte ütni a saját fejét. Vad haraggal, kíméletlenül.

- Nyomorult, nyomorult, - mondotta magának - hitvány! Ilyen pillanatban képes vagy a nő ölelését megérezni! Nyomorult, hitvány, aljas...

Sírt és öklözte a fejét a folyosón. Majd zokogva nekidőlt a falnak és keservesen nyögte:

- Papa, papa... drága papa...

5.

Felbontatlan ládák, egymás hegyén-hátán heverő holmik között tanakodtak a jövőről anya és fia. Harmadfél éve nem látták egymást, nem győztek betelni egymás látásával. Mire Liszt Anna megjött Párisba, fia, aki ideiglenesen Erardékhoz ment lakni a Muette-palotába, már talált új lakást. A régi otthonban, ahol annyi időt töltöttek el kettesben apjával, képtelen lett volna megmaradni. Az Erard-kisasszonyok kerestek neki lakást, ő meg sem tudott mozdulni letört önállótlanágában. A Monmartreon vettek ki három szobát, a Rue Coquenard egyik házában. Felbontatlan ládák, egymás hegyén-hátán heverő holmik adták a költözés képét ezekben a szobákban.

- Nem megyek több hangversenykörútra, anyám. Úgy határoztam, hogy ezeket a körútakat abbahagyom, mert gyűlölöm. Annyit szenvedtem miattok, hogy a végén már sírni szerettem volna. Többet nem leszek majom a dobon.

- Mi nem leszel?

- Majom a dobon. Cirkuszi mutatvány. Azt hiszi maga, hogy akik eljönnek egy ilyen hangversenyre, azok művészetet akarnak hallani? Dehogy. A csodagyermekre kíváncsiak. Én pedig már nem vagyok csodagyermek. Szegény papa még legutóbb is tizenégyévesnek hirdetett. Pedig én már tizenhat vagyok. Elég volt.

- De miből fogunk élni, fiam?

- Órákat fogok adni. Czerny milyen jól meg tud élni belőle. Hogyne tudnék én, aki százszor híresebb vagyok. Meglátja, milyen kedves, szép életünk lesz így kettesben. Amíg elterjed a híre, hogy órákat adok, addig még futja a pénzem. A többitől nem félek.

- Sok költség volt a temetéssel?

- Ne is kérdezze, rengeteg. Az orvos, a patika, a szálló... rossz rágondolni.

- És volt elég pénzed?

- Nem volt. Segítettem magamon.

- Erardéktól kértél, nem?

- Kérni? Nem. Én nem tudnám elviselni, hogy pénzt kérjek valakitől. Ott Boulogneban mindenről kötelezvényt adtam, itthon pedig eladtam az Erard-zongorámat. Megmaradt még a másik. Sajnos, áron alól kellett eladni, de nem volt más választásom. Kifizettem Boulogneban mindent és még maradt is valami, amivel nekimegyünk az életnek. Helyesli a terveimet?

- Én, drága fiam, nem szólok bele. Nagy fiú vagy már, jobban tudod, hogy mit kell csinálni. Boldog vagyok, hogy megint együtt lehetünk és mással nem törődöm. Hova állítsuk a zongorádat? Mert aszerint akarom rendezni a többi bútort.

- Mindegy. Ahogy jónak látja.

- De angyalom, azt neked kell megmondani. Te fogsz zongorázni rajta, nem én.

- Igazán mindegy. Én most elmegyek Reichához.

Kezet csókolt anyjának és elment. Boldog volt, mikor kijutott az utcára. Mert nagyon idegenkedett mindenféle praktikus részletektől, intézkedésektől. Mióta élt, ezt mindig apja végezte helyette. Homályosan kezdte máris érezni, hogy Liszt Ádám hosszú ideig még nagyon hiányozni fog neki.

Lassacskán rendbejöttek a lakással és rövidesen kialakult a kis otthon szabályos életformája. Az órákra vonatkozó várakozásában sem csalódott. Napokon belül már annyi tanítvány jelentkezett, hogy abból a háztartás fedezését bőven vállalhatta. Montesquiou Fezensac grófné volt az első, aki kisleányát kívánta taníttatni. Ugyanaznap Earl of Granville, az angol követ, izent neki, hogy keresse fel, mert leányainak oktatása dolgában kíván vele tárgyalni. Jelentkezett egy Pierre Wolf nevű genfi fiatalember, továbbá egy Louis Messmeckers nevű belga. Ezek voltak a legelsőek. De sűrűn jöttek a többiek is. Egy hét múlva már ott tartott, hogy nem igen vállalhatott többet. Három-négy jelentkezőt sajnálattal vissza is utasított. De egyet mégsem utasíthatott vissza. Ez Saint-Cricq grófné volt, a kereskedelmi miniszter felesége, aki szintén leányának óhajtott órákat adatni.

Reggel fél kilenckor indult el hazulról. Templomba ment és végighallgatta a mindennapi csendesmisét. Aztán nyakába vette a várost. Jelentkezett az első háznál, megadta az órát, szépen elbúcsúzott és nekivágott az utcák végtelen sorának. Bérkocsit nem fogadhatott, arra az óradíjak jórésze ráment volna. A második háznál is végzett és tovább kutyaolt a harmadikba. Akkor már mehetett is haza ebédelni. S alig nyelte le a falatot, már indulnia kellett. Baktatni a város egyik végétől a másikra, jó időben, rossz időben egyformán. Sokszor este tíz óra lett, mire haza ért. Akkor a kimerültségtől alig volt már étvágya. Csak úgy immel-ámmal evett, sietve, hogy mennél hamarabb nekifoghasson könyveinek. A „Les pères du désert”-t olvasta mostanság, azonkívül mindennap lapozgatott a bibliában és az elmaradhatatlan Kempis Tamásban.

A tanítványok eléggé érdekelték. Mulatságosnak találta a tanítást. Öröme telt benne, hogy azonnal észrevette a tanítvány alapvető hibáit, rögtön látta, milyen gyakorlatokat kell előírnia és boldog volt, ha a tanítvány maga csodálkozott legjobban, milyen rohamosan javul a játéka. Ha ugyan javulhatott. Akadt az elsőik között is olyan, akinél semmiféle oktatás nem nyújthatta a legkisebb reményt sem. Itt két hét múlva szólt, hogy nem tartja tisztességes dolognak olyan pénzt elvenni, amelyet nem szolgálhat meg. Nem muszáj mindenkinek zongorázni.

Volt a tanítványok között egy, aki mindjárt a legelső órán a szívéhez szólt: Saint-Cricq grófné leánya. Mikor elsőízben jelent meg a háznál, maga a családfő fogadta. Rendkívül udvarias, merev és komoly arisztokrata volt a Martignac-kormány kereskedelmi és ipari minisztere. Megkérdezte, mit óhajt kapni egy óráért az ifjú művész, a harminc francra kurtán bólintott és már át is adta a zongoramestert egy komornyiknak, hogy vezesse a hölgyekhez. A párisi előkelő világ illemszabályai folytán ugyanis természetes volt, hogy egy fiatal leány zongoraóráinál mindig ott ül a mama is.

Ez a mama elragadóan kedves hölgy volt. Franci már ismerte, szalonokban is találkozott vele, ahol zongoráznia kellett, a páholyában is megfordult. De a leányt most látta először.

- Jöjjön, kedves Litz, hadd mutatom be Caroline leányomnak.

Magas növésű, igen karcsú gyermekleány állott előtte. Vele egykorú lehetett. A legfeltűnőbb volt rajta bőrének vakító fehérsége. A porcellánéhoz, de a nem fényezett porcellánéhoz hasonló fehérség volt ez, csak a két orcán látszott rajta igen gyengéd rózsaszín lehellet. Haja aranszőke volt a leánykának, szeme erősen kék. Halvány ibolyaszín ruhájában az elragadó színek olyan mesebeli látványát mutatta, hogy a fiatal művész ámulatában elfelejtett köszönni. Csak egy-két pillanat után eszmélt magára és a helyzetre. Mélyen meghajolt.

- Boldog vagyok, grófnő, hogy megismerhettem.

Leültek máris a zongorához. A társalgást eleven derűvel az anya vezette, azzal a társadalmi művészettel, amely az ilyen első negyedóránban gyakorlott biztonsággal győzi le a fiatalok elfogódottságát. Beszélt arról, hogy az oktatónak bizonyára kellemes lesz ezzel a tanítvánnyal foglalkoznia, mert a tanítvány szorgalmas, kötelességtudó és komoly, talán túlkomoly is.

Aztán elmondta leánya eddigi tanulmányait, végül felszólította, hogy mutassa be eddigi haladását. A grófkisasszony engedelmesen nekifogott: eljátszotta az „Il pleut, il pleut, bergère...” című dalocskát, igen finoman s kedvesen. Aztán elhallgatott és tekintetét illedelmesen a billentyűsorra sűtötte.

- Nos? - kérdezte a mama.

- Ki merem jelenteni, hogy a grófnő határozottan tehetséges. Felelősséget vállalom érte, hogy néhány hónapon belül komoly zongorajátékos lesz, ha lelkiismeretesen gyakorol. Mert zongorázni, azt nem adják ingyen. Ha komolyan akarja venni, az legalább négy óra gyakorlást jelent naponta.

- Monsieur mennyit gyakorolt? - kérdezte a leány.

„Monsieur.” A fiatalember édes ütest érzett a szíve táján. Most mondták neki életében először nem tréfás hangon, hogy „monsieur”. Mialatt lelkendező boldogság s a hófehér leány iránt érzett mély hála futotta el, kiegyenesedett a zongoraszéken.

- Négyéves korom óta legalább hat órát mindennap. De volt olyan nap, hogy tíz órát is.

- Hallatlan, - hüledezett a grófné - és még amellet az iskolai tanulmányokat is végezni! Szegény fiú!

Franci elpirult. Tisztességes ösztöne arra bízatta, hogy szóljon: ő bizony iskolai tanulmányokkal egyáltalában nem foglalkozott. De restelte is a két előkelő hölgy előtt, meg aztán ideje sem volt rá. A grófné tovább vezette a társalgást.

- Talán hasznos volna, ha megmutatná a leányomnak, hogyan játssza maga ezt a kis dalt. Jól emlékszem, hogy egy házi hangversenyen hallottam magától. Hol is?

- Több helyen játszottam, - felelte ő.

S a helyetadó grófkisasszony mellett odatolta székét a zongora közepe elé. Elkezdett játszani. Sokkal odaadóbban, mint hangversenyei közül bármelyiken. Ennek a két hölgynek hevesen és okvetlenül tetszeni akart. A gróf kisasszony finom és kellemes játéka után úgy hatott az övé, mint madárcsicsergés után az oroszán hangja. Nem nézett oldalt, de válla idegeivel érezte, hogy a leány néma megdöbbenéssel és csodálattal tekint rá.

- Mit szölsz ehhez? - kérdezte leányát az anya, mintegy kisajátítva magának a sikert.

- Nincs szavam, - szólt halkan a leány, - én nem tudtam, hogy így egyáltalán lehetséges zongorázni. Monsieur igazán nagy művész.

- Te csacsi, - nevetett az anyja, - persze, hogy nagy művész. Ő tud ma legjobban zongorázni az egész világon. Hiszen mondtam neked.

- Az egész világon... - rebegte a leány, - szép érzés lehet ezt tudni magáról. Ez olyan, mint királynak lenni. Charles-Dix is csak egy van az egész világon. Vagy Leó pápa is csak egy van.

A fiatalember lelkét valami homályos keserűség mardosta. Leszegte szája sarkát és hányaveti módon vetette oda:

- Hatlábú borjú is csak egy van esetleg. Ha az ember ilyen mutogatni való ritka állat, az inkább kínos érzés.

Anyja és leánya meglepetten nézett rá, de nem feleltek semmit. Visszatértek a leány tanulmányaira. És az ifjú mester rögtön rátért a legszembeszökőbb hibákra. Mindenekelőtt megjegyezte, hogy a grófnő kéztartása helytelen. Csuklói merevek. A csuklóknak szabadon kell mozogniok. A leány próbálgatta.

- A könyökét kérem az oldalához közelebb, grófnő. Még jobban. Most szíveskedjék a derekát egyenesebben tartani. Igen. Magasabbról nézzen le a zongorára. Nem, nem a billentyűsorra. Azt sohasem szabad látnia. A kottára. Most a csuklót kissé feljebb. Az túl magas. Most megint túlmélyen tartja...

Keze ösztönszerűen megmozdult, hogy megfogja és megigazítsa a leány kezét. De ugyanakkor a leánynak is egy ösztönszerű mozdulata felelt az övére: mintha el akart volna menekülni az idegen érintés elől, csuklói megrezzentek. S a fiatalember meg se várta ezt, mozdulatát máris visszavonta. Neki ezt a leányt nem szabad megérintenie, még akkor sem, ha szükség van rá. Ez a hófehér, buzavirágkék, aranszöke és meggypiros színekből összerakott lehelletszerű jelenség a való világ felett lebegőnek tetszett, ahogy ott ült mellette látomásszerű elérhetetlenségében. A tisztaság és lelkiség vonzó, bűbajos ábrája ült mellette, képe mindannak, amit hosszú-hosszú hónapokon át imáinak elmélyedésében és vallási olvasmányáiban keresett.

Este szerette volna anyjának elmondani, hogy milyen mély benyomást tett rá az átszellemült, márványfehérségű leány. De félt, hogy nem tudja kifejezni magát és hogy anyja félre fogja érteni szeplőtlen rajongását. Így csak annyit mondott:

- Nagyon jól mennek az órák, mama. Kedves tanítványaim vannak, öröm velök foglalkozni.

- Hálistennek. Én is csak jót mondhatok, fiacskám. Ma találtam egy másik fűszerest, egy kicsit messzebb van ugyan, de sokkal olcsóbb. A mészárosnak megmondtam, hogy ki vagyok, erre mindjárt kijelentette, hogy nekünk mindig kiválasztja a szép húsokat. Hallott egyszer zongorázni. Ez jó dolog. Ezentúl mindig megmondom, ahol vásárlók, hogy kinek lesz.

A fiú gyorsan tiltakozni akart. Ez nem volt kedvére. De nem szólt mégsem. Könnyűnek és derűsnek érezte magát, édesanyja kedvét sem akarta rontani. Nekiült vallásos könyveinek, de most nem tudott olvasni. A fehér leány finom alakja mindig odalebbent gondolatai s a betűk közé. Leült inkább zongorázni. Mostanában legújabb szerzeményét szerette játszani, a Gé-moll scherzót, amelyet még apja életében írt. Gróf Amadé Tádénak, annak a magyar mágnásnak ajánlotta apja rendelkezésére, aki a legmelegebben vett részt annak idején Pozsonyban a csodagyermek neveltetése iránt való érdeklődésben. S hogy nem elmúló lelkes szeszélyből tette, az látszott azokon a leveleken, amelyekben állandóan érdeklődött a fiú haladása iránt. Ámbár mostanában már rég nem jött tőle levél.

De most hiába is jött volna. Az ifjú zongoramesternek nem volt gondolata, csak új tanítványa számára. Szerette volna az éjszaka óráit átugrani, hogy azonnal reggel legyen és elkezdődjék a nap megint, sőt a napokat szerette volna átugrani, hogy megint elmehessen a Saint-Criq-palotába, ahol a második óra várja.

A második óra még kedvesebb lett, mint az első. A grófné kedvességében volt valami lebilincselően közvetlen, valami meghitt és természetes. Nem lehetett nem szeretni. És a leány tartózkodása is mintha engedett volna valamit, bár viselkedésén ezt alig lehetett volna megállapítani. Hallgatag volt most is, szemébe úgyszólván lehetetlen volt beletekinteni, mert az előkelő illendőség szabályai szerint mindig lesütve tartotta. De a levegőben érezni lehetett érintkezésök melegedő közelségét. S mikor a gyakorlásra vonatkozó beszélgetés közben azt mondta, hogy „Oui, monsieur”, vagy „Non, monsieur”, a fiatal legény, akit pár hónappal ezelőtt még csodagyermeknek kezeltetett a megboldogult apa, most dölyfös boldogsággal örült felnőtt voltának.

Búcsúzáskor a grófné, aki hímzéssel foglalkozott a szalon asztala mellett, így szólt hozzá:

- Kell már menni? Örömmel hallottam volna a játékát egy kicsit.

Ő azonnal a zongora felé fordult, hogy maradjon. De a grófné elmosolyodott:

- Nem, nem, ezt nem szabad kérnünk magától. Nem illik, hogy visszaéljünk a jelenlétével. Majd elmegyünk, mikor hangversenyt fog adni.

A fiatalember elpirult. Esze gyorsan váltott.

- Akiket szeretek, azoknak boldogan játszom, grófné. De az órám véget ért, nekem nincs jogom itt maradni.

A grófné rápillantott az ifjúra. Ki nem mondott mondatok lebegtek közöttük s ő finom eszű asszony volt. Odalépett a csengő finom szalagjához és megrántotta. Közben visszaszólt neki:

- A zongoratanárt nem is kérem, hogy maradjon, az indiszkrécio lenne. De a kedves ismerőst szívesen látom a házámnál.

S a belépett lakájhoz fordult:

- Georges, hozzon portóit és édességet. Maga pedig foglaljon helyet, ha ráér. És csak akkor zongorázzék, ha megvan hozzá a hangulata. Különben elbeszélgethetünk, amíg mennie kell.

Egy pillanat alatt megváltozott a szalon légköre. Eddig az alkalmazott végezte dolgát a két előkelő hölgy körül. Alig nagyobb rangban, mint az estély előtt odahozott fodrász. Most azonban két dáma csevegett egy fiatalemberrel. Egy fiatalemberrel, aki most viharos örömmel gondolt arra, hogy előkelő házaknál még Rossinit sem igen szokták az asztalhoz ültetni.

- Hálásan köszönöm a szíves meghívást, grófné. Boldog leszek, ha beszélgethetünk egy kicsit.

És nem a zongorához lépett, hanem az ablak mellé, ahol aranyozott lábú, hímzett mintájú, galambszürke selyembútorok meghitt szobasarkot alkottak. Megfogta az egyik szék karját és várta a grófné kézmozdulatát. A két hölgy leült s a kézmozdulat bekövetkezett. Leült ő is. Otthonosan, a maguk testtartását kínosan figyelő emberek feszessége nélkül. Tíz éve számtalanszor ült olyan társaságban, ahol rajta és oldalt ácsorgó apján kívül nem voltak, csak arisztokraták. Mozgása, tartása a szalonemberé volt s míg más fiúk tizenhatéves korukban rettentő tehernek érzik sehova nem helyezhető kezöket, ő már a fesztelen és síma világfi viselkedését hordta magán.

- Tegnap Montmorency-Matignon hercegnével említettük a grófnét és a grófnőt.

- Ah, igazán. Hol találkozott vele?

- Az angol követnél. Ő éppen eljött, mikor érkeztem és megálltunk egy kicsit beszélgetni. Említettem, hogy milyen szerencsében részesültem: órákat adok Caroline grófnőnek. Mire ő azt mondta, hogy annak örülhetek is, mert ő kevés olyan elragadó fiatal hölgyet ismer, mint a grófnő.

Caroline grófnő szabályszerűen leszegte hófehér homlokát és illedelmesen válaszolta a kötelező mondatot:

- A hercegnő nagyon elnéző.

- És mit beszélt még a jó hercegnő? - kérdezte az anya.

- Duras herceget említette, mert érdeklődtem iránta. A herceg ugyanis nekem szíves jó-akaróm. „Ne is kérdezze, - mondta a hercegnő, - szegény Duras a múlt héten nagyon kikapott a királytól, mert két nagy hibát csinált a whistnél s a király vesztett”.

- Oh lala, - nevetett a grófnő, - az nagy baj. A király mindent meg tud bocsátani, csak ezt nem.

- Különben roppant kedves ember, - mondta a fiatalember, - majd meglátja, Caroline grófnő, ha bemutatják az udvarnál.

A portói és az édesség megérkezett. A társalgás felületesen folydogált, mind a hárman a zongorázást várták. De a grófné nem találta tapintatosnak, hogy megint szóba hozza, az ifjú művész pedig meg volt fogva saját hálójában: nem talált elég síma ürügyet, hogy odaüljön a zongorához. A mondatok akadozni kezdtek. S ekkor a leány elmosolyodott.

- Nem játszik mégis valamit? - kérdezte halkán.

- De Liline! - szólt rá anyja rögtön olyan hangon, amelyben több volt a szeretet, mint a korholás.

Franci máris felpattant és a zongorához lépett. Már játszott is. Anya és leánya a két oldalról odaállottak mellé.

- Ó, - rebegte a grófkisasszony, - a Holdvilágszonáta...

Végigjátszotta. S mikor befejezte, a tanítvány elkomolyodva szólott:

- Irigylem azért a boldogságért, hogy ezt így el tudja játszani.

- Ne irigyeld, - szólt az anya - hanem tanulj szorgalmasan, hogy valahogyan te is tudd.

A művész megcsóválta fejét.

- Ebbe kár belefeküdni a grófnőnek. Tökéletes ez sohasem lehet. Vannak darabok, amelyek nem valók hölgyeknek. Ez is olyan. Ezt igazán jól csak mi, férfiak játszhatjuk.

Az anya nevetett:

- Maguk férfiak? Jaj, de kedves gyerek maga, Litz. Nagyon, nagyon kedves!

A legény mélyen elpirult. A grófné legérzékenyebb pontján nevette ki. De sokkal kedvesebben és melegebben, semhogy haragudni tudott volna érte. Restelkedett csupán és zavartan mosolygott. Aztán felállott és búcsúzni kezdett.

- Remélem, - szólt kezet nyujtva a grófné - hogy nem bántottam meg. Ne féljen, nem nézzük mi azért gyereknek. Éppen azt beszéltük Lilinenel, hogy maga tulajdonképpen nem mai lény, hanem kész reneszánszkori lovag. Csak akkor születtek olyan emberek, akik már gyermekkorukban tíz nyelvet beszéltek, remekül zenéltek és amellet nagyon dekoratív emberek is voltak. Liline nagyon sokat olvas és most folyton azt a kort bujja. Úgy kellene járni magának is: bársonyujjasban, spádával az oldalán, vállig érő szőke hajjal. Mit szólsz hozzá Liline?

A hangban melegséget is, ingerkedést is lehetett érezni. A hófehér leány komolyan bólintott.

- El tudom képzelni.

A fiatalember síma meghajlások közepette távozott. Nem a zongoraóráról ment el, hanem látogatóban volt. Mikor a palota kapuján kilépett, apja fordult meg az eszében. Szerette volna neki azt mondani: látod, nem kell ezek előtt sem hasra esnünk, mert aki valaki, az mindenütt meg tudja becsülni magát.

Ahova következő útja vitte, onnan alaposan elkésett: a Saint-Denis-apácaklastromban volt dolga. Gyóntatója megígérte neki, hogy beszerzi ebbe a zárdába zongoraoktatónak. Állandó alkalmazást kaphat s a biztos havi összeg mindig jól esik ott, ahol háztartásra kell költeni. A Saint-Denis-apácákhoz jó családok leánykait adták nevelőbe, az állás mindenképpen kívánatos volt.

A fejedelelnő úgy fogadta, hogy maga egy kockás farácson túl üldögélt, a fiatalember a rácson innen állott meg. Az öreg hölgy mindenekelőtt a késést tette szóvá:

- Ön nem pontos. Ez nálunk igen rossz ajánlólevél. De ahogy önt szemügyre veszem, különben sem beszélhetünk a dologról.

- Miért kérem?

- Nekem azt mondták, hogy ön csodagyermek. Egy gyermeket szívesen is vettem volna. De ön... hány éves?

- Tizenhat.

- És még többnek látszik. Nagyon sajnálom, uram, hogy bár elkésve is, de idefáradt. Ön nem csodagyermek, hanem felnőtt férfi. Önt nem ereszthetem be a kislányok közé, az nem illik. Négy évvel fiatalabbnak, vagy negyven évvel idősebbnek kellene lennie. Így nem megy. Jó napot, uram.

A kihallgatás véget ért. A visszautasított pályázó igyekezett bosszankodni és sajnálkozni magában, de ekkor váratlanul észrevette, hogy zabolátlanul boldog. „Ön nem csodagyermek, hanem felnőtt férfi”. Kaphatott ennél szebb ajándékot az élettől, alig egy félórával azután, hogy a kedves Saint-Cricq grófné megmosolyogta férfiasságát? Büszkén kifeszített mellel ment haza ebédelni.

Otthon ebéd után, míg édesanyja az edényt vitte ki a konyhára, odaállott a nagy tükör elé. Figyelmesen vizsgálta arcát. Erősen önmaga szemébe nézett. Mosolygott. Majd bánatosra változtatta pillantását. Aztán féloldalt fordult s amilyen éles szögből csak lehetett, arcélét igyekezett megvizsgálni. Fejét kissé lehajtotta, úgy nézett vissza ábrándosan önmagára. De hirtelen összerezszent. Anyja lépett be.

- Nézed magadat, fiacskám? Bizony jó volna már megnyiratkoznod.

- Nem fogok nyiratkozni, mama. Hosszú haját növesztek, vállig érőt. Mint a renaissance-lovagok.

- Hosszú haját? Csak nem csinálsz komédiát magadból?

A fiú nem felelt. Leült a zongorához és behúnyta a szemét. Eljátszotta a Beethoven-szonátát.

6.

Kint édesen hunyorgott a kora tavaszi napfény. Idebent a Saint-Cricq-palotában még égett a kandalló tüze, de odakint már mosolygott a május. Anya és leánya a hosszúhajú fiatalembert hallgatták, aki levelet olvasott fel nekik.

„... Most nehezebb feladatnak kell megfelelnie. Barátokra van szüksége. El kell tartania anyját és hálát kell adnia Istennek, hogy megtartotta őt, aki boldogult atyjához hasonlóan mindig kész lesz magát becézni és szeretni. Nem így lesz ez új barátaival, akikre új helyzetében szüksége van. Bennök nem fogja megtalálni azt az önmehtagadást, azt az önzetlen ragaszkodást, amely a szülők sajátja. Még szerencse, ha fel tudja kelteni érdeklődésüket. Ezért mindent el is kell követnie s ha nem sikerül azonnal, nem szabad elvesztenie kedvét. Ha következetesen törekszik a kitűzött cél felé, ha pontosan teljesíti az életadta kötelességeket, ha igyekszik egyszerű és szerény lenni, előbb-utóbb része lesz az általános megbecsülésben és minden érdemes férfi vonzalmában. Ezeket a tanácsokat baráti érzésem adja magának, mert sorsa őszintén érdekel s ha akár most, akár majd egyszer segítségére lehetek valamiben, forduljon hozzám azzal a bizalommal, amelyet a maga iránt érzett szeretetemenél fogva elvárhatok. Irjon olykor, mondja el dolgait, terveit, egyszer csak tekintsen engem olyanvalakinek, aki szülei után a legmelegebben érdeklődik élete folyása iránt. Anyját üdvözlöm. Mondja meg neki, hogy nem csalódott, ha maga iránt való érzelmeim állandóságára számított. Isten megáldja kedves Liszt, írjon mennél hamarább, mert minden, ami összefüggésben van magával, végtelesen érdekel. Bécs, 1828. május 1. Gróf Amadé Tádé”

Miután felolvasta a levelet, leeresztette. És a tükörbe pillantott. Szeretett úgy ülni, akárhol tartózkodott, hogy tükörrel legyen szemközt. Sohasem szűnő érdeklődéssel nézte mindig önmagát. Az a fiatalember, aki a tükörből visszatekintett rá, rendkívül érdekelt. Otthon hosszasan elnézte egyenes, hosszú orrát, magasra formált és mély tekintetű két szemét, keskeny állát, finoman rajzolt és nagyon piros ajkait, magas homlokát és omló szőke haját, amely a feltűnően sápadt, légies arcot keretezte. Úgy vizsgálta önmaga tükörképét hosszasan, mintha valami titokba akart volna behatolni. Idegen helyen megelégedett azzal, ha arcát futólag megpillantotta.

A grófné szólni akart valamit a levélre, de heves köhögési roham fogta el. Arcán is látszott, hogy lázas. Végre szóhoz jutott.

- Ez az a bizonyos zenegróf, akiről már többször beszélt nekünk?

- Igen, ez az. Kitűnő zongorajátékos. Ő is csodagyermek volt valaha, a bécsi udvarnál is játszott, de születésénél fogva nem ment zenei pályára. Engem Pozsonyban ismert meg, mikor első hangversenyemet adtam. Azóta mindig így érdeklődik irántam. A levelét azért hoztam el, hogy meghallják, amit barátaimról mond. Hogy nem fogom bennök megtalálni az önzetlen ragaszkodást.

Boldog, odaadó mosollyal pillantott rá a két nőre, anyára és leányra. S azok ugyanolyan nyílt bizalommal mosolygottak rá vissza.

- Szeretem ezt a magyar grófot, - mondta a grófkisasszony - mert magát szereti. Mit fog neki válaszolni?

- Már gondolkoztam a mondatokon. Mennél szebben akarom megírni. Hogy találtam két lelket, akik sokkal többet jelentenek nekem családnál és mindennél a világon. Igazi anyámon kívül találtam még egy anyát, aki búbajos és imádandó. És nővért is találtam, aki a lelkem

fele, akiről azt hiszem, hogy az én mellemben az ő szíve dobog s az ő mellében az enyém. Aki nekem életem, halálom, jövőm, lélegzetem. Nincs művészetem, csak rajta keresztül, nincs örömöm, csak ő általa, nem érhet bánat, csak őmiatta.

A gróf kisasszony lehúnyta szemét és a székhelyén kissé tovább csúsztatta a kezét, hogy a fiatalember ujjaihoz érjen. Az anya odapillantott és csendes mosollyal örült a látványnak. Erősen köhögött megint. Aztán így szólt:

- De nevet azért nem kell írnia a grófnak. Ő bocsásson meg, minek is mondtam ezt. Hiszen, ha valakit nem kell ízlésre, tapintatra és előkelőségre figyelmeztetni, maga az, kedves Franci.

A fiatalember odahajolt a grófné keze fölé és lehellestzerűen, gyöngéden megcsókolta. De aztán nem eresztette el a kezét.

- Ó milyen forró a keze, - mondta aggódva - megint láza van.

- Nem érzem rosszul magam. De eressze el a kezemet, fiacskám. Ha belép az inas, meglátja, milyen bizalmas viszonyban vagyunk. Nem lehetünk eléggé óvatosak. Aki titokban összeesküvést csinál, annak első dolga, hogy elővigyázatos és okos legyen.

- Istenem, - sóhajtott az ifjú - csak a jövőbe láthatnék. Úgye, Liline?

- Az jó lenne, - sóhajtott rá a grófkisasszony is.

- Türelem, gyerekek, türelem. Megmondtam, hogy ha volt valaha nehéz dolog a világon, akkor ez az. Hajszalnyi lépésekkel kell előre haladni. Ha nem vigyázunk, egyszerre mindent elveszíthetünk. Pedig az nekem éppen úgy fájna, mint magatoknak. Az én életemből kimaradt a boldogság, csak azt az egyetlen örömet adhatja nekem az élet, hogy a leányom boldog legyen. És ha Isten élte, ezt hárman ki is fogjuk harcolni.

- Ki, - szólt Franci - de hogyan?

- Lassan, ahogy az esőcsepp kivájjja a követ. Idő van rá. Tizenhét évesek mindketten, három évnél hamarabb nem gondolhatunk rá, hogy megesküdjenek. Három év alatt pedig sok minden történhetik. Ezt mondtam akkor is, mikor Liline először tárta ki nekem a szívét.

- Előbb, mint nekem, - mondta mosolyogva a fiatalember.

- Természetesen. Maga is előbb szólt nekem, mint neki, kedves Franci.

Boldogan néztek egymásra mindahárman. A fiú aztán felnézett az aranyozott vonalú fehér gipszmennyezetre:

- Milyen rettenetes bátorság kellett ahhoz. Még ma is emlékszem arra az éjszakára, mielőtt aznap idejöttem! Szinte semmit nem aludtam, csak imádkoztam folyton. Reggel meggyóntam és elmentem misére, ahhoz a kis oltárhoz, amit annyira szeretek. Gyönyörű volt az orgona, Urhan játszott, még most is hallom azt a Desz-durt, amint elkeveredett a tömjénfüsttel. És mise után még ott maradtam térden állva sokáig, hogy teljes számadást csináljak magammal. Megkérdeztem magamat, hogy teljesen és tökéletesen szeretem-e Lilinet. És azt válaszoltam, hogy igen: ennél jobban földi ember nem szerethet senkit. Aztán megkérdeztem magamat, hogy szabad-e erről szólnom? Nekem, aki nem vagyok arisztokrata, csak művész? És ekkor rendreutasítottam magamat azért a szóért, hogy „csak”. A művészet Isten után a legtöbb a világon. Magamat, mint fiatalembert, lebecsülhetem, ahogy tetszik, de a művészt önmagamban még nekem is tisztelnem kell. Mert ami művész bennem, az nem az enyém, hanem Istené. Tehát igenis szabad szólnom. Csak az a kérdés, meg fogja-e érteni a grófné, hogy honnan veszem ezt a képtelen merészséget. Akkor még imádkoztam egy félórát, külön megkértem a Boldogságos Szűzet, hogy segítsen és külön megkértem Paulai Szent Ferencet, a védőszentemet. És akkor eljöttem ide. Ó, micsoda leckeóra volt az. Hogy dobogott a szívem

és nemcsak az ujjaim reszkettek, hanem még a vállam is reszketett. És akkor szóltam a grófnénak, hogy adjon nekem tíz percet négy szemközt...

A grófné bólintott.

- Meghatóan kedves volt. Talán több is ennél. Ahogy az érzéseiről beszélt, az a követ is magával ragadta volna. Mikor a fejére tettem a kezemet, úgy éreztem, mintha maga is fiam volna, testvére a fiaimnak. No, no, nem kell elkomorodni, lesz még idő, mikor a fiúk szeretni fogják magát. Jó fiúk ők a lelkők mélyéig, de őket az apjuk nevelte. Lilinet én neveltem. És más anya helytelennek találná, de én előtte mondom, hogy nagyon hálás vagyok neki, amiért olyan, amilyen.

Most anya és leánya érintették meg egymás kezét. S az anya folytatta:

- Én sem felejtsem el soha, milyen volt ez a gyerek aznap. Mikor óvatosan, puhatolódzva akartam kifürkészni, mi van a lelkében és megkérdeztem, hogy rokonszenvesnek találja-e magát. És ő igen nyugodtan és egyszerűen azt felelte: „Halálosan szeretem és ha nem lehetek az övé, kolostorba megyek”.

- Ezt mondtam, - bólintott a grófkisasszony - pedig sejtelmem sem volt a Franci érzéseiről. Most szégyenkezve és szemérmesen azt kellene mondanom, hogy „jaj, mama, ne beszéljen”. De én most is azt mondom, hogy halálosan szeretem és ha nem lehetek az övé, kolostorba megyek. Nem furcsa ez? Nem vagyunk furcsák mindhárman, hogy annyira mások vagyunk, mint a többi ember? Néha azt gondolom, hogy ha én nem volnék a maga leánya, mi hárman akkor is ugyanitt összetalálkoztunk volna és ugyanígy szeretnők egymást.

- Biztosan, - szólt a fiatalember a rajongó meggyőződés hangján - egész biztosan. Tudják, mikor éreztem ezt egész világosan? Az áprilisi hangversenyen, a Chantereine-teremben. A Beethoven-szimfóniánál, amelyet nyolc kézre játszottunk, emlékszenek rá?

- Hogyne, - szólt a grófkisasszony. - Bertini-átírásban.

- Akkor ott ültem a négy zongora közül az egyiknél. Azok hárman is az A-durt játszották, mint én. És mégis. Odalent a hallgatóság között sokan akadhattak, akik szeretik Beethovent. És mégis. Csak mi hárman voltunk a teremben. Mi hárman és Beethoven. Mi négyen Beethovennel és az Isten.

A fiatalember lihegett, szeme lángolt, arca pedig ahelyett, hogy kipirult volna önfűtötte izgalmatól, még a rendesnél is sápadtabb lett. A leány megérintette karját, mint ilyenkor szokta.

- Csendesen, Franci, csendesen.

- Igen, - felelte ő engedelmesen és megsímította önmaga arcát két tenyerével, majd pedig megrázta dűshaju fejét - már rendben vagyok.

- Beszéljen arról, hogy mi van otthon? Rendbejöttek már a költözéssel?

- Körülbelül. Az a Rue Montholon egész kellemes utca, a lakás sokkal jobb, mint a másik volt. Anyám egy kicsit belefáradt a sok jövés-menésbe, rakosgatásba, de nem bírok vele. Képtelen munka nélkül élni. Még hozzá most tovább fennmarad esténként, mert úgy gyönyörködik az új lakásban, hogy sajnál aludni menni, tesz-vesz és boldog. Most már a könyveim is rendben vannak.

- Mennyire van a Renével?

- A vége felé tartok. Holnapra elolvasom és majd akkor sokat akarok beszélni Chateaubriandról. Egészen új dolgokat nyitott meg előttem. Kimondhatatlanul hálás vagyok magának Chateaubriandért, Liline. És nemcsak őerte, a többiért is. Maga ébresztett arra a tudatra, hogy milyen borzasztó tudatlan vagyok. Mióta ismerem, maga miatt folyton tanulok és olvasok és

tanulok és olvasok. Több lettem, mint azelőtt tíz év alatt. Általában minden percben le kellene borulnom és imádkoznom hálából, hogy milyen gyönyörű életem van. Még az a templom is. Hát nem nagyszerű, hogy éppen annak a templomnak a tözsomszédságába kerültem, ahová legjobban szeretek járni? Néha azt kérdezem magamtól, hogy mit csináljak örömben? Gyermekkoromban Doborjában láttam pár hetes kis csikókat. Száguldoztak az örömtől, mint a bolondok. Úgy szeretnék én is tenni. Rohanni és kiabálni és valahova leugrani vagy valahova berontani, vagy... vagy...

A leány megint megérintette karját. S a fiatalember, akinek már megint kezdett elfűlni a hangja és remegni a válla, engedelmesen erőt véve magán lecsillapodott.

- Igen, igen, - mondta csendesen - és most már mennem is kell. Most egy napig nem fogok élni. Csak éppen leszek a világon. Legfeljebb annyiban létezem, hogy idegondolok. Zongorázás közben, imádság közben. És gondolatban megcsókolok itt mindent: a székeket, a zongorát, azt a kis szobrot, azt a két vázát, a kilincset, mindent, mindent, most rohanok és bocsánatot kérek, hogy nem búcsúzik, de ha elkezdek búcsúzni, akkor nem bírok elmenni egy napra sem, viszontlátásra!

Szelesen kirohant az ajtón. Lent elhaladt a portáspáholy előtt, ahol az öreg Baptiste megszokott savanyú arca látszott az ablakon át. Aztán kilépett az előkelő kapun. A sarokról visszanezett. Arra az emeleti ablakra, amely mögött egy perce még együtt volt a leánnyal. Mint mindennap. Most már hat órát adott neki egy héten. Vasárnap kivételével naponta beállított a grófi miniszter palotájába. S ha nem volt ott, odagondolt. Egész áldott nap egyéb leckeórái után járván, számkivetettnek érezte magát, akinek újra és újra el kell végeznie egy nap taposómalmának keserves munkáját, hogy másnap megkapja az együttlét kétórás boldogságát jutalmul. Tanítványai egyre szaporodtak. Bár kis háztartása az anya rendkívül leleményes és takarékos gazdálkodás folytán nem került sokba, ezt a nem sokat leckeórákkal, gyér hangversenyekkel mégsem volt könnyű megkeresni. Most látszott meg, ki volt valaha Liszt Ádám. Az ő bámulatos erélye, üzleti fürgesége, szervező tehetsége elröppent fia életéből s helyén az avatatlan, minden gyakorlati érzéket nélkülöző fiú tehetetlensége maradt.

De a fiú ezt az életet jobban szerette. Mikor az apa elvesztének gyásza megcsendesedett benne, felütötte fejét a gyász helyén a felszabadulás. Hogy felnőtt férfinak érezze magát, abban fegyelmező felsőbb hatalom nem akadályozta. Anyja nem uralomvágyó anya volt, hanem odaadó, önfeláldozó, háttérbe vonuló, szerény anya, aki hetekig érlelgetett magában egy óvatoss, bártortalan megjegyzést, míg szavakba foglalta. A fiatalember papíron tizenhat éves volt apja halálakor s utána tizenhét lett, a valóságban tizennégy éves gyermek gyanánt élt a gyászeset előtt s utána azonnal húszévesnek viselte magát, mert senki semmiben nem gátolta és ő mohón vágyott felnőtt lenni. Arra hivatkozva, hogy nehéz munkája közepette élénkítenie kell kimerült idegeit, bort kért az étkezésekhez és hozzászókött, hogy napközben is le-lehajtson egy pohárral, mert nagyos dolognak tartotta szakértő hangon dícsérgetni ezt, vagy azt a bort. S még le sem vetette a gyászt, már javában pipázott. Erőszakkal szoktatta magát hozzá; eleinte kegyetlenül köhögött tőle, még gyomra is felfordult, de ő keményen ragaszkodott hozzá, hogy szereti. S csakhamar valóban szerette is.

Leckeóráit is megszokta lassanként. Életrendjében ezek az órák úgy alakultak ki, hogy kevés rendszert tartott bennök és szenvedélyes kedvét sohasem korlátozta. Pontos nem volt soha. Hol korábban érkezett a kitűzött időnél, hol késett másfél órát. Ha ingerlékeny hangulatban volt, negyedórás oktatás után váratlanul feladta az elvégzendő gyakorlatokat és elrohant, máskor viszont három óra hosszat ernyedetlen türelemmel ült a tanítvány mellett, aprólékos részletességgel oktatta s ilyen órákon behozta két hét mulasztásait is egyszerre. Ebédelni nagyon rendetlenül tért haza. Olykor órákat késelt, és anyja szinte sírva sópánkodott, hogy legjobb főztje is tönkremegy. Néha haza sem ment, beült valami útjába eső kávéházba,

lóhalálban harapott valamit, konyakot ivott rá és rohant tovább, hogy az óriás város utcáit végigkutyagolja. Este olyan fáradtan került haza, hogy nagy megerőltetésbe került egy-két órát gyakorolnia a metronóm mellett, amelynek ketyegését most már nélkülözhetetlennek szokta meg. Akkor aztán leült könyveihez végre. Bor mellett, sűrű pipafüstben falta az oldalakat.

Mértéktelenül és válogatás nélkül olvasott. Földrajzi kézikönyv után Boileaut vett a kezébe, utána amerikai útleírást, majd Voltairt, Goethét, Byront, jogi kézikönyvet, Plátó francia fordítását s a felszabadított Jeruzsálemet. Iskolákat nem végzett, a doborjáni káplán óta nem tanult semmit s ezt a sokesztendei mulasztást most egyszerre akarta pótolni. Boldogan látta, hogy esze úgy fog, mint a tűz. Televényföld gyanánt, amelybe éveken át nem vetettek semmit, emlékező készségében gazdagon sarjadtak a rendszertelen ismeretek. Amit egyszer elolvasott, arra élesen és részletesen emlékezett. S ha Saint-Cricq grófnéval és leányával olvasmányairól beszélt, amelyeket azok tervszerűen számon tartottak, ujjongó örömmel látta rajtok a hatást: ahogy a tükörből naponta tízszer állapította meg, hogy feltűnően szép fiú, a két nő arcáról ugyanígy azt látta, hogy esze és intelligenciája sem mindennapi.

Jóval éjjel utánig olvasott, míg végre meg tudott válni a könyvtől. Aztán még soká imádkozott: imái nem voltak most már egyebek, mint meghitt beszélgetések Istennel Saint-Cricq Karolin gróf kisasszonyról. „Te tudod, édes jó Istenem, hogy az ő lelke is tiszta, mint a hó s az enyém is. Soha testi gondolat nem ejtett szeplőt az ő érzésén sem, az enyémen sem. Mi mind a ketten tiszták akarunk maradni, míg Te egymásba nem teszed a kezünket. Csak Te tudod, hogy az én szerelmem milyen mély és véghetetlen, csak Te láthatsz az ő csodálatos lelkébe is. Tégy minket boldogokká egymás által s tedd boldoggá általunk az ő anyját és az enyémet. Kimondhatatlan hálával köszönöm Neked, hogy amíg őt megismertem, tiszta maradtam, mert borzasztó volna elképzelni, hogy testi-lelki hófehérségemet nem adhatom többé neki. Ő most alszik. Édes jó Istenem, pillants rá, hogy most gyönyörűt álmodjék, holnap pedig add, hogy megint olyan bűbajos és tündéri szépségű legyen, mint amilyen ma volt, mint egy angyalka mosolygása, csak Rád és órá gondolkod, mielőtt elalszom, ámen”.

És el is tudott aludni. És a hajdani gyötrelmes álmok mostanában nem kínozták. Lelke legmélyéig szívódott rajongása a leány iránt olyan erős volt, hogy ez parancsolni tudott még az álmoknak is. Másnap reggel kábult fejjel, de boldogan ébredt anyja költésére. Első gondolata a leány volt s ez a gondolat ilyenkor, az ébredés első perceiben olyan kimondhatatlan rajongással töltötte el, hogy legtöbb napját a boldogság forró könnyeivel kezdte el. A földöntúli odaadás túlfeszített idegállapotában ment egyenesen a templomba: a Saint Vincent de Paule nevű kis templomba, amely éppen szemközt állott lakásával. Az ő háza a „7 bis” számot viselte a Montholon-utcában, a templom a hatos számot.

Ebben a templomban orgonált legjobb barátja, a különös Chrétien Urhan. Meglett ember volt már ez az Urhan, közel a negyvenhez, de az sem tartott senkit jobb barátjának a fiatal magyar zongoraművésznél. Aachen szülötésű francia volt és Joséphine császárné véletlen szeszélye sodorta Párisba mint még gyermeket. Hegedűművésszé képezte magát és jó darabig az Opera zenekarában játszott, aztán emellé még elvállalta ennek a kis templomnak orgonista-állását. Valami nagy lelki válságon mehetett keresztül, amely misztikus vallási rajongásba kergette, de erről nem beszélt. Aszkéta külseje szinte megijesztette azt, aki először látta. Sárga arcában vad rajongású fekete szem villogott, keze olyan színű volt, mint a viasz, beszédmodora olyan, mint valami ótestmentomi prófétáé. A fiatalemberre ebben a templomban lett figyelmes. Megszólította, összebarátkoztak.

Minden reggel találkoztak mise után. A templom kapujában némán szorítottak kezét s az utcán le-fel járkálva beszélgettek. Zenéről, vagy vallásról. Ha zenéről volt szó, akkor is meglepő dolgokat magyarázott: öt húrt szerelt például négy helyett a hegedűre, ezt „violonalto”-nak

nevezte és hevesen magyarázta, hogy az egész világ helytelenül hegedül. Ha pedig áttértek vallási kérdésekre, a különös ember ránézett ifjú barátjára és így szólt:

- Az éjjel beszéltem vele.

- Kivel?

- Vele a fiúval. Arra ébredtem fel, hogy ott áll az ágyam előtt. Csupa fény lett a szoba. Rám-nézett és ezt mondta: „Chrétien, te vagy az én fiam, kiben nekem kedvem telik”. Tudom, hogy miért mondta. Tegnap felajánlottam neki egy emlékemet. Egy tárgyat, amely nekem nagyon kedves volt. Azt felajánlottam neki és elégettem. Ezért jelent meg nekem. Ne mondja ezt el, fiam, senkinek.

- Nem mondom.

- Most menjen, de előbb megáldom magát.

Az utcai járókelők furcsálva nézték a két hóbortos embert. A fekete ruhás, gyertyavilágképű aszkéta és a különös, szép ifjú, aki vállig érő haját hordott, előbb hevesen hadonászva, fütyölve, dúdolvá vitatkoztak, majd az idősebbik a fiatalabbnak a fejére tette mindkét kezét s ez mélyen meghajolt. Tisztára futóbolondoknak látszottak mindketten. De ők ezzel nem törődtek. Egyik valami ismeretlen, sötét fájdalmat hordott Isten mellett a szívében, a másik egy fehérén tündöklő, csodálatos leányarcot.

És elindultak, egyik erre, másik arra.

7.

Liline grófkisasszony a Louvreban járt. S másnap nem győzött rajongani szerelmese előtt: egy vázát látott, amely Orfeuszt ábrázolta.

- Okvetlen látnia kell azt az Orfeuszt. Királyi korona van a halántéka körül, a lepel, amelyet hord, csillagokkal van teleszórva, a szája nyitva. Pengeti a lantot és énekel hozzá. Az egész Orfeusz, úgy ahogy van, maga. De annyira maga, hogy megborzongtam tőle. Mikor ér rá, hogy együtt elmenjünk megnézni? Feltettem magamban, hogy együtt fogjuk látni.

Megbeszélték a napot és az órát. De késő este levél jött a Saint Cricq-palotából. „Anyám nagyon beteg, most nem tarthatunk órákat, ne jöjjön. Imádkozzék anyámért, aki melegen üdvözlí. Örökké változatlanul C. S”.

Mindössze három napig tartott az aggódó várakozás. Naponta kétszer elment a palotába, hogy érdeklődjék a mogorva portásnál a grófné hogyléte iránt. Baptiste folyton csak ezt felelte: „A grófné állapota változatlanul súlyos.” Negyedik nap reggel azonban ezt mondta: „A grófné meghalt.” Ő csak állt a portásfülke mellett a komor és előkelő kapualjban, úgy érezte magát, mintha villám sújtotta volna. Első ösztöne az volt, hogy felrohanjon a lépcsőn és megfogja a zokogó leány kezét. Ha valaha, most mellette kell lennie. De ismeretlen emberek jöttek, bizonyára részvét-látogatók, a kapu elé hintó fordult, a portás arcán látni lehetett, hogy a fiatal zongoratanár most nagyon láb alatt van. Megfordult és lehajtott fejjel kisompolgott az utcára. Mi lesz most? Szerelmének támasza, szilárd reménye, boldog jövőjének jóságos ígé-
rője eltávozott a világból. A leány ittmaradt az apával és fiútestvérekkel, akik hozzá teljesen idegenek, alig látta őket egyszer-kétszer, akkor is a fagyos udvariasság legmerevebb formái közt.

Ezekben a napokban minden leckeóráját elmulasztotta. Egész délelőttöket és egész délutánokat egy-egy templomban töltött. S ha jött, vagy ment, mindig a Saint-Cricq-palota felé került. Bár ott nem volt semmi keresnivalója. Tétlenül ödöngött a ház környékén, felpillantott a néma ablakokra. Aztán tovább ment imádkozni.

A temetésre nem ment el. Soká vívódott magában, de aztán nem ment el. Elviselhetetlennek érezte, hogy ott lássa a koporsó mögött a leányt s ne állhasson melléje. Maga elé rajzolta, hogyan jelenik meg a ravatalnál Martignac, a miniszterelnök, hogyan fejezi ki részvétét a család egyes tagjainak, majd jön a király képviselőjében Duras herceg, vagy De Vibraye, vagy De Damas, a csoportos arisztokraták utat nyitnak, Liline grófkisasszony udvari bókka-
köszönti. Csak grófok, márkik és hercegek, húsz, harminc, ötven, csak ő nem állhat oda, ő, aki a halott asszonyhoz mindegyiknél közelebb állott s akinek lelke, élete, világa egy és azonos a ravatal mellett gyászoló leány lelkével, életével, világával.

Tíz napig csak egy-két sornyi híradást kapott. Sebtiben odavetett szavak: „A szívem ott van magánál és vérzik. C.” Vagy összesen egyetlen szó a finom papíron: „Imádom. C.” De a tizedik napon a gróf titkárjától kapott levelet: a gróf súlyt helyez arra, hogy a grófnő zenei tanulmányai tovább folytatódjanak, ezért Monsieur szíveskedjék az órákat a holnapi napon a régi rend szerint megkezdeni.

Felment. A megszokott szalonban gyászruhásan lépett elébe a leány. Még kezét sem nyújtott s ő hálás volt érte: inkább fájdalom lett volna az illendőség-előírta futólagos kézfogás, ha már nem tarthatták egymás kezét erős és bátorító szorítással hosszasan, hosszasan. Mert az anya elárvult helyén egy erősen rizsporozott öreg dáma ült.

- Engedje meg, nagynéném, hogy bemutassam mesteremet, Liszt urat.

Az öreg dáma a gyászos házhoz illő komolysággal bólintott. Nyilván az ő hivatása volt az órákon a kötelező gardedám jelenlétét szolgáltatni. Könyv volt az ölében. Miután lornyettjén megtekintette a zongoramestert, mindjárt visszafordult az olvasmányhoz, jelezvén, hogy neki a fiatalemberhez semmi köze, ő hivatalosan ül itt.

Ők leültek a zongorához. A leány játszani kezdett.

- Ez borzasztó, - súgta a fiatalember, - nem beszélhetünk?

- De igen, nyugodtan. Nagyot hall.

- Szeret?

- Imádom.

- Sokat szenvedett?

- Még most is. Ha maga nem lenne, talán meghaltam volna.

- Mi lesz velünk?

- Bízunk és imádkozunk. Szegény mama utolsó órájában is a mi boldogságunkra gondolt. Igen nagy dolog történt.

- Micsoda?

A leány zongorázott tovább. Nem néztek egymásra, halk hangjukat az öreg dáma nem hallhatta.

- Az történt, hogy a mama mindent elmondott a papának.

- Mit mindent?

- Elmondom, szóról-szóra. Ott voltam. Tudtuk, hogy a mamának vége, ő is tudta. A kezét is alig volt már képes mozgatni, de ahhoz még volt ereje, hogy beszéljen. Intett a fiúknak, hogy menjenek ki. A szeme járásából megértettük, hogy csak engem akar maga mellett, meg a papát. Mikor a fiúk kimentek, én megfogtam a kezét. És ő azt mondta a papának: „Drágám, van hozzád egy utolsó kérésem. Liline és Liszt szeretik egymást. Engedd, hogy boldogok legyenek.” De alig lehetett érteni. A papa azt mondta rá: „Igen, drágám, hogyne, csak most nem szabad beszélned.” A mama lehúnyta a szemét és többet ki sem nyitotta. A fiúk aztán bejöttek és ott álltak. Én végig fogtam a kezét. Körülbelül egy óra múlva meghalt. Alig lehetett észrevenni, mikor halt meg.

A fiatalember suttogó hangja rekedt lett az izgalomtól.

- Szóval a gróf beleegyezett?

- Nem tudom magam tájékozni. Velem erről nem beszélt, az egész dolgot egy szóval sem említette, nem kérdezett semmit. Tegnap elhatároztam, hogy szóvá teszem én. Bementem hozzá és megkértem, hogy a zongoraórákat folytathassam. Csak bólintott rá és mindjárt behívatta a titkárt és iratott magának. Más nem történt.

- Vagyis most hányadán állunk?

- Nem tudom. Lehet, hogy a papa beleegyezett, csak most még nem akar szólni. De lehet, hogy a mama utolsó kérését nem értette, vagy nem hallotta, csak éppen válaszolt rá valamit. Majd meglátjuk. Az egyetlen, amit tehetünk: várni.

Vártak. A leckeórák rendje az új formában is kialakult, sőt igen nagy változás történt. A gróf-kisasszony rávette a nénit, akire az elfoglalt apa a leány dolgainak teljes beosztását rábízta, hogy az órákat tegyék át diner utánra. A palotában hatkor szolgálták fel a dinert, néni és leány külön ettek, félhétkor már kezdődhetett az óra. A néni ebbe azonnal belement, mindegy volt

neki. De nekik nem volt mindegy. Francinak este nem voltak órái, szabadon maradhatott akármeddig. Így aztán zenéltek félhétől félnyolcig, de utána beszélgettek kilencig is. A fiatalember minden áldott nap félhétkor megjelent a palotában. S már az új rend harmadik napján az történt, hogy a néni nyolc óra felé elszundított a karosszékekben. Falun élt eddig s megszokta, hogy reggel négykor ébred. Ilyenkor már legyőzhetetlenül álmos volt.

- Miért nem fekszik le, - kiáltotta fülébe a grófkisasszony, - miért gyötri magát itt a karosszékekben? Liszt még egy negyed órát marad s akkor megyek én is lefeküdni.

A néni habozott, de a fiatalembert nagyon megszerette és a korai lefekvést meg éppen imádta.

- Nem tudom, mit szólna atyád...

- A papát bízza rám. Csak feküdjék le nyugodtan.

Végre is az álom vágya győzött az öreg dáma habozásán. Elment. Ketten maradtak. Beszélgettek kilenc óráig. S ez így ment ezentúl minden este. Álmodni sem tudtak volna szebb és boldogabb estéket. A néni a zongoraórák elején ott ült egy kissé tessék-lássék, aztán szedte könyvét, lornyettjét, tubákos szelencéjét, rózsafüzérét és nesztelenül eltűnt.

Hosszú, hosszú hetek kimondhatatlan boldogsága következett. A meghitt esti órákban úgy tárták ki egymásnak lelkök legtitkosabb bensejét, mintha a tökéletes lelki meztelenség valami sóvár vágya hajtaná őket. Elmondták egymásnak tizenhétéves életök eddigi folyásának az emlékezetben felkutatható minden egyes részletét. Lassanként annyira ismerték egymást, hogy olykor mindketten meglepődtek: ha az egyik elmondott valamit, a másik azonnal helyeket, adatokat, neveket tett hozzá, amelyeket már kívülről tudott. S mindkettő szerelme nőttön-nőtt. Mindennap azt hitték, hogy elérkeztek odaadó rajongásuk tökéletes csúcsára, másnap mégis érezték, hogy még jobban szeretik egymást.

A fiatalembert szenvedélyes szorgalommal művelte magát. Zenében ő vezette a leányt, de olvasmányok dolgában az vezette őt. Tervszerű sorrendben olvastatott vele történelmet, művészettörténetet és szépirodalmat. Mindennap hosszan megvitatták az olvasottakat.

- El vagyok bűvölve magától, Franci, - mondta néha a leány, - olyan eszes és fogékony, hogy nem győzöm bámulni. Elég egy könyvet átfutnia, már rögtön látja a lényegét és többet tud belőle, mint amennyire engem őt nevelő és nevelőnő tanított. Maga nem értheti meg, hogy micsoda boldogság egy leány számára, ha felnézhet arra, akit szeret.

A fiatalembert gondolatainak homályos kép cikázott végig: arisztokraták előtt alázatosan hajlongó apja. Felsajgott benne, amit olyankor megszegyenített büszkeségében szenvedett és most diadalmasan ujjongott benne az elégtétel: a francia grófi miniszter egyetlen leánya, szemefénye, a hófehér tündérkisasszony hódolattal néz fel rá, a doborjáni számtartó fiára. És forró hálát érzett a leány iránt, akitől ezt a balzsamot kapta érzékeny büszkeségű lelkének legtitkosabb és legsajgóbb fájdalmára.

És a szerelemről beszéltek, a világról, Istenről, a lélekről. Mint két komolykodó angyal a legszebbet, a legnagyobbat, a legtisztábbat keresték mindenben. Csak ujjaik érintették meg olykor egymást. A fiatalembert néha édes és forró sóvárgás támadt, hogy arca odaérjen, ha csak annyira is, mint a lehelet, a leány arcához, de ha ránézett a légies leányra, aki rajongó beszélgetéseikben még jobban átszellemült és szinte testetlenné vált, azonnal mélyen megbánta vágyát és elhatározta, hogy még a gondolatot is meg fogja gyónni.

Már annyira ismerték egymást és annyira egyek voltak, hogy néha csak egymásra kellett pillantaniuk.

- Én is azt gondoltam most, - mondta mosolyogva a leány - amit maga gondolt.

És meg se mondták, mire gondoltak, annyira bizonyos volt, hogy egymás eszével eszmélnek és egymás szívével éreznek. Mégsem tudtak eleget beszélni soha. Együtt töltött óráik kezdtek kitolódni. Már tízig maradt a leánynál, már féltizenegyig. Megtörtént, hogy anyját, aki rendszeren meg szokta várni, már nem találta ébren: Lisztét elnyomta a sokat futkosó és folyton matató háziasszonyok esti fáradtsága: lefeküdt. A fiú látta, hogy az ajtó felső vonala nem világos. Már pedig saját szobájába csak anyjáén keresztül juthatott. Nagyon elszégyelte magát, hogy most megzavarja álmában azt, aki érte dolgozik egész nap. Gyengédségében fogta magát, leakasztott minden felsőruhát, amit a fogason talált, letette az előszobában anyja küszöbére és boldogan imádkozva ott aludt el. Másnap reggel nagyokat nevetett, mikor anyja nem győzte korholni, hogy túlzásba viszi a gyermeki figyelmet és összetöri magát a kemény padlón.

Egyszer tizenegy óráig maradt szerelménél. Chateaubriand katolicizmusáról vitatkoztak és úgy belemerültek, hogy nem figyelték az órát. Lent a kapualjban már sötét volt a portás páholya. Kénytelen volt Baptiste-ot felzörgetni. A portás nagysokára kászolódtott elő lompos alsóruhában, szuszogva hozta a gyertyát félkezében, másikban a kapukulcsot. Látszott rajta, hogy nagyon mérges, amiért álmából felzavarták. A fiatalember jóéjszakát kívánt neki. De Baptiste nem válaszolt rá. Egy pillanatig még nyitva tartotta a kaput, mintha várt volna valamit, aztán úgy becsapta, hogy csak úgy döngött. Franci vállat vonva indult neki a nyári éjszakának. Boldogságában súlytalannak érezte magát, lebegve haladt a sötét utcákon.

Másnap gondosabban vigyázták az órát. Tízkor búcsúztak. S pár napig nem is maradtak fent tovább tíznél. De egy este arról kezdtek beszélgetni, hogy melyiköknnek mi a legrégebbi emléke. A grófkisasszony arra emlékezett, hogy mikor még nem volt egészen négyéves, egy napon izgatott lótás-futás támadt a palotában, mert a száműzött Napoleon váratlanul visszatért Párisba, őt őrizetlenül hagyták és magára rántott egy nagy virágos vázát. Franci is elmélyedve kutató emlékei közt és elkezdte mesélni a cigányokat. A zongorához is leült és hosszú zenei magyarázattal igyekezett fogalmat adni a leánynak arról, hogy az ő hazájában, Magyarországon, mit jelentenek a cigányok. Volt egy szerzeménye is, amelyet a gyermekkorában hallott magyar nótafoszlányokra épített, azt eljátszotta háromszor is, magyarázta a sajátos hanglétrát, a harmonizálás különös színeit és főként a rapszódikus, zabolátlan ritmust. A leány imádatos nézéssel hallgatta. Ő pedig csak játszott és beszélt. Annyit beszélt, hogy a végén alaposan belefáradt. Ekkor az órára pillantott és rémülten ugrott fel:

- Szent Isten, féltizenkettő elmúlt!

Sebbel-lobbal búcsúzott. A kapualjban megint hosszasan kellett zörgetnie. Baptiste ezúttal igen sokáig váratott magára. Látszott, hogy szándékosan. Mikor végre előjött, leplezetlen méreggel morgott valamit, amit nem lehetett megérteni. Franci kínosan érezte magát. Érzékeny volt arra, hogy éppen ennek a háznak szolgája nem tiszteli eléggé. A portás még kapunyitás közben is folyton dohogott. És kinyitván a kaput, megint várt. A fiatalembernek elfogyott a türelme.

- Akar valamit mondani? - szólt rá éles hangon.

A portás nem válaszolt. Sötét gyűlölet ült az arcán, amelyet megvilágított a lobogó gyertya. Bevágta a kaput hatalmasan s még kihallatszott, amint odabent szitkozódik, de most már hangosan.

A szégyenben maradt távozó ott állt a kapun kívül tehetetlenül. Forrt benne az indulat. Szeretett volna dörömbölni a kapun, hogy a szemtelen ember visszajöjjön. De észbe kapott, hogy nem tanácsos éjszakai botrányt csinálni. Sarkon fordult és elindult a Faubourg Saint-Germain szigorúan sötétlő palotái között. Holnap majd megmondja a magáét annak a fickónak.

De másnapra hirtelen felindulása elpárolgott. Elhatározta, hogy mikor elhalad a portásfülke mellett, oda sem fog nézni. Csakhogy oda kellett néznie. Baptiste kilépett a fülkéből és elébe állott:

- A gróf úr kéreti, szíveskedjék egyenesen az ő dolgozószobájába menni. Itthon van.

Meglepetve vágott a lépcsőnek. Hirtelen rajzó gondolatai közt felötlött a lehetőség: talán itt az alkalom, hogy megkérhesse szerelmese kezét. Nem lehetetlen, hogy Liline és apja közt valami döntő beszélgetés zajlott le. És minden jel arra mutat, hogy kedvező választ remélhet.

A gróf a dolgozószoba közepén állva fogadta. Kurtán biccentett köszöntésére, nem adott kezet és nem ültette le.

- Tudomásomra jutott, hogy maga a késő éjszakai órákig szokott a leányom társaságában tartózkodni. Igaz ez?

- Igaz.

- És maga ezt megengedhetőnek tartotta?

- Ha a formák ellen vétettem, tisztelettel bocsánatot kérek. De előbb-utóbb úgyis meg kell mondanom, hogy a grófnő és én szeretjük egymást. És ha...

- A leánnyal már beszéltem. Vele már közöltem, hogy erről a képtelenségről le kell tennie. Közlöm magával is.

- De bocsánat, miért képtelenség?

- Nem értem, hogy ezt kérdezheti. Maga igen kitűnő zongoraművész, de már engedjen meg, az én leányom igazán nem arravaló, hogy egy művészfélére, vagy ilyesmire gondolhasson. Az én leányom rangjához és vagyonához illően fog férjhez menni. Maga is majd talál magának egy... különben ehhez semmi közöm. Az órákat ezennel beszüntetem.

A fiatalember elsápadt. Nehezen hebegve kereste a szavakat.

- De... bocsánat... a boldogult grófné... ő a halálos ágyán... az ő utolsó kívánsága...

- Igen, ezt a leányomtól is hallottam. Lehet, hogy boldogult feleségem mondott ilyesmit, de nem tulajdonítottam neki semmi fontosságot. Ő erősen lázas volt, nem is tudhatta szegény, miket beszél. De különben is a házam...

Félbeszakította önmagát, mert a fiatalember halálsápadt arcán két könnycsepp gördült lefelé.

- Sajnálom, hogy egy képtelen gondolatba ennyire beleringatta magát. Talán én is hibás vagyok, gondolhattam volna arra, hogy ebben a korban egy leány mellé vigyázatlanság magát odatenni. De én nagyon el vagyok foglalva. Egyszerűen ha jár magának valami, azt majd elküldetem, a leányomat többé nem láthatja.

- Soha többé? - tört ki fuldokolva az ifjú kérdése.

- Természetesen soha többé, hogyan képzelte ezt? Sajnálom, ha keményen kell beszélnem, de ebbe a házba maga többé nem jöhet. Kár is próbálkoznia, a portás tudja a kötelességét.

A keserű és kétségbeesett bánat azonnal szikrázó dühvé változott.

- Ön szólt a portásnak?

- Természetesen.

- Ez fölösleges volt, uram. Elég lett volna nekem szólnia, nem kellett engem egy szolga előtt így megalázni. A leányához semmiféle módon nem fogok közeledni, még ha belehalok, sem. Efelől nyugodt lehet. Én előkelő ember vagyok és állom a szavamat. Ön azonban most arra

kényszerít engem, hogy odalent elmenjek annak a szolgának a vigyorgása előtt. Ön, uram, nem előkelő ember!

Azzal hevesen megfordult és könnyben úszó arccal kirobogott. Térdei idegesen remegtek. De a kielégülés helyett, hogy gőgösen odavágta a magáét ennek az embernek, tehetetlen, mardosó düh vonaglott benne. Mert magával vitte Saint-Cricq gróf utolsó pillantását. Az egy sziklaszilárd nyugalma és megtámadhatatlan ember gúnyos és közömbös pillantása volt. A grófé, a miniszteré, a francia pairé, akit egy izgága muzsikus nem sérthet meg. Az eső sem sértheti meg, amely rácseppen a kabátjára. Minden hiába, ezeké a túlerő.

És még el kellett mennie a portás előtt. Csikorgó fogát összeharapta, rohanva ugrott le a lépcsőfokokon és magában mondogatta: csak ezen az egy-két pillanaton essék túl. A páholy mellett elfordította a fejét. Rohant, arcán ömlöttek a könnyek. De ha nem is látta, tudta, hogy az az ember győztes kárörömmel vigyorog utána.

Még az utcán is rohant. Kemény haraggal határozta el, hogy nem néz vissza az ablakokra. Csak akkor lassította rohanását, mikor befordult a mellékutcába. De akkor megint elkezdett sietni, hogy minél hamarabb templomot találjon. Gyorsan átgondolta, hol a legközelebbi templom. Csak nem gondolkozni, míg odaér, csak visszafojtani erőszakkal a bánat, a megáláztatás gondolatait. Mihelyt templomba ér, ott már könnyebb lesz.

A járókelők utána fordultak, nem gondolt vele. Sietett könnyezve és zihálva, hosszú haja lobogott utána. Végre berohanhatott egy templomba. És mint az üldözők elől menekülő vad, amelynek sikerült barlangját elérni, megkönnyebbülten vetette magát térdre az első mellékoltár rácsánál. A rácsra tette két karját, arra a fejét és hangtalanul, de görcsösen rángatózó vállal elkezdett zokogni:

- Uram - mondta fájdalmas szemrehányással, - minden elveszett. Hát te nem szeretsz engem? Én azt hittem, hogy szeretsz...

8.

„Liszt halála. Az ifjú Liszt Párisban meghalt. Olyan korban, melyben más gyermekek még alig gondolnak az iskolára, ő már meghódította sikereivel a közönséget. Kilenc éves korában, mikor más gyermekek még csak dadognak, ő a mesterek meghökkenésére tudott már a zongorán improvizálni, de csak „le petit Litz” volt a neve; így akarta a közönség összekötni azzal a bájos gyermekességgel, amelyből immár nem tudott kilépni. Mikor először improvizált az Operában, körül kellett a páholyokban látogatnia, hogy a hölgyek dédelgethessék. Naiv s a művész korához mért csodálatukban úgy gondolták, hogy akkor ajándékozzák meg kedvére, ha csókokkal és égetett mandulával halmozzák el. S mialatt félkézzel cukorkákat kínáltak neki, félkézzel szőke selyemhajában turkáltak. Ez a rendkívüli fiúcska azoknak a csodagyerekeknek sorába csatlakozik, akik csak azért jelennek meg a földön, hogy mindjárt eltűnjenek, mint azok az üvegházi növények, amelyek belepusztulnának egy-két pompás gyümölcsük megteremtésébe. Mozart is, aki Liszthez hasonlóan kora érettségével döbrentett meg, harmincegy éves korában meghalt, de rövid életét annyi szenvedéssel és bánattal fizette meg, hogy jótétemény volt neki a korai halál. Ha a tehetséget fenyegető veszedelmekre, a lángelmét környező, folyton üldöző és utolsó léptéig kísérő borzalmakra gondolunk, ha nem feledjük, hogy minden sikernek irígysége van és minden siker megszegyenítvén a középszeret, kihívja az intrikákat, talán úgy véljük, hogy jobb volt ennek a virágnak elhervadnia, mint megvárnia azokat a viharokat, amelyek később rárohantak és széttépték volna. Kora védőpajzs volt, mely elhárította a támadásokat. Eddig csak csodálói voltak. „Gyerek még”, mondták sikereinél s az irígység megadta magát a türelemnek. De ha öregebb lett volna s az őt éltető isteni szikra jobban kifejlődött volna, akkor a bíráló megkereste volna hibáit, ócsárolta volna érdemeit és talán elkeserítette volna egész életét. Meg kellett volna ismernie a hatalom szeszélyeit, az erőszak igazságtalanságait, haszontalan és gyűlölködő szenvedélyek nyers támadása nyomta volna el, ahelyett, hogy a szemfedő alatt újra kezdje a gyermek álmait, talán vágyódva is rá, hogy a tegnapi álmot folytatva szunnyadjon el. A gyász eset fájdalmas. Nem az apára, aki egy évvel megelőzte fiát, hanem családjára, melynek nevét elkezdte nagy hírre vinni. Fájdalmas ránk is, akik számára kétségkívül megnyitotta volna a zenei gyönyörűségek új forrását. Mi is gyászoljuk s családjához csatlakozva megsíratjuk korai halálát.”

Ez a közlemény az Étoileban jelent meg. Egész Páris olvasta, az egész világ olvasta, hogy az ifjú Liszt Ferenc meghalt. Olvasta ő maga is. Betegágyban. Mióta a Saint-Cricq-házban megtörtént vele a botrány, idegeinek egyensúlya megbomlott. Abba hagyta minden óráját és nem törődött vele, hogy anyja kénytelen a megtakarított pénzecskéhez nyúlni. Nem törődött semmivel, napokon át szótlanul feküdt az ágyban, nem olvasta könyveit, nem csinált egyebet, csak imádkozott. Olykor felkelt és átvánszorgott kedvenc templomába, hogy Urhan orgonáját hallhassa. Egy régebbi megállapodás folytán szerepelnie kellett egy hangversenyen: Beethoven Esz-dur koncertjét játszotta. Le sem pillantott a hallgatóságra; tudta, hogy az egyetlen, akire pillantana, nem lehet ott. Végigjátszotta a számot, mintha csupa ellenség közepette ülne, a tapsokra mindössze megbiccentette fejét, aztán otthagya a dobogót. Ment egyenesen haza.

Egy másik hangversenyen is kellett volna játszania, ahová a királyi család tagjai is készültek. A rikító sárga falragaszok ott voltak minden utcasarkon. De két nappal a hangverseny előtt erős lázat érzett. Orvost kellett hivatnia. Az orvos megvizsgálta és azonnal kész volt a diagnózissal:

- Hiszen önnek vörhenye van.

- Holnapután játszanom kell.
- Az lehet, de az életével. A szervezete annyira leromlott, hogy ha nem vigyáz magára, nem állok jól semmiről.
- Semmiesetre sem szabad felkelnem?
- Én csak annyit mondok, hogy belehalhat.
- Hálistennek. Gyűlölöm ezt a hangversenyt, most megszabadulok tőle.

Mosolyogva fogadta a betegséget. Torz módon örömet talált a szenvedésben, szerette a láz felelőtlen kábulatát, kárörvendő önkínzással próbálgatta, mennyire fáj a torka nyelés közben. És imádkozott. Kezében ott volt a rózsafüzér a takaró felett; anyja, ha benézett hozzá, többnyire úgy találta, hogy behúnyt szemmel fekszik, hosszú haja ziláltan övezi elvékonyodott arcát, ajkai hangtalanul motyogják az imádságot. Látogatót nem fogadhatott, csak az orvos jött el hozzá. Egy napon ismeretlen forrásból az az újság terjedt el Párisban, hogy meghalt. Az Étoile meg is írta, a többi laphoz még nem jutott el a vakhír. De ebben az egyben elolvashatta saját búcsúztatását.

- Sokáig fogsz élni, - mondta anyja örvendezve, - akinek holt hírét költik, az mindig hosszú életet él.

A beteg vállat vont.

- Azt hiszi, anyám, hogy ez nekem vigasztalás? Ebben a cikkben elolvashatja, hogy mi vár rám. Ócsárolni fognak, gyűlölni fognak, elnyomnak, támadnak. Ezért marad meg az életem, amely ugyanis minden értelmét elvesztette?

- Fiam, ne vétkezzél a jó Isten ellen...

- Igaza van, ez bűnös gondolat volt. Csak már legalább templomba mehetnék...

Az anya nem szólt semmit. De ahogy kiment az ajtón, arcán látszott, hogy nehéz aggodalom gyöttri fiáért. Nagyon vallásos asszony volt maga is, nem mult el nap, hogy ne lapozott volna kedvenc könyvében, amelynek címlapja a „Stunden der Andacht” címet mutatta volna, ha már rég le nem szakadt volna, mert ez a Zschokke-könyv már Doborján óta szolgálta. De ha szeretett is imádkozni, fia mértéktelen jámborsága és templomjárása megijesztette. Általában egész viselkedése. Erről a fiúról olykor azt lehetett hinni, hogy nem tökéletes.

Mikor felépült a vörhenyből, első dolga volt átmenni a kis templomba. Ott imádkozott három és félóra hosszat. Annyira beleélte magát vallásának gondolkörébe és kifejezéseibe, hogy elvesztett szerelmét is vallásos áldozattá dolgozta fel lelkében. Átszellemült látomásként látta önmagát, amint a hófehér leányt két karján magasra emelve ajánlja fel az Úrnak. Homályosan keveredett össze benne Ábrahám áldozata az örökre elveszett szerelemmel és a lépcsőre boruló hosszú imái alatt fájdalma lassanként a bánat gyönyörű színjátékává változott: mindennap újra meg újra átélte a tömjén imádott illatában, a színes ablakok tarka hangulatában, az orgona bűvös bűgása közben a szenvedés véres gyönyörének misztériumát.

A zongora csak ahhoz a külső világhoz tartozott, amelyet rajongó lelkisége csak kénytelen köntös gyanánt hordott magán. Alig telt érdeklődéséből új zenei benyomásokra. Auber egy új darabjában dallamos kis tyrolienne fordult elő, az megtetszett neki, szórakozott játékból inkább, mint sem komoly muzsikálásból elvariálgatta, de csak anyja hosszas kérlelésére írta le a kialakult fantáziát. Egyszer pedig egy Lenz nevű orosz látogatta meg. Ez nem volt hívatásos muzsikus, jogásznak jött Párisba az egyetemre, de szenvedélyesen szerette a zongorát. Mindenáron személyesen akarta ismerni a világ legjobb zongorajátékosát. Szerencsés órában jött: a világ legjobb zongorajátékosa éppen nem volt templomban, hanem díványán heverészett és pipázott, körötte három zongorája. Mert az apja halálakor eladott Erard-zongora helyett vett

egy kurta zongorát, az öreg Erard meglepte egy újjal, azonkívül egy másik zongoragyár, a Pleyel-féle, szintén megajándékozta egy gondosan gyártott zongorával. A három zongora közt alig lehetett mozogni az egyéb bútorokkal is zsúfolt szobában s alig lehetett látni a sűrű pipa-füsttől. Az orosz bemutatkozott, udvarias bókkal halmozta el a művészt, majd megkérte, hogy tudománya bemutatásául hadd játsszék el valamit, például Kalkbrenner balkéz-szonátáját.

- Nem, - szólt váratlan heveséssel az eddig szótlan fiatalember, - az nem művészet. Azt a szonátát sohasem hallgattam meg és nem is akarom ismerni. Hozzám nem juthat el semmi, csak ami szent és tiszta.

Az orosz joghallgató meghökkenve bámult rá. Aztán bátortalanná lett hangon megkérdezte a vendéglátót, szabad-e Webert játszania. Ő némán bólintott rá. Webert alig ismerte, néhány számát a jó Frau Kozeluch játszotta valaha Bécsben, azokra alig emlékezett.

- Akkor eljátszom a Felhívást keringőre.

Elkezdett játszani. Az első hangoknál meghökkent: a billentyűk roppant keményen jártak; még a pianót is kemény erővel kellett leütni. Az ifjú mester az ilyen zongorát szerette otthon, hogy szakadatlanul edzhesse ujjait. Lenz tehát meghökkent, de nem szólt semmit, játszott tovább. Franci békétűró hangulatban hevert a díványon, amelyről fel sem kelt mindeddig. De már az első ütemek után felült.

- Várjon csak, kérem. Hogy van ez, mi ez?

- Ez egy párbeszéd, - magyarázta készséggel az orosz, - a táncos felkéri a hölgyet, a hölgy válaszol, beszélgetnek. Aztán elmennek táncolni. A végén megint párbeszéd lesz, szíveskedjék csak végighallgatni.

Az orosz játszott. Jó zongorajátékos volt, erős, lendületes, bár dinamikában és a tempók erőszakosságában kissé barbár. De a szerzemény ötletessége és kecses bája megragadta a hallgatót.

- Kérem, játssza el még kétszer egymásután.

A vendég szót fogadott. Akkor ő felállott a díványról és leült a Pleyelhez. Elkezdte játszani, amit háromszor hallott. A jogász megdöbbsent. Babonás ámulattal nézte az emlékező-tehetségnek és a boszorkányos játéknak ezt a kettős csodáját. A művész néha megakadt. Ilyenkor ő kisegítette az Erard-zongorán. Amaz bólintott és folyékonyan folytatta tovább. A harmóniára mindenütt pontosan emlékezett, memóriája főként a zárótételben mutatkozott ijesztő varázslatnak.

- Nagyon elmés, - mondta könnyedén, mikor felkelt, - ezt nagyon szeretem. A párbeszédes forma elragadó. Ezentúl jobban fogok figyelni erre a Weberre. Mít tud még tőle?

Az tudott még egyebet is. Jósoká muzsikáltak együtt. Mikor a vendég elment, ő felírta cédu-lára, hogy „Karl Maria Weber” és megkérte anyját, hogy másnap, ha vásárolni megy, ettől a zeneszerzőtől minden megkapható szerzeményt vásároljon össze a zeneműkereskedésben. Aztán visszafeküdt a díványra. Arról a Weberről kezdett tünődni, akit most ismert meg és holnap még közelebből meg fogja nézni. Igen finom, elmés, dallamos szerző. Az a keringő kitűnő. Látni a táncosa karján ringó leányt, akinek nyúlánk alakja van, édeskék szeme és hófehér homloka. A zenei tünődés keretéből tündökölve lépett elő a fájdalmas emlék. Weber nem volt többé sehol. Csak az örökre elvesztett szerelem töltötte meg újra az egész létező világot.

A misztikus tépelődések tétlenségébe azonban lassanként kezdett beleszólni a hétköznapi gondja. A félrerakott pénzecske rohamosan fogyott. Megint neki kellett látni a zongoraórának. Az abbahagyott leckék újra kezdődtek. A legtöbb régi tanítvány örömmel fogadta a hírt,

hogy újra tőle kaphat órákat. Újak is akadtak az elmaradt régiek helyébe és pedig az eddiginél magasabb áron. Húsz frank óradíjért annyi növendéket kapott, ahányat akart. De a növendékek egészen más mestert kaptak, mint akivel azelőtt dolguk volt. Ez az új Liszt hallgató, sohasem mosolygó fiatalember lett, aki semmi másról nem beszélt, csak a zenéről. Pillantása révedező volt, beszéde halk. S ha olykor mégis tett valami megjegyzést a muzsikán kívül eső dolgokról is, megütődve kapta fel a fejét, aki hallotta: a hajdani szeráfi derű helyett vitriolos keserűség fanyarlott a fiatalember odavetett szavaiban, a világ minden dolgainak gögös és haragos megvetése.

Társaságba nem járt. Néha elnézett Erardékhoz, ez volt minden. Urhan volt egyetlen barátja. Azzal gyakran volt együtt. Ez volt az egyetlen ember, akinek rejtelmes és csodakereső miszticizmusa nem zavarta az ő tömjénillattá és orgonabúgássá vált fenkölt fájdalmát. Urhan minden éjszaka látomásokat látott, égi alakok ki-be jártak szobája magányában és csodálatos zenéket zengtek. Ő ezeket másnap lejegyezte, megformálta és „Auditions” címmel sorozatba gyűjtögette. Valamennyit eljátszotta fiatal barátjának, aki nemcsak a rajongót szerette, hanem a tehetséges muzsikust is megbecsülte benne. Sokat beszélgettek is, főként a bűn és tisztaság metafizikai magasságokba lendült kérdéseiről. Urhan bámulatos erővel tudott ragaszkodni szinte eszelős elveihez: az opera zenekarában ülven estéről-estére sohasem emelte fel szemét a színpadra, nehogy gondolatain szeplő essék, sőt ha balettet játszottak, úgy fordult, hogy csak a karmestert láthatta.

Ez volt a paradicsomából kiűzött szerelmes egyetlen társasága. A Saint-Cricq-palotában töltött esték idején minden más házzal való érintkezése abbamaradt s most a régi barátságokat nem újította fel. Csupa arisztokrata házhoz járt azelőtt s ezektől most valami zagyva vonakodás tartotta vissza! Hogy mit érez az arisztokrata nevek hallatára, arról nem tudott pontosan számot adni magának. Ellentétes ösztönök morzsolgatták egymást lelke mélyén. Volt olyan ösztöne, hogy ő veleszületett előkelőségénél fogva csak a legelőkelőbbek közé való, azoknak szellemi színvonala, modora, pompája, büszkesége számít az ő igazi otthonának. Viszont volt ösztöne, hogy ami herceg, gróf, márk és báró van Párisban, azokat mind összegyűjtse egy csomóba és valami példátlanul nyers kegyetlenséggel megalázza őket. Az ösztönök e zürzavarában nem tudott rendet csinálni, eltévedt a saját lelkében. Kikerülte a vívódásokat inkább és a templomba menekült.

Mikor a meghívások ideje megint elérkezett, nem is nagyon hívták. Szórványosan jelentkeztek a régi paloták címeres papirosai, amelyeket még gyerekkorából olyan jól ismert: a griffek, pajzsok, sasok és sisakok címerfiguráiról pontosan tudta, melyik család kék vérét hirdetik. Nem ment el sehova, csak az osztrák követség két estélyén vett részt. A monarchia nagykövete, Apponyi Antal gróf, aki nemrég jött Párisba Ferenc császár képviseletében, jószágos és figyelmes volt hozzá, a grófné nagyon szerette a muzsikát és a világhírű magyar fiatalembert kitüntető figyelemben részesítette. Apponyi gróf a legszigorúbb legitimizmus álláspontját hozta Párisba császára nevében. Egész Páris izgatott lett, mikor a nagykövetség első estélyén a gróf nem újdonsült rangjukkal szólította meg a Napoleon-kreálta hercegeket, hanem régi nevükön. Annak az öreg katonának például, aki néhai Napóleon jóvoltából a Dalmácia hercege pompás címet viselte, ezt mondotta:

- Hogy van, Soult tábornok?

Így tett a többiekkel is. Az ifjú magyarnak ez tetszett. Senkinek nem is tetszhetett annyira, mint neki, ha szülőföldje ilyen gögösen előkelőnek mutatkozott s ugyanakkor egy herceget megaláztak. Mikor az első meghívót megkapta, kihallgatásra jelentkezett a grófnál. A gróf bevitt feleségéhez, aki elragadó kedvességgel fogadta és a zongorához ültette. Sok közös ismerőst találtak, Franci úgy jött el a palotából, mintha láthatatlan kéz enyhítő érintést húzott volna el még mindig állatian fájó sebei felett.

Az első estélyen társtalanul ödöngött a pazar termekben. A tábornokok és főpapok egyenruhái, az előkelőségek frakkjai, elvéve egy-egy térdharisnya, a hölgyek villogó ékszerei olyan pompás képet adtak, amelyben egy ideig szórakozottan botorkált, mintha egy meglevenedett képeskönyv lapjai közt járkált volna. De minduntalan akadt egy-egy arisztokrata hölgy, aki megismerte és megszólította. Megriadva felelt nekik és ahogy szerét tehetette, befejezte a beszélgetést, mert rettegett attól a gondolattól, hogy akivel beszél, az pontosan tudja a grófi palotából való kidobásának történetét. Úgy szenvedett, hogy elhatározta: ide többet nem jön.

De el kellett jönnie. A grófné a második, jóval kisebb estély előtt magához kérte. Azt a tervet főzte ki magában, hogy a párisiaknak ízelítőt ad a magyar nótából. Fiának, a kis Rudi grófnak, egy Fekete nevű, jóképű magyar jurátus volt a nevelője, s ez a jurátus nagy ismerője és művelője volt a magyar nótának. Őt is bevonták a megbeszélésbe. Franci a rendezésben nem vállalt szerepet, ez időtájt megint betegeskedett és többet feküdt, mint nem. Azt azonban elvállalta, hogy azt a szerzeményét, amely magyar nóták ötleteire épült, el fogja játszani.

Gyönyörűen sikerült az estély. Fekete jurátus énekelt néhány nótát magyar szöveggel. A műsor tanúsága szerint ezek a Magyarországon fekvő Veszprém vidékéről gyűjtött paraszti dalok voltak. Viharos tapsot kaptak s a tapsot a meglepettek ámuló moraja követte. Aztán az ifjú Liszt zongorázott, nagy sikere volt neki is. Végül hat előkelő pár, javarészt Párisban tartózkodó magyar mágnás, magyar táncokat mutatott be eredeti zenére. Az elragadtatás nem ismert mértéket.

Franci úgy érezte, hogy ezen az estén élet költözött beléje. A magyar muzsika megint pezsgő izgalommal töltötte el, mint mindig, valahányszor hallotta. A furcsa hanglétra, a forma szertelen különossége, a tánc dörgő ritmusának hallatlan ereje Doborjánt s a cigányokat idézte lelkébe, megint felbuggyant benne az a forró érzés, hogy szülőföldje van, amelyhez ősi kötelékkel hozzátartozik.

A grófné a műsor utáni illatos, duruzsoló forgatagban időt talált rá, hogy megszólítsa és köszönetet mondjon a szereplésért. Mindjárt meg is kérdezte, hogy mivel tartozik.

- Én vagyok adós a műélvezetért, - felelte ő gálánsan - amit az én szerény szereplésemre szánt grófné, azt tisztelettel felajánlom a grófné által választandó jótékony célra. A hazámon nem illenék hasznot húznom.

A grófné meglepetten nézett rá. Szótlanul kezét nyújtott. Elismerésül is, búcsúzásul is. De aztán visszafordult, hogy még egy-két német szót vessen oda az általános francia moraj közepe:

- Mit is akarok mondani: említettem, hogy jövő kedden egy kis zenedélután akarok rendezni. Ez, sajnos, elmarad. A meghívandók többnyire az esküvőn lesznek elfoglalva.

- Milyen esküvőn?

- Nem hallotta? A kis Saint-Cricq-leány megy feleségül D'Artigaux grófhoz. Majd az újabb határnapról értesítem.

Azzal elment. És otthagyta a vendégek tündöklő forgatagában a taglóval fejbeütött fiatal embert. Ez egy darabig mozdulatlanul állt a helyén és zavarában hülyén mosolygott. Szája rángatódzott, ujjai reszkettek. Aztán érezte, hogy ha el nem indul, térdei összerogynak alatta. A ruhatárban megkereste felsőruháját. Kint vígasztalanul esett az eső. De ő nem vette észre. A sűrűn szitáló esőben ment haza gyalog s az úton azt érezte, hogy nem tud gondolni semmit, mert megállt az esze. Akkor volt a csapás, hogy mindjárt nem tudott ráeszmélni.

De otthon az ágyban lassan sírni, majd dühöngve zokogni kezdett. Anyja ijedten kelt ki az ágyból. Faggatta fiát, de az csak fuldoklott az ágyban, nem tudott válaszolni. Így ment ez

másfél óráig. Akkor Lisztné asszony felöltözött, hogy orvost hozzon. De fia töredezett szavakkal, egész testében meg-megrázkódva megkérte, hogy ne, majd le fog csillapodni. Hajnal felé annyira jutott, hogy beszélhetett.

- Liline grófnő kedden férjhezmegy. D'Artigaux gróf veszi el. Tudom, ki az. Egy falusi birtokos, gazdag ember. Öreg.

Megint zokogni kezdett. Anyja ott ült az ágya szélén és fogta a kezét.

- Mama, én nem tehetek mást, én pap leszek.

- Nem! - kiáltott fel az anya ijedten.

- Muszáj, lássa be, hogy muszáj. Ebben a világban én nem tudok élni. Én ebbe belehalok. Azt akarja, hogy inkább meghaljak? Magát eltartom leckékkel. És egyházi zenét fogok írni. Nem bírom, nem bírom.

- Drága kisfiam, ki fogod bírni. Az ilyet kibírja az ember. Majd találsz mást és...

- Soha, soha! Ezt ne is mondja! Soha senki, csak ő! Mondja, hogy beleegyezik, mama. Majd meglátja, milyen jó lesz, maga azért mellettem marad... Így nem bírom... És én már régen szerzetes akarok lenni...

- Nem drágám, nagyon kérlek, tégy le erről a gondolatról. Tudod te így is szeretni a jó Istent. Úgy-e nem teszed? Mondd, hogy nem teszed.

Így vitáztak sokáig. Az anya az ölébe húzta a hosszúhajú, könnyektől nedves, dagadt szemhéjú szőke fejet. Cirógatta, dédelgette, mint valaha régen. Már kezdett szürkülni a téli reggel, ők még mindig beszélgettek. Holtfáradtan mindketten, csak hosszú szünetekkel mondtak egy-egy mondatot.

- Hát megígéred, hogy nem teszed, úgy-e? Franci, mondd, hogy nem. Az én kedvemért. Nem ígéred meg?

A fiú nem felelhetett. Anyja ölében elnyomta az álom.

9.

Un instinct secret me tourmente...

„Valami titkos ösztön nyugtalanít.” Ez a mondat soha nem ment ki a fejéből. A Chateaubriand könyvében olvasta, René mondta ott, hogy nyugtalanító vágyat érez, de hogy mire vágyik, azt nem tudta megmondani. Ő magára ismert Renében, ez a könyv lett most kedvenc könyve. René is úgy járt a világban, mint ő: páncéltalan lélekkel, amelyen minden külső érintés az eleven húst sérti. Ő is néma büszkeségbe és szenvedésbe menekült az élet elől, amelynek minden felbukkanó gondját ellenséges támadásnak érezte. Ő is gyötrődve és vívódva kínlódott olyan sóvárgástól, amelyet sem szavakba foglalni, sem kielégíteni nem tudott. Újra és újra ehhez a könyvhöz járult kínjaival, mint a szomjazó a kúthoz, hogy enyhülést kapjon. Gyakran odaforogatott, ahol Louise felveszi az apácafátyolt. S azzal az elképzelt ábránkkal ámította magát, hogy részletesen elképzelte és kifestette Liline grófkisasszony kolostorbalépésének szeráfi ünnepélyét. Ezt az elképzelt jelenetet borította rá hús apácafátyolként a valóságra, mert ha azt fedetlenül elképzelte, fel kellett ordítania az iszonyat fájdalmától. Hófehér szerelmét látta holtra váltan, lehúnyt szemmel egy öreg kéjenc mohó karjai között.

Anyja félszemmel figyelte, aggodalmasan tett-vett körülötte. Egyenes kérdést nem intézett hozzá. De látszott, miben mesterkedik. Gyakran beszélt Luigináról, az olasz leánykáról. Ez új tanítványa volt Francinak. Derék olasz nyelvtanár volt a kislány papája, bizonyos Biagioli, szapora beszédű, lelkes, hadonászó talián. Mint özvegyember a lányban találta élete minden örömét. Igen tehetségesen is zongorázott a tűzről pattant barna lányka. Biagioli gyakran eljött haladásáról kérdezősködni és igen melegen összebarátkozott Lisztnével. Hogy a két szülő mit főzött ki, azt nem lehetett tudni, de kitalálni nem volt nehéz: Biagioli papa fiának nevezte a fiatalembert, művészetét az egekig magasztalta, félistenként kezelte és rajongó apai vonzalmáról biztosította. Liszt mama pedig olykor óvatos célzásokat engedett meg magának: roppant helyes, kedves, jó kis fruska ez a Luigina, jól fog járni, aki elveszi. Maga a leányka sem volt mentes az összeesküvés gyanújától, irult-pirult lecke közben és olyanokat nézett mesterére, hogy annak külön óvatosságába került ezeket a pillantásokat meg nem látni.

De nem látta meg. Néha egy-egy pillanatig felületes sajnálkozást érzett a leányka iránt, de ahogy elvált tőle, mindjárt el is felejtette. Nem érdekelte. Semmi sem érdekelte. Ami néha fel tudta figyelmeztetni, azt is hamar elúnta. Weber muzsikája, amelyre az orosz jogász figyelmeztette, két hétig ébren tartotta érdeklődését, aztán elfordult tőle. Egy novemberi napon bevetődött valami hangversenyre a Conservatoireba. Itt meg sem nézte a műsort, unottan hallgatta, amikor játszottak, de egyszer csak érdeklődve előrehajolt és szomszédjától a műsort kérte. Kitűnt, hogy annak a vakmerő és furcsán hangszerelt számnak, amelyre felfigyelt, „Concert des Sylphes” a címe s egy eddig csak félfüllel hallott név szerepel szerzőjeként: Hector Berlioz. Figyelmesen hallgatta tovább. Egyre érdekesebbnek és bátrabbnak találta. Befejezésekor hangosan tapsolt. Aztán szomszédjához fordult, egy zeneakadémiai növendékhez:

- Ez nagyon jó zene. Ki ez a Berlioz?

- Nem ismerem személyesen. Az a furcsa, vöröshajú ember az, aki most áll fel a harmadik sorban. Azt hallom, hogy ez a szám csak részlete valami nagyobb műnek. Kísérő zene valamihez, de hogy mihez, azt elfelejtettem.

Játszottak ezután mást is, de őt a többi muzsika most idegessé tette. Elment. Az egyéni, erőteljes harmóniák sokáig zúgtak a fülében. Vágyat érzett, hogy ezzel az emberrel megismerkedjék. Erardéktól pár nap múlva azt hallotta, hogy ez a Berlioz valami falusi orvos fia, a

D'Aubrée-panzióban gitárt oktat. Nyolc tételes kísérezetét komponált a Goethe Faustjához, ez a szám abból való volt. Franci elhatározta, hogy valamelyik nap elnéz Pleyelékhez, akiket úgyis régóta meg kellene látogatnia. Ott majd megismeri ezt az izgató zenéjű embert. Halasztotta egyik napról a másikra. Egyszer már nekiindult az útnak, de közben nem tudott ellentállni egy nyitott templomajtónak, betért és ottfeledkezett. Aztán mindinkább halványult benne a zene emléke. A Faustot ugyan lapozgatni kezdte kíváncsiságból, de közben a Werther-kötet akadt a kezébe. Az aztán foglyul ejtette. Megint saját fájdalmait, tépelődéseit, kínjait vélte viszontlátni. A könyv annyira hatott rá, hogy a végén sóváran megkívánta az öngyilkosságot. Másnap sietett a bűnös vágyat meggyónni. De René és Werther élő alakokként kísértették, idegeinek túlcsigázott állapotában nem is csodálkozott volna, ha éjszaka megnyílik az ajtó, valamelyik a két fájdalmas regényhős közül belép hozzá és jóbarátként leül ágya szélére. Ott tartott már, hogy víziókra készült fel: talán neki is olyan jelenései lesznek, mint Urhannak.

Olyan volt maga is, mint valami vízió. Természettől is szikár teste teljesen elvékonyodott, csonttá és bőrré aszott. A vékony, csontos testen különös fej ült: krétafehér arc, amelyen feltűnt az erős orr és a szem lázas, meggyötört; csodaváró pillantása és ezt a középkori szerzetes-arcot a dús szőke haj válligérő üstőke keretezte. A párisi utcán jól ismerte már mindenki, mégis meghökkent, aki elment mellette. Kapkodó, tanácstalan, de izzó nézésében, tétova járásában, szertelen mozdulataiban volt valami, amitől alig lehetett volna megmondani, hogy szent-e, vagy örült.

Ő szent szeretett volna lenni, anyja az örülettől féltette. A fiatalember úgy lépte át tizen-nyolcadik évét, hogy szívósan ragaszkodott egyházi tervéhez. Hogy anyját kétségbe ne ejtse, hetekig nem beszélt róla, de aztán váratlanul elejtett egy megjegyzést, amelytől anyja két napig megint sírt egyfolytában. És kitört.

- Fiacskám, - mondta neki kétségbeesve - én nem tudom nézni, hogyan mégy tönkre. Hiszen alig élsz már. Ha nem a magad kedvéért, akkor az én kedvemért térj vissza a rendes életbe. Olyan vagy, mint a tövig égett gyertya, de csak tovább égsz és lehetetlen megérteni, hogy mi bajod. Az a leány?

- Abba már belenyugodtam. Tudom, hogy nagyon szenved. Szenvedéseit felajánlottam Istennek.

- Akkor nem értem, mi lelt.

- Ez az, hogy én sem értem. Nem vagyok való erre az életre. De erről nem tudlak meggyőzni.

És mialatt anyja csendesén sírdogált mellette, ő fújta pipája füstjét tovább és merev arccal, az egész világ felé röppent közömbösséggel nézett a semmibe.

Mikor legközelebb gyónni ment, Bardin atya feloldozás után nem engedte elmenni.

- Várjon még, kedves fiam. Beszélnem kell magával. Édesanyja járt nálam.

Ő hirtelen a gyóntatóra nézett. Arcát gyenge pír futotta el.

- Hogy beszéljen le engem az egyházi gályáról? Összeesküsznek?

- Hallgasson végig kedves fiam. Isten azt is megparancsolta magának, hogy tisztelje édesanyját...

- De Krisztus maga mondta, hogy aki őt követni akarja, hagyja ott még a szüleit is. Ő maga is elhagyta az anyját.

Elkezdtek vitatkozni. A vita meddő maradt. Franci mindössze azt ígérte meg, hogy egyelőre várni fog. És türelemmel várt. Szent Teréz életrajzát olvasgatta. Arca átszellemült, ha anyja

szólt hozzá, nem hallotta. Ha leckeóráit elvégezte, templomban töltötte szabad idejét. Legfeljebb Apponyi grófékhoz ment el néha. Előre megkérdezte, kiket talál majd a grófnénál. Még mindig bujkált az olyan eshetőség elől, hogy Saint-Cricq grófba, vagy a grófi ház valamelyik közeli ismerősébe ütközzék. A követség palotájában, rendesen ismerőseket talált, a Fabourg Saint Germain arisztokratáit, akikkel avatottan tudott beszélgetni, évek hosszú sora óta ismerte házaikat, egymás között való rokonságuk részleteit, a Bourbon-restauráció lilomos és gőgös világának mende-mondáit. A politikához nem értett semmit, a közélet fordulatait nem tartotta számon, ujságot nem olvasott. Ha Polignac herceg lett a miniszterelnök, ő ebből csak azt tudta, hogy Károly király a saját természetes fiát tette meg miniszterelnöknek. És, hogy a Martignac-kormány távozásával Saint-Cricq gróf megszűnt miniszter lenni. Hogy a változás mit jelent, az nem érdekelte és nem is értett belőle semmit.

Pedig egy idő óta mindenki lázasan politizált, akivel csak találkozott. Valami feszült idegesség úszott a levegőben. Ahogy kitavaszkodott, a feszültség együtt nőtt a napsütéssel. A kocs-mák elé kitett asztaloknál hevesen lármázó csoportokat lehetett látni. Anyja a vásárcsarnokból mindennap vadul hangzó és ellentétes híreket hozott haza. Hol azt, hogy lázadás készül és köztársaság lesz, hol azt, hogy a király rábízta az országot az orléansi hercegre és külföldre utazik, hol azt, hogy Napóleon fia megszökött Bécsből, hogy titokban már Párisban is van és a jövő héten császárrá fogják koronázni. Ő udvariasan meghallgatta anyja híreit, de nem figyelt rájuk. Testi ereje is a végét járta, lelki ereje is fogytán volt. Éjszakákon át nem tudott aludni, kétszer is elájult a kis templom oltárácsa mellett, mindig láza volt. Az orvos, akit anyja elhívatott, nem tudott mit mondani, csak a fejét csóválta. Ő maga úgy volt az imádkozással, mint az iszákos ember a borral. Csak a mámor tudta kínjait enyhíteni, de egyre több kellett belőle. Most már óráit is kezdte elhanyagolni. Megesett, hogy felkeléskor visszaszédült az ágyba. Közömbösen ott maradt és elkezdett imádkozni, ételhez és italhoz egész nap nem nyult. Odakint dühös kánikula fojtogatta a várost.

Egy júliusi délután ilyen érzéktelen önmegadásban feküdt otthon. Két napja feküdt már így. Maga sem tudta volna megmondani, hogy alszik-e, vagy ébren van. Ekkor távoli morajt hallott, valami különös földalatti dübörgést. Felült az ágyban. Az utcáról zűrzavaros z sivaj hallatszott, az udvar felől futkosás és ajtócsapkodás. Kiáltásokat is hallott, amelyeket nem értett.

- Franci, Franci, - szaladt be anya sírva és rémülten - lőnek az utcán, itt a forradalom!

- Miféle forradalom?

- A király lövet a népre. Az emberek felszaggatják a kövezetét. Mi lesz velünk, mi lesz velünk?

Kiugrott az ágyból, magára kapott valamit. Anyja sikoltozni kezdett:

- Nem engedlek ki! Az utcára nem engedlek ki!

Ő megsímogatta anyja arcát, megcsókolta és kifutott a kapuhoz. Az utcán sűrű nép rajzott. Mindenki a kapukba gyülekezett. Izgatottan beszéltek. Egyik irányból négy emberből álló csoport futott. Mint a verebek, amelyek egyszerre kaptak fel egy kövér morzsát és röptükben rángatják, ez a négy szaladó ember egymás kezéből tépett ki egy lilomos Bourbon-zászlót. De sokan eléjük szaladtak s a zászló, mintha megrohant élőlény volna, lehullott a csoportosulás közé. Ordítva, diadalmas kiáltásokkal szaggatták darabokra. A Rue Montholon szemközti házának padlásablakán ugyanekkor dugtak ki egy nagy háromszínű zászlót, piros-fehér-kéket. Közben folyton hallatszott a távoli dőrej, most már tisztábban: sortűz fegyverropogása volt az. Egy másik házon már két trikolór lógott.

- A barrikádokra! - kiáltotta egy kövér, izzadó ember.

Elkezdett futni, mindjárt tizenöten is futottak utána. Ugyanekkor az utca másik vége felől erős csörtetés indult meg s a következő pillanatban egy szakasz sorkatona rohant el a házak között futólépésben. Egyenruhájukról meg lehetett őket ismerni: a „ligne” katonái voltak. Az utcára kicsődültek egy része sikoltozva menekült be a kapukon, de voltak, akik kint maradtak és lázas dühvel ordítottak:

- Le a királlyal!

- Éljen a szabadság!

- Éljen a Charte!

De a katonák nem hederítettek a sértő kiáltásokra. Csörömpölve ügettek tovább valamilyen ismeretlen cél felé. A kapuk egy pillanat alatt ismét benépesültek. Távolról a fegyverropogás folyton hallatszott. A ház belsejéből az anya ijedt sikoltozása érkezett a kapuhoz, majd ő maga is. Sírva rimánkodott fiának, hogy jöjjön be. Az megfogta anyja karját, hogy megnyugtassa, de feszülten figyelt a távolba. Megint emberek szaladtak a keresztutca felől:

- A boulevardok meg vannak szállva!

- A Tuileriáknál lőttek, sok ember meghalt.

Nem lehetett tudni, mi történt valójában. Talán vér öntötte el egész Párist, talán csak valami tüntető csetepaté volt az egész. Az utcai csődület folyton nőtt. S megdöbbenő gyorsasággal hirtelen ordítani, sikoltozni, menekülni kezdett mindenki: ahonnan előbb a ligne katonái futottak, ugyanonnan vágató lovascsapat rohant elő. Franci nem vette észre, hogyan, de egyszer csak belül volt a kapun, amelyet becsaptak. Kunt siketítő lármával vágattak a lovasok. Két pisztolylövés hallatszott. Mellette idegen emberek álltak, akiket sohasem látott azelőtt. Egy hang közvetlen mellette kiáltotta:

- Elmentek! Akinek veteránjelvénye van, tüzze ki!

A kapu kinyílt. Néhány ember elkezdett rohanni a lovasok után. Közvetlen előttük egy ingujjas, véres ember most kelt fel a földről. Liszt mama sikoltozott és erőszakkal húzta fiát a lakás felé. A véres ember feltápászkodott és bejött hozzájuk. Megismerték: Verrier volt, a nyergesmester, akinek tőlük az ötödik házban volt az üzlete.

- Meglőttek a gazemberek, a karomat érte a golyó! Nem tudnák bekötözni?

A kaput megint becsapták, ismét vágató lovasok közeledtek. Anya és fia bevezették a nyergest a lakásba. Ahogy levetette ingét s ott állt tövig meztelenül, kitűnt, hogy nincs nagyobb baja, a golyó csak horzsolta. Liszt mama vizet hozott és vásznat.

- Mi van itt, - kérdezte tőle Franci szenvedélyesen - mi van itt?

- Egy lovas gárdista rámlótt, mert nem tudtam idejében beugrani a kapu alá! Pedig nem is csináltam semmit.

- Igen, de kint mi van? A városban? Az országban?

- Az van, moszjő, hogy a maga arisztokrata barátainak most melegök lesz. Éppen eleget disznólkodtak. Ennek most vége. Most egy kicsit megtanítjuk a grófokat. Amit az utóbbi időben ezek csináltak, azt már nem lehetett túrni.

- Mit csináltak?

- Mit csináltak? Hát ön nem olvas ujságot? Nem tudja az ordonnanceokat? Uram, hát hol él ön? Micsoda francia ön?

- Én nem vagyok francia, magyar vagyok.

- De szeme csak van és füle! A király felrúgta a Charte-ot, uram, amelyre megesküdt. Megtiltotta a lapokat, már két napja nem kapom az ujságot. Feloszlatta a kamarát és eltörölte a választójogot. Hát ezért hoztuk vissza a Bourbonokat? Nem adok egy lyukas sout a Károly trónjáért, uram! Úgy kell neki, miért hagyta garázdálkodni a grófokat. Most itt a szabadság. A gróf urak pusztulnak a pokolba. Tudja, uram, mi az a szabadság? Én tudom! Én még láttam a guillotinet dolgozni a Grêve-téren, mikor kisgyerek voltam! Hát most szorulnak a gróf urak! Köszönöm madame!

Ez Lisztnének szólt, aki közben átkötötte a nyerges karját. Verrier mester már rohant is kifelé. Franci utána akart rohanni, de anyja belekapaszkodott.

- Nem engedlek! Inkább meghalok, de az utcára nem engedlek.

Azonban mégis elengedte fiát a meglepetéstől. Az utcáról harsogó ének hallatszott be és a boldogság zúduló zsvaja. A következő pillanatban Franci már hanyatthomlok rohant a kapuhoz. Anyja utána. A kapu megint nyitva állott. Az utca tele volt sorkatonákkal. Sűrű tömeg vette őket körül. Sokan a Marseillaisét énekelték. Rengeteg embernek háromszínű kokárda volt a kalapjánál. Megmagyarázhatatlannak tetszett, honnan vettek elő ilyen hirtelen ennyi zászlót és kokárdát. A nép ölelgette és éljenezte a katonákat.

- Vive la ligne!

Messze a katonák mögött ordítózás kezdődött és szekérsörgés. A szekerek számára utat nyitottak. Kokárdás diákok ugrottak le a szekerekről.

- Fegyverek! - kiáltott valaki.

- Éljen! Kifosztottak egy fegyverraktárt.

- A barrikádokra! Ti is, testvérek, katonák! Le a grófokkal! Éljen a szabadság!

Az emberek kapkodták a fegyvereket. A katonaság sötét, fenyegető tömegben megindult, elvegyülve a fegyvert kapott polgársággal. Asszonyokat is lehetett látni, fegyverrel a kezükben. Valami leírhatatlan lelkesedés rázta, vitte, ordíttatta az embereket, a Marseillaise teljes erővel hangzott s nem lehetett hallani, szólnak-e még a távolban a fegyverek. De ekkor valami olyan dörgés ütődött a falakba, amely az éneken is túltett.

- Ágyú! - kiáltottak többen.

Lisztné rábámult fiára a kapuban.

- Franci, az Isten szerelmére, mi van veled? Gyere be azonnal!

Belekapaszkodott a karjába, húzta, vonszolta befelé. A fiatalembert mintha kicserélték volna. Arca lángolt, szemébe tündöklő földi kifejezés költözött, karja, válla reszketett. Az anya rettegő aggodalommal nézte.

- Franci, ha most itthon nem maradsz, ha egy lépést teszel ki a házból, esküszöm az Istenre, hogy öngyilkos leszek. Most menj, ha tudsz.

A fiú mosolygott. Gyerekesen, jókedvűen, humorosan mosolygott, mint hosszú hónapok óta nem. Hanyatt dőlt a díványon és pipára gyújtott. Odakintről tompán, alig sejthetően, ágyúszó hallatszott. Ő a mennyezetet nézte és képzelete, mint egy túlfokozott színházi előadás, vadul dolgozott. Folyton Saint-Cricq grófot látta maga előtt, amint szekéren viszik és köröskörül hangos tömeg gúnyolja. Mögötte másik kocsin viszik D'Artigaux grófot, aki kezét tördeli és zokog gyávaságában. Ő pedig valami emelvényen áll s mikor ezek ketten odaérve, térdre borulnak előtte, ő nagylelkűen, megvetően int: eresszétek el ezeket a nyomorult férgeket. Nemes arcéle elfordul, szőke haja lobog a szellőben.

- Anyám, hiába van forradalom, én enni akarok. Van itthon bor?

Az anya csodálkozva, aggódva hozta a bort. Ő töltött magának s a poharat azonnal leöntötte. Feltűnően vidám volt és izgatott. Tett-vett, körülnézett, aztán váratlanul leült a zongorához. Gondolat nélkül szalasztotta rajta ujjait, majd hatalmas, dörgő akkordokat vert rajta. Erős ütemben. A zongorán zenei gondolat formálódott ki: a Marseillaise. Eljátszotta háromszor egymásután. Aztán megint tűnődve improvizált s egyszerre elkezdte játszani azt a huszita dalt, amelyet Uhrantól hallott két héttel ezelőtt, a forradalom négyszáz év előtti dalát. Protestáns dal? Nem baj. Legfeljebb Saint-Cricq grófnak nem tetszik. Zenének nagyon szép, tehát a jó Isten szereti. Csak azért is még hozzá a német korált: „Erős várunk nekünk az Isten!” Ezt is eljátszotta háromszor. Akkor megint a Marseillaisere tért vissza. Anyja látta, hogy jókedvűen zongorázik, kinézett gyorsan hírekért.

- Képzeld, - rontott be fiához izgatottan, - a katonák a lázadókkal tartanak. A forradalom mindenütt győz.

Fia mosolyogva bólintott és tovább zongorázott. Összevissza rögtönzött a három dallam figuráiból mindenféle meneteket. Egyre jobban belemerült. A három motívumot keverte, rakosgatta, szélesítette. A zongora dörgött keze alatt, a falak, a házak, az utcák, az országok vele harsogtak. A zongoraszéken megdicsőülten ült egy fiatalember és úgy verte a hangokat, hogy a zongorát félteni lehetett tőle. Így játszott éjfélig. Anyja szótlanul ételt tett oda neki a zongorára, ő a fejét rázta és nem nyúlt hozzá. Éjfélkor hirtelen ceruzát és kottapapírt vett elő. Félkézzel játszott szakadozottan, félkézzel írt.

- Mit csinálsz, fiam? - kérdezte anyja boldog, de bátortalan csodálkozással.

- Forradalmi szimfóniát! - kiáltotta szenvedélyesen.

Dolgozott hajnali négy óráig. Akkor elnyomta az álmot. Boldogtalanul, kíntottan nyitotta ki szemét, mint szokta. De pár pillanat múlva élénkség és öröm ült ki az arcára. Anyja már újságokat tudott neki mondani: a forradalom győzött. Csak a Louvre és a Champs Élysées közötti térség van még a királyhoz hű maradt csapatok birtokában. Ott barrikádok vannak, a harc folyik. A katonáknak azonban sem élelmök, sem lőporuk. Különben egész Páris a forradalomé.

Franci gyorsan végzett a reggeli imával és azonnal leült a zongorához dolgozni. Órákról ezen a napon beszélni sem lehetett. Dolgozott késő estig, enni is alig adott elég időt magának. Harmadnap is dolgozott. Délutánra befejezte a szerzeményt. Akkor azonnal elkezdte tisztázni.

Negyednap reggel jött a hír, hogy az utolsó csapatok is elestek, a barrikádok népe tökéletes győzelmet aratott. A város a forradalomé, az arisztokrácia uralmának vége. Az öreg Lafayette átvette a szervezést.

Délután készen volt a forradalmi szimfónia. Egyelőre csak a zongorakivonat. Az utolsó ütemeket másolta, mikor meghallotta, hogy Biagioli köszönt be a lakásba. Az utcai életveszedelem elmúltával eljött érdeklődni, nem esett-e Lisztéknek valami bajuk.

- Mi van Francival? - kérdezte.

Franci a zongoránál elmosolyodott és kíváncsian hallgatódzott, hogy meghallja anyja válaszát.

- Nem lehet ráismerni. Három nap óta friss és jókedvű. Éjjel-nappal komponál.

- Ne mondja. Mi történt vele?

- Én magam sem értem. Az ágyú gyógyította meg.

10.

Sok esztendő telt el a júliusi forradalom után. Aki akkor siheder volt, az most harminckét éves érett férfi gyanánt járta a világot. Szívében egy nagy, kéjes, viharos, majd elhalványult s végre teljesen megromlott szerelem kiábrándító emlékével.

Ha utazásai közben visszanezett eddigi életére, olyan sikereket tudott glédába állítani emlékei között, amilyenekkel a történelem kezdete óta művész még sohasem dicsekedhetett. Ő volt a világ le híresebb művésze. Dőlt az ölébe a pénz. Az egész földkerekség az ő tapsaitól hangzott. És pályája útját csábító női mosolyok szegélyezték. Laprunarède grófné, Plater grófné, az újra feltalált Unger Karolin, George Sand, Camilla Pleyel, Charlotte Hagn, Kalergis grófné, Szolnczevna, Lola Montez és a többiek véghetetlen sorában Marié d'Agoult grófné, akivel hosszú évekig élt együtt, s aki három gyermeket szült neki.

A nők, a nők... Számtalanszor felidézte magában haldokló apjának utolsó szavait, aki féltette a nőktől. Akkor értetlenül bámult ezen a megjegyzésen, ma megértette, azóta elporladt apja élesen látó és emberismerő bölcsességét. De mit csináljon? Úgy született, hogy csókra vágy-jék és hogy a csók keresetlenül kínálkozzék számára. Önmaga mivoltából nem léphetett ki.

És ebben a tépelődésben, ösztönei és érzései között való tanácstalan, világtalan botorkálásban feltűnődött egy hajdani arc a tisztaság sugárzó fényével: Saint-Cricq grófnő. Akinek emléke most elemi erővel ráta meg, mert utazása odavitte, ahol Liline lakott. Francia vidéki városok után Spanyolországba kellett utaznia s így került Pau városába. D'Artigaux grófék birtoka ott volt Pau mellett. Ezt ő nem tudta. De a paui hangversenyen a hallgatók első sorában meglátott egy arcot és azt hitte, hogy a villám sújtott belé. A Liline arca volt, tizenhat év alatt alig változott valamit. Rettenetes erőfeszítés kellett hozzá, hogy leküzdje felindulását és zongorázni tudjon. Mikor aztán a távozók tolongásában ott állt vele szemtől-szemben, ajka reszketett és alig tudott szólni. Csak tartotta kezében a finom, fehér kezét és nézett az imádott szép arcba.

- Nem tudom elhinni... azt hiszem, hogy álmodom...

- Én is, Franci... nekem is olyan...

Hallgattak, minduntalan szólni akartak, de tengerként áradó érzéseik nem kaphattak szóra.

- Hogy van? - csak ezt mondhatták mindketten, nem feleltek, nézték egymást.

Nagynehezen végre beszélgetni kezdtek. Liline egyedül jött be a hangversenyre, férje hosszabb vadászkirándulásra ment, a grófné egy szomszéd birtokos házaspárhoz csatlakozott. Megbeszélték, hogy Franci másnap kilátogat a D'Artigaux-kastélyba.

Alig aludt valamit, azt is csak úgy szenderegve, minduntalan visszatérve az ébrenlét gondolatai közé az álmoképek gomolygásából. Sokkal korábban felkelt, mint tervezte, tétlenül lézengett az utcákon a navarrai uralkodók emlékei között, míg az indulás kitűzött ideje elérkezett. Rázós hegyi úton vitte végre a kocsit a pirenei bércek között. Aztán elétűnt a kastély s a bejáratnál a szívdobogtató női alak.

Mikor ott ültek egymással szemközt, megint csak szótlanságban szemlélték egymást, végtelen meghatottságban. És egyszerre kezdtek el sírni mindketten. Bőségesen és mélyen ömlött mindkettőjükből a zokogás, de mindössze kezök szorította egymást. Nem borultak össze, a testi érintkezéstől való szigorú tartózkodás még most is erősen élt bennök.

Mikor felszárították könnyeiket, végre megindult a beszélgetés árja. Mohón kapkodták egymás szavait, alig tudtak rendet teremteni a társalgásban. Előbb Liline mondta el élete folyását. Az nagyon szomorú volt. Mindjárt házassága elején született egy kisleánya, aki, mióta élt,

folyton beteg volt. Csípőjének és térdének izületeit támadta meg valami betegség, az orvosok gyógyíthatatlannak tartják. Vitte már mindenféle fürdőkbe, próbáltak húsféle gyógymódot, minden hiába, a béna kislány állapota nem javult. Különben csendes, eseménytelen házasságot él, férje jó ember. Visszavonultan töltik éveiket ebben a kastélyban; ha kimozdultak, az csak a beteg kislány miatt történt.

Liline be is vezette a vendéget a beteg gyermekhez. Csenevész, finom arcú, sápadt leányka volt, tágra nyílt szemmel bámulta a világhírű embert, akiről anyja nyilván sokat beszélt neki. Franci néhány vidám szóval felélénkítette, nevettek mindhárman. De mikor homlokon csókolta a kis beteget és kijöttek a nyomasztó, orvosságszavú szobából, mindketten megint könnyekre fakadtak.

Aztán Francira került a sor. Elmondta a maga történetét, fájdalmas és rút végű regényét Marieval. Nem szépített semmit, inkább saját magát vádolta. Hosszú volt az elbeszélés, múltak az órák. S mikor Franci befejezte a gyónást, oly hosszú idő után az elsőt, mély csend következett.

- Gondolt rám néha? - kérdezte aztán halkán, gyáván.

- Én szüntelenül magára gondolok, Franci. Tizenhat éve nem volt egyetlen nap, hogy ne imádkoztam volna magáért. Még aznap is, mikor a gyermekem született. Az a szerelem, amelyet maga iránt éreztem, most is él. De ismeretlen magasságba emelkedett és semmi földi nincs benne többé. Most már a valláshoz hasonlít. Ez segített nekem annyi szenvedésen átvergődni. Ha már nagyon kellene lázadoznom, magára gondolok és meg tudok nyugodni Isten akaratában. És maga? Jutottam néha eszébe?

- Egész őszintén felelek. Mikor egyesítettem az életemet D'Agoult grófné életével és nagyon feltettem magamban, hogy egy leszek vele és hű leszek hozzá, akkor igyekeztem nem gondolni magára. Eszembe jutott, de elnyomtam a gondolatot. Később volt idő, mikor könnyű kalandok, szív nélkül való csókok között megint csak nem akartam magára gondolni, mert úgy éreztem, hogy ezzel megsértem az emléket. De mostanában annál jobban földézttem magamban. Elmondhatatlan kincs nekem a maga emléke, Liline. Ez az egyetlen tiszta pont az életemben. Nincs a lelkemben már semmi, ami ellen ne vétkeztem volna. Anyámhoz voltam már gyengédtelen és igazságtalan. A gyerekeimmel voltam türelmetlen és nyers, ha nagyon idegessé tetek. Még a művészetem ellen is vétkeztem, mert például egyszer megzenésítettem egy berlini színésznő versét, nem a vers, hanem a nő miatt. Maga az egyetlen, aki ellen nem vétkeztem soha. A maga emléke bennem hófehér, mennyei és szeplőtlen, mint az imádság. És ilyen is marad, amíg élek.

Ketten voltak, senki nem zavarta őket. De egyiköknek sem jutott eszébe, hogy a földi szerelem törvényei szerint egymáséi lehetnének. Életük és sorsuk mártíromságának szent tisztasága lebegett felettük. Most már elhallgattak néha beszélgetés közben, de a csend a boldogság liliomcsendje volt: szerelemmel tudták egymás testetlen jelenlétét. Később Franci leült a zongorához is. Eljátszotta azt a reggeli imát; amelyet gyermekeinek komponált.

Ott volt kora délelőttől alkonyatig. Mikor végre felszedelőzködött, Liline elhatározta, hogy egy darabig elkíséri gyalog. A hintó üresen poroszkált az úton, ők ketten mendégéltek mögötte. A hegyi tájak friss és messzi csendje borult az alkony közeledő homályára, amelyben baktattak. Pau felől ekkor megszólalt az Angelus harangszava, a szellő hol gyengítve, hol erősítve játszott vele. Ők megálltak. Keresztet vetett mindakettő. De Liline imádság helyett egyebet mondott.

- Ígérjük meg egymásnak, Franci, hogy valahányszor az esti harangszót halljuk életünkben, egymásra fogunk gondolni.

Franci szótlanul kezet nyújtott. Ezzel a kézszorítással búcsúztak is.

- Vajjon látjuk még valaha egymást az életben? - kérdezte Franci.

- Nem fontos, - mondta Liline komolyan, - én úgyis magával maradok utolsó lehelletemig. Maga keressen majd valakit, jót, szelídet, kedveset, vegye el feleségül, dolgozzék egy nyugalmas otthonban és legyen boldog.

- Boldog? Akkor lettem volna boldog, ha maga mellett élhettem volna. Maga az egyetlen emberi lény, akit magammal egynek tudtam volna érezni. Maga nélkül társtalan magányosságra vagyok ítélve örökkön-örökké.

- Tudom, Franci. Isten így rendelte, hajtsuk meg a fejünket. Most menjen és ne nézzon vissza.

Franci kezet csókolt. Sírt. Lilineből megint kitört a zokogás. A hintó, amelynek kocsisa nem figyelt rájuk, közben jó előre haladt. Franci a sírástól nem tudott kiáltani utána, tehát futni kezdett. Nem nézett vissza. Mikor már a kocsihoz ért, akkor sem. Csak maga elé képzelte a homályban alig kivehető karcsú alakot, magát a boldogságot, amelyet a sors megmutatott neki, hogy megtagadásával annál fájóbb sebet üssön.

A kis vidéki szállónak nem volt zongorája. De azért késő éjjel, gyertyafény mellett leült komponálni. Herwegh verseivel sokat foglalkozott mostanában, többet megzenésített belőlük. Most, szokása szerint lapozgatván a kötetben lefekvéskor, nem tudott odafigyelni és éppen le akarta tenni a könyvet, mikor egy strófán megakadt a szeme. Átfutotta, majd elolvasta mégegyszer. Aztán hálókabátot kapott magára és leült az asztal mellé. Dúdolgatva rótta a kottafejeket.

Úgy múljak el, miként a nap leszáll,
Miként az alkony napja indul szépen, -
Ó nem érzett, könnyű, szelíd halál, -
Elvérezni az öröklét ölében.

Csak úgy vázlatosan odavetette a dallamot és harmóniáit, aztán visszafeküdt. Elfújta a gyertyát és a sötétben képzeletben elkezdett zongorázni. A jobbkézzel „sotto voce” vette a dallamot, a balkézzel „dolcissimo staccato” hintette el a feldarabolt harmóniák részeit. Képzeletben pompásan játszott, a szerzemény és az előadás felett való meglegedett öröm s a fájdalmas dal szomorú mosolyával aludt el.

11.

A weimari Altenburgban egy hatvan esztendőös öregúr üldögélt. Hosszú fehér haja a vállát verte. A nagy küzdő volt ez, a modern zene titánja, a Wagner-apostol, az egész világ számára a zongora félistene. És most már reverendát hordott.

Most nyitotta fel a napi postát. Rengeteg levél érkezett hozzá a világ minden tájáról. A nyitott ablakon a májusi napfény ragyogott be. Az asztal másik oldalán ült barátnője, Sayz-Wittgenstein hercegnő, leánynevén Carolyne. Életének harmadik Karolinja.

Egymásután bontotta fel és dobta félre a temérdek levelet. Minden második levél rajongó vallomást tartalmazott. De most egy gyászjelentés következett. Kinyitotta. És dermedten pillantott a névre. Gróf D'Artigauxné született Saint-Cricq Caroline grófnő meghalt.

- Mi az? - nézett fel a hercegné.

Az öreg abbé szótlánul nyújtotta át neki a gyászjelentést. A hercegné felsikoltott.

- Szent Isten! Tudtam, hogy valami ilyen hír jön. Menyasszonyi fátyollal álmodtam.

- Kérem, most ne tegyen idegessé a babonáival.

A hercegné sértődötten elhallgatott. Az abbé csak pár másodpercig várt. Aztán bocsánatkérően érintette meg a hercegné kezét.

- Ne haragudjék. De ez a hír nagyon lesújtott. Hiszen maga tudja, ki volt nekem ez a nő. Mindent elmondtam róla. Azt merném mondani, hogy az isteni malaszt legtisztább megnyilvánulása ő volt a földön. A világ semmi öröme nem tudott felérni hozzá. Az ő lelkéhez csak az volt méltó, amit most megkapott: a végtelenség.

Felállott. Szeme nedves volt.

- Hova megy? - kérdezte a hercegné.

- Templomba megyek. Hálát adni Istennek.

- Hálát adni??

- Igen. Hogy annyi szerelmem között megajándékozott egyszer egy hófehérrel is.

A hercegné ellenségesen vetette fel a fejét. De ő nem gondolt most a hercegnével. Szótlánul ment kifelé. És ahogy lehaladt a lépcsőn és átsétált a lombos udvaron, egy hajdani gyermekleány tiszta tekintetű, édes arcát idézte maga elé. S azt gondolta magában, hogy ő, a jelenkor leghíresebb szerelmese, sohasem szeretett igazán senki mást, csak azt a hajdani leányt, akit meg sem csókolt soha.

Vége.